

Міністерство освіти і науки України

Державна наукова установа

«Інститут освітньої аналітики»

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РЕФОРМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ»**

**РОЗВИТОК
СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ:
ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
РЕФОРМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

За редакцією О. Я. Денисюк

Київ – 2025

УДК 373.2.014.3:342.733-048.22(100+477)

Р 64

Автори:

О. Я. Денисюк (вступ, розд. 2–3, висновки), Н. В. Титаренко (розд. 1–3, висновки),
В. В. Ткаченко (вступ, розд. 1–2,), Т. О. Дронь (розд. 1–3).

Рецензенти:

- Т. М. Засєкіна* – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогіки НАПН України;
- Г. М. Терещенко* – кандидат економічних наук, заступник директора з науково-організаційної роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики»;
- В. О. Ворона* – кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики»
(Протокол № 9 від 1 грудня 2025 р.)

Р 64 Розвиток системи дошкільної освіти в контексті євроінтеграції: оцінка інституційно-правового забезпечення імплементації реформи дошкільної освіти : монографія [Електронний ресурс] / за ред. О. Я. Денисюк ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2025. 164 с.

ISBN 978-617-8421-22-9

У монографії представлено результати комплексного дослідження розвитку системи дошкільної освіти України в умовах євроінтеграції та воєнних викликів. Проаналізовано інституційно-правове забезпечення імплементації реформи дошкільної освіти, визначено ключові тенденції та проблеми її розвитку.

Особливу увагу приділено формуванню та використанню статистичних даних як основи інформаційно-аналітичного забезпечення освітньої політики. Здійснено порівняльний аналіз європейських підходів до розвитку дошкільної освіти та системи освітніх індикаторів. Обґрунтовано напрями гармонізації національної системи освітньої статистики з міжнародними стандартами та запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення управління у сфері дошкільної освіти.

Монографія призначена для науковців, освітніх управлінців, аналітиків та всіх, хто цікавиться питаннями розвитку дошкільної освіти.

УДК 373.2.014.3:342.733-048.22(100+477)

ISBN 978-617-8421-22-9

© Автори, 2025

© ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, ІННОВАЦІЙНІСТЬ, ВИКЛИКИ	7
1.1. Аналіз нормативно-правової бази в контексті реформування дошкільної освіти	26
1.2. Збір оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти	41
2. ОЦІНКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	61
2.1. Аналіз методики та механізмів збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС	77
2.2. Визначення переліку статистичних даних у сфері дошкільної освіти України відповідно до освітніх стандартів ЄС	92
3. ІНКЛЮЗИВНИЙ БЕЗПЕЧНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	108
3.1. Практика організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти в країнах ЄС	126
3.2. Інклюзивний безпечний освітній простір у системі дошкільної освіти України: воєнні виклики та трансформаційний потенціал	141
ВИСНОВКИ	150
РЕКОМЕНДАЦІЇ	157

ВСТУП

Дошкільна освіта є першою та фундаментальною ланкою системи безперервної освіти, що закладає основи раннього особистісного розвитку дитини, її соціалізації та подальшої успішної інтеграції в освітній простір. Вона визначається не лише як перший обов'язковий рівень освіти, а також як важливий соціальний інститут, що забезпечує рівний доступ дітей до якісної освіти незалежно від місця проживання, соціального статусу, наявності особливих освітніх потреб.

Упродовж останніх років дошкільна освіта України перебуває в умовах реформування, яке охоплює різні напрями. Серед них: модернізація змісту та стандартів, методів та форм організації освітнього процесу, урізноманітнення форм навчання, акцентація на інклюзивній складовій, посилення безпекової складової та цифровізації. Триває активна робота із наближення національних освітніх практик до європейських стандартів. У 2024 році ухвалено нову редакцію Закону України «Про дошкільну освіту»¹, що з 1 січня 2025 року набув чинності. Закон визначає сучасні правові, організаційні й економічні засади функціонування системи дошкільної освіти і орієнтований на підвищення якості освітніх послуг, створення безпечного та інклюзивного середовища, розвиток кадрового потенціалу та удосконалення механізмів управління. Реалізація нового закону відповідає стратегічним завданням держави щодо розвитку людського капіталу, забезпечення рівних можливостей для кожної дитини та поступової гармонізації української системи дошкільної освіти з європейськими підходами до ECES (Early Childhood Education and Care).

У монографії проаналізовано чинну нормативно-правову базу як сукупність офіційних документів, що регулюють функціонування дошкільної освіти крізь призму її реформування для сталого відновлення в умовах воєнного стану. Здійснено оцінку її відповідності вимогам нової редакції Закону України

¹ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

«Про дошкільну освіту» та європейським стандартам. Досліджено методику та механізми збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в Україні та країнах ЄС.

У роботі деталізовано сучасні підходи до збору релевантних даних, зокрема оперативних, щодо функціонування дошкільної освіти. Значну увагу приділено підходам до гармонізації вітчизняних статистичних даних зі стандартами статистичної системи Європейського Союзу. Дослідження спирається на аналіз статистики щодо освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти, емпіричні дані, результати моніторингових досліджень, міжнародні порівняння. Це дає можливість комплексно оцінити ситуацію щодо євроінтеграції та сформулювати обґрунтовані рекомендації. У роботі акцентовано увагу на інклюзивній складовій реформування дошкільної освіти та порівняльності підходів до збору статистичних даних в Україні та країнах європейської співдружності.

Монографія узгоджується з іншими дослідженнями у сфері освітніх реформ, зокрема з проектами, що стосуються моніторингу реалізації концепції «Нова українська школа»², з Національною стратегією розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року³, розробкою системи освітніх індикаторів та досліджень інклюзивного навчання. Використання результатів попередніх наукових праць дозволяє сформулювати комплексне уявлення про стан і перспективи розвитку дошкільної освіти в Україні.

Монографія має міждисциплінарний характер і адресована широкому колу фахівців: освітнім управлінцям, дослідникам, аналітикам, представникам міжнародних організацій та політикам, які працюють над питаннями інтеграції вітчизняної освіти в європейський освітній простір. Її матеріали можуть стати

² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/988-2016-%D1%80>.

³ Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 527-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-strategii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624>.

підґрунтям для розроблення політик, удосконалення управлінських рішень, а також підготовки освітніх стратегій на регіональному й національному рівнях. Запропоновані висновки та рекомендації ґрунтуються на глибокому аналізі поточного стану нормативно-правового забезпечення функціонування дошкільної освіти, враховують ризики й потенціал змін, а також спираються на цінності гуманізму, інклюзії та доказового підходу щодо процесів реформування освітньої галузі. Робота має на меті не лише проаналізувати інституційно-правове забезпечення імплементації реформи дошкільної освіти, а й сприяти прийняттю зважених управлінських рішень та забезпечити підтримку реформ, що відповідають національним інтересам і європейським цінностям. Очікується, що результати дослідження матимуть практичне значення не лише для України, а й для країн, які зазнають соціальних трансформацій, кризових ситуацій чи конфліктів.

1. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, ІННОВАЦІЙНІСТЬ, ВИКЛИКИ

Ухвалення Закону «Про дошкільну освіту» стимулювало низку важливих процесів, а саме: оновлення змісту освіти та методичних підходів до організації роботи з дітьми, які здобувають дошкільну освіту; легалізація на рівні держави різних типів закладів дошкільної освіти; запровадження різноманітних освітніх інновацій, створення безпечного освітнього середовища тощо. Законом визначено, що дошкільна освіта є процесом і результатом усебічного розвитку, виховання, навчання, соціалізації дітей та формування у них необхідних життєвих навичок і компетентностей, які їм знадобляться для здобуття початкової освіти. Натомість, якість освітньої діяльності розглядається, як відповідність забезпечення та організації освітнього процесу вимогам, встановленим державним стандартом⁴.

У Базовому компоненті дошкільної освіти⁵ (Державному стандарті) зазначається, що гра є провідною діяльністю дошкільників. Дитина в дошкільному віці має отримати стільки задоволення від гри, щоб надалі у початковій школі була ефективно націлена на навчальну діяльність. У першу чергу означена проблема стосується організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти. На сьогодні дітям вже не цікаві застарілі методи навчання, їхня допитливість вимагає індивідуального підходу з боку педагога. Сучасні діти наділені кліповим мисленням, що зумовлено активним застосуванням гаджетів (телефонів, ноутбуків, планшетів тощо). Вони прагнуть самостійно знаходити відповіді на запитання, вирішувати проблемні завдання, аргументувати свою думку тощо. Тому з урахуванням особливостей сучасних дітей вихователь має підібрати доцільні методи та прийоми навчання задля реалізації засад Закону та

⁴ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

⁵ Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>.

Базового компоненту, реалізації завдань дошкільної освіти, формування ключових компетентностей дошкільників та м'яких навичок (soft skills). Крім того, освітній процес у закладі дошкільної освіти потребує трансформації та оновлення з урахуванням принципів та засад Концепції Нової української школи та наступності дошкільної і початкової освіти та Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. Трансформація, що відбувається в українській системі освіти, націлює дошкільних педагогів на необхідність переосмислення існуючих форм, удосконалення та осучаснення способів і методів освітнього процесу.

На заклад дошкільної освіти в сучасних умовах розвитку суспільства покладаються певні соціальні завдання. Як-от, навчати, виховувати та готувати до життя покоління молодих людей, які будуть формувати соціально-економічний, науково-технічний і моральний прогрес суспільства. Закон України «Про дошкільну освіту» наголошує, що на органи державної влади та органи місцевого самоврядування покладено обов'язок сприяти розвитку закладів дошкільної освіти (ЗДО) як осередків, у яких відбувається становлення людини з перших років її життя. Отже, ЗДО, в загальному контексті, сприяють формуванню людського капіталу й зумовлюють сталий розвиток суспільства і держави⁶.

Таким чином, на етапі імплементації Закону слід відшукати такі важелі, за сприяння яких можна нівелювати негативні явища: формалізм та пасивність деяких дошкільних педагогів. Тому урахування людського фактору в освіті, стимулювання творчого потенціалу педагогів ЗДО, залучення нових кадрів є одним із основоположних чинників, що позитивно впливатимуть на просування реформи.

Аналіз сучасного стану дошкільної освіти свідчить про залученість вітчизняної науки та експертних організацій до дослідження ключових аспектів імплементації реформи. Так, Державна наукова установа «Інститут освітньої

⁶ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

аналітики» (ДНУ «ІОА») у 2023–2024 рр. провів низку досліджень, спрямованих на: оцінку системи освітніх індикаторів у контексті євроінтеграції⁷, вивчення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти «Організація інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти»⁸, збір та узагальнення оперативних релевантних даних щодо функціонування системи дошкілля⁹.

У наукових публікаціях українських дослідників Г. В. Беленька, О. В. Коваленко, Т. Ю. Шинкар та ін.¹⁰ наголошується на необхідності адаптації національних підходів до управління якістю дошкільної освіти відповідно до європейських стандартів, а також на розвитку системи моніторингу якості освітнього процесу. О. Біляковська підкреслює, що модернізація освіти неможлива без забезпечення її якості, а сутність модернізації полягає в збереженні позитивного досвіду минулого, його очищенні від деформацій та осучасненні відповідно до світових практик¹¹.

Значна увага в сучасних наукових дослідженнях приділяється створенню безпечного освітнього середовища та розвитку інклюзивних практик, що відповідають положенням Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання до 2029 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України у 2024 році. Аналіз нової редакції Закону «Про дошкільну освіту» підкреслює важливість забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, у тому числі з особливими освітніми потребами.

Отже, сьогоденний стан об'єкта дослідження характеризується поєднанням нормативних змін, науково-аналітичних напрацювань та потребою в системній оцінці ефективності впроваджуваних реформ.

⁷ Нова українська школа як складова інтеграції України в європейський освітній простір (індикатори успіху) / за ред. Г. М. Терещенко ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2023. 12 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/monograph_20232_fin.pdf.

⁸ Організація інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. 66 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/inklyuziya_do_2024.pdf.

⁹ Денисюк О. Я., Ткаченко В. В. Оперативні релевантні дані щодо функціонування дошкільної освіти Аналітична довідка. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2024. 8 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/doshkilna_osvita_operativni_relevantni_dani_2024.pdf.

¹⁰ Беленька Г. В., Коваленко О. В., Шинкар Т. Ю. Якість дошкільної освіти в Україні та країнах ЄС: параметри виміру та методичний супровід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 72. Т. 1. С. 33–39. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/72/part_1/8.pdf.

¹¹ Біляковська О. Забезпечення якості дошкільної освіти як необхідна умова її модернізації. *Pedagogika. Studia i Rozprawy*. 2021. Т. 30. S. 165–178. URL: <https://czasopisma.ujd.edu.pl/index.php/Pedagogika/article/view/1563/1305>.

Міжнародний досвід розвитку дошкільної освіти свідчить, що вітчизняна освіта повинна орієнтуватися на стандарти якості, доступності та інклюзії. В Європейському Союзі ключовими орієнтирами виступає Європейська рамка якості дошкільної освіти та догляду за дітьми¹², яка визначає принципи забезпечення доступності, рівності можливостей, професійної підготовки педагогів та моніторингу результатів. У багатьох країнах ЄС застосовуються стандартизовані інструменти оцінки якості освітнього середовища (зокрема, ECERS), а також відпрацьовані механізми збору статистичних даних, що дозволяють формувати освітню політику на основі доказовості.

Тенденції європейських країн свідчать про посилення ролі інклюзивного навчання, створення безпечного середовища, партнерство з батьками та розвиток кадрового потенціалу педагогів. Адаптація цих практик до українських реалій має стати основою для формування сучасної системи дошкільної освіти.

У контексті оновлення змісту дошкільної освіти науковці та практики приділяють значну увагу пошуку ефективних підходів до організації освітньої діяльності дітей дошкільного віку. Зокрема, у сучасних дослідженнях обґрунтовуються можливості використання різних форм освітньої роботи, серед яких інтегровані заняття (Н. Гавриш, І. Кіндрат, К. Крутій та ін.), освітні ситуації та подорожі (Т. Грицишина, К. Крутій, І. Стеценко), проєктна діяльність (Н. Гавриш, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.), пізнавальні прогулянки (Г. Беленька, М. Машовець, О. Половіна та ін.), розвивально-пізнавальні ігри (Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Рабчун, О. Стаєнна та ін.), а також експериментально-дослідна діяльність (Г. Беленька, Л. Швайко та ін.)¹³. Запровадження таких форм організації освітнього процесу потребує тривалого науково-методичного супроводу та апробації, що зумовлює актуальність подальших досліджень у

¹² Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care : Report of the Working Group on Early Childhood Education and Care under the auspices of the European Commission [Electronic resource] / DG Education and Culture. Brussels, 2014. 61 p. URL: https://www.opgroeien.be/sites/default/files/documenten/ecec-quality-framework_en.pdf.

¹³ Беленька Г. М., Коваленко О. В., Шинкар Т. Ю. Якість шкільної освіти в Україні та країнах ЄС: параметри виміру та методичний супровід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 72. Т. 1. С. 33–39. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/72/part_1/8.pdf.

цьому напрямі. Загалом сучасний освітній процес у закладах дошкільної освіти характеризується інтегративністю, орієнтацією на ігрові та проблемні підходи, активною взаємодією педагога і дітей, а також спрямованістю на розвиток самостійності дитини та реалізацію особистісно орієнтованого підходу.

Форму організації освітнього процесу Л. Козак¹⁴ трактує як спосіб педагогічної взаємодії з дітьми, що забезпечує цілісний вплив методів і прийомів на розвиток особистості кожного вихованця. На її думку, організована освітня діяльність може реалізовуватися через різні форми: спілкування в колі, різні типи занять, освітні ситуації, подорожі, тематичні проєкти, прогулянки, дослідницько-пошукову діяльність, ігри, гурткову роботу, продуктивну діяльність і самостійну активність дітей відповідно до основних напрямів розвитку.

Важливе місце в освітньому процесі займає педагогічне спілкування дорослого з дітьми, яке охоплює розповіді, бесіди, діалоги та полілоги і здійснюється протягом усього дня без жорсткої регламентації в часі. Його основою є різні види діяльності дітей, зокрема комунікативна, ігрова, проєктна, природничо-екологічна, здоров'язбережувальна, мистецька, побутова та соціально корисна.

Однією з ключових умов ефективної організації освітнього процесу є забезпечення свободи вибору діяльності для кожної дитини. У цьому контексті, за позицією Г. Беленької, доцільним є перегляд традиційних підходів, зокрема відмова від домінування фронтальних форм організації та класичного розуміння занять. Для дітей освітня діяльність постає як спільна взаємодія з дорослим, у процесі якої вони набувають нових знань і вмінь¹⁵.

У зв'язку з цим пропонується трансформувати і термінологічні підходи до планування освітнього процесу, зокрема замінювати традиційне поняття «заняття» більш змістовно орієнтованими формулюваннями, такими як

¹⁴ Козак Л. Характеристика сучасних форм організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. *Інноватика у вихованні*. 2020. № 12. С. 49–57. DOI: <http://dx.doi.org/10.35619/iiv.v1i12.308>.

¹⁵ Беленька Г. Кожен день – у радість. Сучасні підходи до організації життєдіяльності дітей у закладах дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2018. № 9. С. 2–6. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24302/1/H.%20Belenkaya_KDR.pdf.

інтегровані ігрові заняття, дослідження в природі, розвиток рухової активності, художньо-естетична діяльність, музичний розвиток тощо.

Сучасні форми організації освітньої діяльності мають відповідати інтересам дітей, включати ігрові елементи та дослідницькі компоненти, сприяти розвитку пізнавальної активності, а також формуванню моральних і естетичних якостей. Серед поширених форматів виокремлюють ігрові пізнавальні заняття, заняття-змагання, заняття-пошуки, рольові ігри, драматизації тощо. Водночас окремі дослідники наголошують на доцільності ширшого використання освітніх ситуацій як альтернативи традиційним формам організації діяльності дітей. Дослідники розглядають освітню ситуацію як «ситуацію розумового напруження, що виникає спонтанно або спеціально зорганізується вихователем, і розв'язання якої передбачає спільну діяльність усіх її учасників. Її мета полягає у створенні разом із дітьми певного освітнього продукту (результату).

1. Ураховуючи той факт, що одним із базових принципів Нової української школи є положення про безперервність освіти, заклади дошкільної освіти також залучені до цього процесу. Адже процес виховання, навчання та формування особистості починається одразу від народження і триває пожиттєво. Державою на законодавчому рівні визнано, що базовими етапами фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини є вік немовляти (до року), ранній вік (1–3 роки), дошкільний вік (3–6 (7/8) років). Наголошується, що неперервність здобуття людиною освіти є можливою за умови реалізації принципів перспективності і наступності між суміжними рівнями освіти^{16, 17}. Навчання у початковій школі тепер триває 4 роки, але перший і другий клас – адаптаційний період, коли діти навчаються за допомогою ігрових методів та проектної діяльності у різних формах взаємодії – парній, груповій, колективній.

¹⁶ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

¹⁷ Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>.

У такий спосіб реалізується принцип врахування вікових особливостей дітей й забезпечується м'який перехід від дошкілля до школи¹⁸.

Привертає увагу той факт, що Державним стандартом початкової освіти навчання дитини писемному мовленню (читання, письмо) передбачено в початковій школі¹⁹. Оскільки у Новій українській школі перший і другий класи є адаптаційними, а навчання дітей тісно пов'язане з грою, в дошкільному закладі освіти не потрібно спеціально готувати дитину до школи. Тестування дітей при вступі до першого класу скасовано, тож позбавляти малюків дитинства заради оволодіння навичками рахунку, читання й письма в дошкільний період недоцільно. Кожна дитина індивідуальна і має свій темп розвитку. За два перші роки навчання в школі вчителі, орієнтуючись на особливості кожної дитини, спокійно й виважено зможуть сформувати у маленьких школярів всі необхідні вміння. А дошкільний заклад має забезпечити малюкам щасливе проживання дитинства – в любові, радості, грі й спілкуванні з іншими дітьми під супроводом педагога.

Основним завданням дошкільної освіти лишається формування життєвої компетентності дитини на основі отриманих знань²⁰. Тож слід наповнювати навчальні завдання таким змістом, щоб малюк міг використати отримані знання у повсякденні.

Ми вважаємо, що в ранньому і молодшому дошкільному віці акцент у роботі вихователя має бути зроблений на здоров'ї дитини, її емоційному благополуччі, формуванні навичок здорового способу життя та самообслуговування. У старшому дошкільному віці пріоритетом має стати формування таких особистісних якостей дітей як ініціативність, відповідальність, самостійність, толерантність. Для всіх дітей важливою має бути свобода вибору діяльності. Тому однозначною сьогодні має стати відмова

¹⁸ Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

¹⁹ Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.

²⁰ Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>.

від застарілих підходів: фронтальних форм організації освітнього процесу, класичного (потиличного) розташування дітей під час навчання, статичних поз на заняттях тощо.

Ю. Волинець та Д. Дорохова вважають, що з уведенням в дію оновленого Базового компоненту дошкільної освіти ключовою проблемою стає впровадження інноваційних технологій навчання в ЗДО. Принцип інтеграції, що передбачає взаємодію освітніх галузей, вимагає переорієнтації дошкільних педагогів з навчальної моделі організації освітнього процесу на спільну діяльність дорослих і дітей, яка заснована на адекватних віку формах освітньої роботи – експериментування, проектування, введення проблемної ситуації тощо²¹.

Нагальні вимоги до сучасних освітніх установ були сформульовані в законі України «Про освіту»²² та конкретизовані в Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців»²³, де виділено одне з головних завдань – стимулювання та розвиток інноваційних процесів. Інновації в освіті пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами і тенденціями, інтеграцією знань і форм соціального буття. Відтак характерною ознакою сучасної педагогіки є інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому. Інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами. Їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Сутнісною ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в освітньому закладі, громаді, регіоні. Як системне утворення інновація характеризується інтегральними якостями:

²¹ Волинець Ю. О., Дорохова Д. О. Інноваційні технології навчання в державних закладах дошкільної освіти: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2021. № 4 (92). DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-40>.

²² Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

²³ Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2024 № 276. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/929/92916/66432f2608f3d132431039.pdf>.

інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище²⁴.

До сучасних освітніх технологій науковці зараховують наступні: здоров'язберігаючі технології; технології проектної діяльності; технології дослідницької діяльності; розвиваючі технології; корекційні технології; інформаційно-комунікаційні технології; особистісно-орієнтовані технології; ігрові технології. Ці технології реалізують нові методологічні засади виховання. А саме: центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому особливої ваги набуває єдність виховних впливів упродовж усього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства.

Як зазначалося вище, Базовий компонент дошкільної освіти передбачає реалізацію провідної діяльності дошкільників – гри – у наскрізний підхід до всього освітнього процесу. Оновлений стандарт дошкільної освіти, по-перше, визначає роль і завдання гри і як виду діяльності, і як основного метода досягнення результатів навчання, спрямованого на підтримку дитиноцентризму та емоційного комфорту. По-друге, гра сприяє опануванню ключових компетентностей, таких як здатність спілкуватися (вільне володіння державною мовою); уміння працювати в команді, повага до прав інших (соціальна та громадянська компетентності); навички безпечного використання цифрових пристроїв (цифрова компетентність) тощо. Важливим, на нашу думку, є те що стандарт визначає очікувані результати: дитина повинна вміти ініціювати гру, дотримуватися правил безпечної поведінки в рухливих іграх, на власний розсуд обирати ігрові ролі та використовувати предмети-замінники.

Поняття «гра» розглядається у вітчизняній та сучасній науковій літературі як:

– прояв знань, вмінь та навичок дитини, її соціального та життєвого досвіду;

²⁴ Інновації в освіті: інтеграція науки і практики : зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 492 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/13706/1/Innovatsii_v_osviti.pdf.

– шлях взаємодії педагога та вихователя у напрямку засвоєння, закріплення знань вмінь та навичок дітей;

– багатогранна діяльність дошкільника, яка не має чітких часових, предметних меж або меж для учасників гри;

– джерело засвоєння та отримання нових знань;

– джерело позитивних емоцій дошкільників.

Саме у грі, на думку вчених, дитина засвоює знання, в неї проявляється пізнавальний інтерес²⁵.

Ігрова діяльність формується протягом дошкільного дитинства і переходить у провідну навчальну в початковій школі. На сьогодні важливою є саме проблема наступності дошкільної та початкової освіти. Підготовка до школи поділяється на загальну та спеціальну підготовленість. Готовність до навчання в школі як проблема і елемент формування особистості дошкільника (дітей старшого дошкільного віку) висвітлена у працях Л. Божовича, Г. Ващенко, Л. Венгера, Л. Виготський, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Кравцової, Г. Люблінської, О. Леонтєва, С. Максименко, В. Мухіної, Н. Нижегородцевої, В. Шадрикова та ін. У педагогічних працях К. Ушинського зазначається: «готовність» розглядається як тривалий чи короткочасний психічний стан особистості внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили»^{26, 27}. Гра традиційно розглядається як один із базових педагогічних інструментів навчання і виховання дітей. У сучасних умовах ігрові технології зазнають активного розвитку та оновлення, що зумовлює їхню провідну роль в організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Зміст ігрових технологій полягає у створенні освітнього середовища, в якому навчання відбувається через постійну взаємодію дітей між собою та з педагогом. Такий підхід передбачає не лише відтворення життєвих ситуацій, а й спільний пошук рішень, що сприяє залученню кожної дитини до активної

²⁵ Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>.

²⁶ Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

²⁷ Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. *Досвід педагогічної антропології*. 2008. Т. 1. 420 с.

діяльності. Використання гри дозволяє мінімізувати домінування окремих учасників освітнього процесу та забезпечити рівноправну участь усіх дітей²⁸.

Результати досліджень свідчать, що впровадження ігрових технологій позитивно впливає на розвиток пізнавальної активності дітей, стимулює їхній інтерес до навчання та сприяє формуванню мотивації до пізнавальної діяльності. У процесі гри створюються умови для переживання ситуації успіху, що, у свою чергу, розширює життєвий досвід дитини та сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання.

Ігрові технології забезпечують реалізацію компетентнісного та діяльнісного підходів, оскільки орієнтуються на врахування індивідуальних особливостей дітей, їхніх інтересів і потреб. Вони також сприяють розвитку основних пізнавальних процесів, зокрема пам'яті, мислення, уваги та уяви, а також формуванню комунікативних умінь і навичок взаємодії в колективі.

Крім того, використання гри створює сприятливий психологічний клімат у дитячому колективі, сприяє розвитку творчого потенціалу, відповідальності та здатності до співпраці. У процесі ігрової діяльності діти засвоюють соціальні норми поведінки, вчаться приймати рішення та знаходити компроміси у різних життєвих ситуаціях. Таким чином, ігрові технології забезпечують опосередкований, але ефективний вплив на розвиток особистості дитини.

Важливим напрямом модернізації національної системи освіти є врахування зарубіжного досвіду організації дошкільної освіти. У більшості країн світу вона розглядається як початкова ланка неперервної освіти та функціонує за участю різних суб'єктів – органів місцевого самоврядування, громадських і приватних інституцій.

Організаційні моделі дошкільної освіти за кордоном характеризуються різноманітністю форм, серед яких поширеними є як стаціонарні, так і сезонні заклади, групи з різною тривалістю перебування дітей, підготовчі відділення при школах, альтернативні освітні осередки. Освітній процес у таких закладах орієнтований на забезпечення всебічного розвитку дитини, формування

²⁸ *Марець М.* Ігрові технології навчання: сутність поняття, функції, цілі. *Науковий вісник.* 2023. № 1. С. 55–57.

соціальних навичок і підготовку до подальшого навчання відповідно до затверджених освітніх програм²⁹.

Німеччина

Дошкільна освіта в країні не є обов'язковою. Відвідування дошкільних закладів у Німеччині є відповідальністю й вибором батьків. Які приймають відповідне рішення, виходячи зі своїх можливостей приділяти дитині час. Основною відмінністю дитячих садків (Kindergarten) Німеччини від інших дошкільних закладів країн Європи є те, що в них не готують дітей до школи. Дитячі садки Німеччини не є складовою освітньої системи країни.

Система дитячих садків організована наступним чином: благодійні або церковні фонди міських муніципалітетів є наглядачами для переважної частини дитячих установ. Інколи промислові підприємства чи великі компанії для дітей співробітників створюють відомчі дитячі садки. Крім того, батьки можуть віддати дитину в приватний дитячий садок. Дитячі садки Німеччини можуть відвідувати діти 3–6 років.

Нерідко батьки віддають дітей до підготовчих дошкільних класів або до садків при школах. У таких освітніх установах вчителі надають дітям початкові знання з арифметики, читання, письма, та готують їх до шкільного життя. Для навчання таких дітей вчителі використовують ігрові форми, забезпечуючи таким чином, засвоєння ними необхідних знань; формування навичок соціальної поведінки. Такі класи не є обов'язковими, але отримані в них знання й навички будуть використані дітьми вже на першому році навчання в школі.

У Німеччині, крім класичних дитячих садків, держава сприяє діяльності різних типів відкритого дитячого садка. Наприклад, Вальдорфського дитячого садка чи дитячого садка Монтессорі. Такі дитячі садки організують на ситуативно-орієнтованій концепції дошкільного виховання. Таку концепцію характеризує відкрите планування за участі дітей; навчання на базі реальних життєвих ситуацій; поєднання гри й навчання; різновікова організація освітнього

²⁹ Гарбар С. Зарубіжний досвід передшкільної освіти. *Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи* : кол. моногр. / за наук. ред. проф. В. Кушнір. Hameln : InterGING, 2020. С. 22–46.

процесу; зв'язок із громадськістю; співпраця батьків з педагогами дошкільного закладу³⁰.

Велика Британія

Дошкільна освіта в країні не є обов'язковою. Проте, й кількість дошкільних закладів недостатньо для забезпечення доглядом усіх дітей до школи. Обов'язкове навчання починається з 5 років або з 4 (Північна Ірландія), і діти вступають до школи для малюків (передшкільна освіта). З 7 років вони переходять до молодшої школи. Надання дітям різнобічної освіти, відповідно до вікових особливостей, можливостей та будь-яких спеціальних освітніх потреб – основний принцип початкової освіти дітей 5–7 років.

Програма навчання охоплює шість компетентностей, серед яких: особистісний, суспільний та емоційний розвиток; спілкування, мова та грамотність; розвиток математичних здібностей; розвиток мислення; фізичний; творчий розвиток. Вивченню англійської мови присвячено найбільше навчального часу (35–40 %), фізичному вихованню – 10–15 %, ручній праці й мистецтву – близько 12 %. Решта годин – уроки арифметики, історії, географії, природознавства та релігії. Головна концепція англійського дошкільного виховання розглядає дошкільника як активного учасника пізнання навколишнього середовища, що визначає різноманітність типів дошкільних закладів і програм. Виховання в таких закладах освіти сприяє розвитку особистості дитини, її самостійності в оволодінні різними видами діяльності, які знадобляться у подальшому навчанні й житті³¹.

Франція

Дошкільна освіта у Франції є обов'язковою і розпочинається для дітей з трьох років. Така норма була законодавчо запроваджена у 2019 році (закон «За школу довіри» (*loi pour une École de la confiance*)). До 2019 року обов'язкове навчання починалося з 6 років, хоча більшість дітей у Франції і раніше були охоплені дошкільною освітою. У Франції дошкільним вихованням охоплені діти

³⁰ Дошкільна освіта в Німеччині. URL: <http://evropa.org.ua/edu/17.htm>.

³¹ Key data on early childhood education and care in Europe – 2025 / Eurydice. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-2025>.

віком від 3 до 6 років. Основний тип дошкільних закладів – материнські школи. Вони не мають аналогів у світі і є гордістю системи освіти країни. І керуються в своїй діяльності педагогічним принципом. «Це не просто школа в звичайному розумінні слова. Вона є переходом від сімейного світу до школи, зберігаючи серцеву і поблажливу м'якість сім'ї, у той же час, привчаючи до роботи і суворого дотримання шкільних правил», – говорила в кінці XIX в. генеральний інспектор французьких материнських шкіл Поліна Кергомар.

Організація освітнього процесу у французьких материнських школах характеризується чіткою регламентацією навчального часу та структурованістю освітнього року. Зокрема, навчальний день для дітей розпочинається вранці та триває до післяобіднього часу, тоді як тижневе навчальне навантаження становить 26 годин і розподіляється на дев'ять південних періодів.

Планування освітнього процесу здійснюється централізовано: навчальний план розробляється Міністерством національної освіти Франції та охоплює 36 навчальних тижнів. Освітній рік поділяється на п'ять навчальних періодів, між якими передбачено чотири канікулярні інтервали. При цьому навчання у вихідні дні не проводиться, що відповідає загальній логіці організації освітнього процесу.

Зміст освіти, її цілі, методи та організаційні підходи, а також інструменти оцінювання визначаються на державному рівні через відповідні програми та офіційні інструкції, що забезпечує єдність освітньої політики та стандартизацію вимог до якості дошкільної освіти.

Поряд із державною системою у Франції функціонують і приватні заклади дошкільної освіти, які відрізняються організацією освітнього середовища та матеріально-технічним забезпеченням. Водночас країна характеризується високим рівнем охоплення дітей дошкільною освітою: попри те, що відвідування материнських шкіл не є обов'язковим, практично всі діти віком від трьох до п'яти років залучені до цієї освітньої ланки.³²

³² Key data on early childhood education and care in Europe – 2025 / Eurydice. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-2025>.

Нідерланди

Дошкільна освіта в країні не є обов'язковою, але рекомендована для адаптації до шкільного життя та вивчення мови. Дошкільні заклади (*peuterspeelzaal* або *kinderdagverblijf*) платні, проте муніципальна влада може надавати батькам субсидію. У дошкільних закладах діти перебувають з двох з половиною до чотирьох років. Обов'язкова освіта в початковій школі (*basisschool*) у Нідерландах починається з 5 років (офіційно з 1-го числа місяця, наступного за днем народження). Також можуть бути створені агенції з організації догляду за дітьми приватними особами в домашніх умовах; існують дитячі установи для дітей співробітників, які фінансуються роботодавцями³³.

Нормативно-правове регулювання дошкільної освіти в Нідерландах базується на законодавстві, спрямованому на забезпечення догляду та розвитку дітей раннього віку. Зокрема, ключовим документом є Закон «Про турботу про дітей», який набув чинності на початку 2005 року та визначає організаційні засади функціонування системи дошкільного догляду і виховання. Його положення тривалий час залишалися стабільними, що свідчить про послідовність державної політики у цій сфері.

Історично розвиток системи дошкільної освіти в Нідерландах бере початок ще в середині XIX століття, коли з'явилися перші організовані форми догляду за дітьми, відомі як «*bewaarscholen*». Такі заклади створювалися переважно для дітей із родин працюючих матерів і приймали вихованців уже з дворічного віку.

Важливу роль у розвитку сучасних підходів до дошкільної освіти відіграють міжнародні ініціативи, зокрема програми, реалізовані за участю ЮНІСЕФ. Починаючи з середини 1990-х років, організація спільно з урядами різних країн започаткувала впровадження програм раннього розвитку дітей, орієнтованих на сімейне та громадське середовище як альтернативу інституційним формам дошкільної освіти.

³³ *Thijs A., van Leeuwen B., Zandbergen M.* Inclusive education in the Netherlands : Report. Enschede : SLO (National institute for curriculum development), 2008. 58 p. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Inclusive_Education_Netherlands.pdf.

Одним із прикладів такої діяльності стала реалізація пілотної програми в Туреччині, яка охопила низку регіонів і була спрямована на підвищення освітнього потенціалу батьків, зокрема матерів. Для розширення охоплення населення використовувалися також засоби масової комунікації, зокрема телевізійні програми, присвячені розвитку дітей від народження до шкільного віку.

Зазначені ініціативи характеризуються комплексним підходом до розвитку дитини, оскільки поєднують освітні, медичні та соціальні компоненти, включаючи питання охорони здоров'я, харчування та загального розвитку³⁴.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про широке поширення передшкільних форм освіти, орієнтованих переважно на дітей віком 5–6 років. У більшості європейських країн такі освітні практики відіграють важливу роль у забезпеченні наступності між дошкільною та початковою освітою.

Водночас нормативні підходи до обов'язковості відвідування передшкільних класів різняться залежно від національного законодавства. Зокрема, у ряді країн, серед яких Німеччина, участь дітей у програмах підготовки до школи не є обов'язковою, що зумовлює варіативність організаційних моделей дошкільної освіти.

Незважаючи на це, статистичні дані свідчать про високий рівень охоплення дітей старшого дошкільного віку відповідними освітніми програмами: у країнах Європейського Союзу він перевищує 90 %. Така ситуація пояснюється як усталеними освітніми традиціями, так і активною державною політикою у сфері дошкільної освіти.

Зокрема, у багатьох країнах передшкільна підготовка має тривалу історію розвитку та інституційного становлення. Водночас держава забезпечує належні умови для її реалізації, включаючи фінансування, розвиток матеріально-технічної бази та впровадження освітніх програм, орієнтованих на всебічний розвиток дитини. Це, у свою чергу, впливає на освітні стратегії сімей та

³⁴ Key data on early childhood education and care in Europe – 2025 / Eurydice. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-2025>.

зумовлює високу зацікавленість батьків у залученні дітей до передшкільної освіти. Спираючись на досвід функціонування дошкільної освіти у зарубіжних країнах, доцільно розглянути можливість уведення до національної освітньої системи т. зв. року передшкільної освіти. Такий підхід матиме позитивні наслідки, оскільки допоможе дитині швидше адаптуватися до вимог шкільної освіти. Цей досвід може бути корисним для подальшого формування законодавства України у цій сфері.

Узагальнення результатів наукових досліджень у галузі педагогічної компаративістики дає підстави визначити ключові тенденції розвитку передшкільної освіти у світовому контексті.

Насамперед простежується посилення гуманістичної спрямованості освітнього процесу, що передбачає орієнтацію на ідеї педагогіки ненасильства, визнання цінності вільного розвитку дитини та створення умов для її самореалізації. У контексті передшкільної освіти такий підхід розглядається як важливий чинник подолання негативних соціальних явищ, зокрема зниження рівня асоціальної поведінки, формування моральних орієнтирів та позитивного ставлення до праці. В Україні гуманістична парадигма закріплена на рівні законодавства та державних стандартів дошкільної освіти.

Поряд із цим відбуваються процеси демократизації освітніх систем, які поєднуються з тенденціями до стандартизації, що проявляється у різних моделях організації освіти – від уніфікованих підходів до більш диференційованих і стратифікованих.

Суттєвого розвитку набуває мультикультурний підхід, який передбачає поєднання виховання на основі національних традицій із формуванням толерантного ставлення до культурного різноманіття. Це зумовлює інтеграцію елементів різних культур у зміст освіти та орієнтацію на запобігання дискримінаційним проявам у дитячому середовищі.

Важливим напрямом є також посилення уваги до формування здорового способу життя, що передбачає впровадження здоров'язбережувальних

технологій, розвиток фізичної активності та профілактику шкідливих звичок з раннього віку.

Окреме місце посідає інклюзивна освіта, яка передбачає залучення дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу в умовах звичайних груп, а також створення відповідного освітнього середовища. У цьому контексті зростає значення формування предметно-просторового середовища, що є гнучким, варіативним і таким, що відповідає потребам розвитку дитини.

Сучасні освітні програми характеризуються інтегрованістю та індивідуалізованістю, орієнтацією на освітні потреби кожної дитини. У ряді країн спостерігається відмова від жорстко структурованих занять за окремими дисциплінами на користь інтегрованих форм діяльності, тоді як в інших – частково зберігаються елементи класно-урочної системи на старшому дошкільному етапі.

Значного поширення набуває ігрова освітня діяльність, яка поєднується з підходами конструктивізму, проєктного навчання та ситуативного розвитку, орієнтованого на інтереси дитини. Паралельно посилюється екологічна складова освіти та інтеграція питань сталого розвитку у зміст навчання.

Важливою тенденцією є також активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє формуванню в дітей основ інформаційної культури, розвитку дослідницьких умінь та готовності до самоосвіти.

Окремо слід відзначити посилення взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками, що розглядається як важливий чинник підвищення якості освітніх послуг та врахування суспільного запиту. Водночас у різних країнах по-різному реалізується потенціал трудового виховання: якщо у вітчизняній практиці цей напрям використовується недостатньо, то в окремих країнах Європи та Азії йому приділяється значна увага.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що попри національну специфіку організації передшкільної освіти, її розвиток ґрунтується на спільних базових принципах і відображає загальні цивілізаційні тенденції. Вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду є важливим підґрунтям для подальшого

вдосконалення системи передшкільної підготовки дітей та організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Отже, підсумовуючи можна констатувати:

1. Освітній процес у закладах дошкільної освіти України потребує глибокого переосмислення і адаптації до вимог Нової української школи з акцентом на індивідуальний підхід, ігрову діяльність та інтеграцію освітніх технологій.

2. Відзначається позитивна динаміка у впровадженні інноваційних освітніх технологій, проте зберігаються осередки формалізму та педагогічної пасивності, що стримують реформування.

3. Ігрова діяльність, як основа розвитку дитини дошкільного віку, часто недостатньо використовується для формування життєвих компетентностей, що свідчить про необхідність оновлення змісту та форм освітньої роботи.

4. Спостерігається потреба в узгодженні освітніх підходів між дошкільною і початковою ланками освіти, аби забезпечити м'який перехід для дітей без втрати мотивації чи перевантаження.

5. Проблемними залишаються питання професійного розвитку педагогів та забезпечення ресурсами для ефективного впровадження інтегрованого підходу в ЗДО.

На основі даних висновків можна виокремити певні рекомендації, зокрема:

- запровадити на рівні державної політики системну підтримку впровадження інноваційних форм організації освітнього процесу у ЗДО. Серед них: освітні ситуації, проєктна діяльність, інтегровані заняття, дослідницькі ігри тощо.

- організувати підвищення кваліфікації педагогів ЗДО з акцентом на інтегративність змісту, ігрові методики, вікову психологію та методи м'якого переходу до шкільного навчання.

- забезпечити нормативно-методичну підтримку для формування нової освітньої культури в ЗДО – з урахуванням кліпового мислення дітей, цифрових звичок і потреб у свободі вибору діяльності.

- забезпечити наступність між дошкільною та початковою освітою через єдині цінності, методи та підходи до розвитку ключових компетентностей, закріплені в Базовому компоненті дошкільної освіти та Державному стандарті початкової школи.

- посилити партнерство з батьками, інформуючи їх про сучасні підходи в освіті дошкільників та залучаючи до спільного створення розвивального середовища вдома і в ЗДО.

- врахувати міжнародний досвід, зокрема щодо мультикультурної освіти, педагогіки ненасильства та інклюзивного підходу до організації освітнього процесу.

1.1. Аналіз нормативно-правової бази в контексті реформування дошкільної освіти

Реформування системи дошкільної освіти є пріоритетним напрямом державної політики України у сфері освіти, що особливо актуалізувався в умовах суспільних трансформацій, воєнного стану та інтеграції України до європейського освітнього простору. Сучасний етап функціонування системи дошкільної освіти України позначено активною законотворчою діяльністю, зокрема ухваленням нового Закону України «Про дошкільну освіту»³⁵. Він є важливим кроком до трансформації системи дошкільної освіти, основою для формування цілісної, якісної та доступної системи освіти для дітей раннього та дошкільного віку. Законом закладено основні принципи, завдання та структуру дошкільної освіти, гарантовано безкоштовний доступ до освіти для дітей дошкільного віку і забезпечено інклюзивність освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Реалізація нового закону відповідає стратегічним завданням держави щодо розвитку людського капіталу, забезпечення рівних можливостей для кожної дитини та поступової гармонізації української системи

³⁵ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

дошкільної освіти з європейськими підходами до ECES (Early Childhood Education and Care).

Основна мета реформування – підвищення якості, доступності та інклюзивності дошкільної освіти в умовах демографічного спаду, викликів війни та цифрової трансформації. У цьому контексті важливо оцінити і проаналізувати діючу нормативно-правову базу, її сильні сторони та ризикові чинники, прозорість механізмів реалізації реформи у практичному вимірі, можливі напрями для її вдосконалення.

Огляд законодавчої основи складника «Дошкільна освіта»

Конституція України гарантує право кожного на освіту та визначає обов'язок держави забезпечити доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

Закон України «Про освіту» встановлює загальні засади функціонування системи освіти, включаючи дошкільну, та визначає принципи державної політики у цій сфері.

Закон України «Про дошкільну освіту» регламентує організаційні, правові та фінансові засади функціонування дошкільної освіти, визначає права та обов'язки учасників освітнього процесу.

Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО):

БКДО є державним стандартом дошкільної освіти, який визначає обов'язкові вимоги до змісту, обсягу та рівня освітніх послуг, що надаються у закладах дошкільної освіти.

Державний стандарт дошкільної освіти.

Відповідно до комплексного оновлення системи дошкільної освіти і в зв'язку з прийняттям нового закону України «Про дошкільну освіту» Міністерство освіти і науки України ініціювало підготовку Державного стандарту дошкільної освіти. Новий Державний стандарт дошкільної освіти був

затверджений Кабінетом Міністрів України 26 листопада 2025 року³⁶. Набуття його чинності заплановано на 1 вересня 2027 року. Документом визначено ключові компетентності (особистісна, мовленнєво-комунікативна, соціальна та громадянська, математична, природнича, предметно-практична та технологічна, екологічна, мистецька) й результати навчання, згруповані за освітніми напрямками. Акцент зроблено на дитиноцентризм, гру і безпеку здоувачів дошкільної освіти. Важливою новацією у цьому документі є актуалізація ціннісних орієнтирів для досягнення мети дошкільної освіти. Насамперед підкреслюється самоцінність дошкільного дитинства, його значний потенціал і визначальна роль у становленні особистості та розвитку суспільства. Особлива увага приділяється повноцінному й емоційно благополучному проживанню дитиною цього періоду як основі її подальшого розвитку та самореалізації. Одним із провідних принципів визначено дитиноцентризм, що передбачає визнання унікальності кожної дитини, врахування її індивідуального досвіду, особливостей розвитку та повагу до її гідності. Освітній процес має бути спрямований передусім на благо дитини й будуватися з урахуванням її вікових й індивідуальних потреб, інтересів, здібностей і права на вибір. Важливими умовами є довіра до дитини, підтримка її ініціативності та віра в її можливості. Окремо наголошується на необхідності створення безпечного освітнього середовища, у якому забезпечуються захищеність, довіра, взаємоповага і взаємодопомога. Таке середовище має сприяти зміцненню фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини. Значна увага приділяється підтримці пізнавальної активності, розвитку творчих здібностей і талантів, а також розширенню можливостей розвитку дитини у дошкільному віці. Гра визначається як провідний і природний вид діяльності дитини. Важливим є також урахування гендерної чутливості, що передбачає розвиток інтересів і здібностей дітей без обмеження стереотипами. Підкреслюється значення збереження традицій сімейного й суспільного виховання як основи передачі

³⁶ Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>.

культурного досвіду між поколіннями. Освітній процес має ґрунтуватися на культурних цінностях українського суспільства та бути спрямованим на формування у дітей таких якостей, як справедливість, гуманізм, патріотизм, толерантність, повага до гідності людини і результатів її праці, відповідальне ставлення до власного здоров'я та довкілля, а також прагнення до пізнання і розвитку. Водночас підкреслюється єдність розвитку, виховання і навчання, що забезпечується узгодженою взаємодією педагогів і батьків на засадах партнерства.

Державний стандарт також спрямований на оновлення змісту освіти дітей раннього та дошкільного віку відповідно до положень Європейської рамки якості дошкільної освіти. Важливим завданням визначено забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти, що передбачає узгодженість цілей, змісту та підходів до навчання і розвитку дитини. Окрему увагу приділено модернізації освітнього середовища закладів дошкільної освіти на засадах універсального дизайну, що забезпечує доступність і комфорт для всіх учасників освітнього процесу.

Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року

Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року³⁷ визначає ключові напрями розвитку освітньої сфери, серед яких окреме місце посідає пріоритет «Освіта дітей раннього та дошкільного віку». У межах цього пріоритету окреслено низку ініціатив і проєктів, спрямованих на підвищення якості та доступності дошкільної освіти.

Зокрема, проєкт *«Моя Фортеця»* передбачає створення в закладах освіти безпечних укриттів, пристосованих до потреб усіх учасників освітнього процесу та здатних забезпечити належний рівень індивідуальної й колективної безпеки. Ініціатива щодо впровадження політики захисту дітей (*safeguarding policy*) спрямована на запобігання фізичному, емоційному, психологічному та сексуальному насильству щодо дітей.

³⁷ Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2024 № 276. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/929/92916/66432f2608f3d132431039.pdf>.

Важливим напрямом є **трансформація системи оплати праці** працівників закладів дошкільної освіти, що передбачає розроблення та апробацію нових підходів до матеріального стимулювання педагогічних кадрів. Значна увага приділяється також **диджиталізації дошкільної освіти**, зокрема впровадженню електронної черги, оновленню матеріально-технічної бази та забезпеченню закладів сучасними цифровими пристроями для підвищення ефективності роботи й комунікації з батьками.

Окремим напрямом визначено **впровадження англійської мови** в закладах дошкільної освіти з урахуванням вікової чутливості дітей до опанування мов, що сприятиме формуванню їхньої подальшої освітньої та соціальної конкурентоспроможності.

Проєкт **«Швидкий старт»** орієнтований на створення скорочених програм підготовки вихователів, що має розширити доступ до професії та частково розв'язати кадрові проблеми у сфері дошкільної освіти.

Також передбачено розвиток **альтернативних форм здобуття дошкільної освіти**, що полягає у розробленні та впровадженні різних моделей функціонування закладів відповідно до регіональних умов, зокрема безпекової ситуації, стану інфраструктури, демографічних показників і соціально-економічних особливостей територій.

Аналіз основних положень Закону України «Про дошкільну освіту»

Закон став основою для формування цілісної, якісної та доступної системи освіти для дітей раннього та дошкільного віку. У ньому закладено основні принципи, завдання та визначено структуру дошкільної освіти, гарантовано безкоштовний доступ до освіти для дітей дошкільного віку, забезпечено інклюзивність освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Основними вимогами Закону є:

– **гарантоване право кожної дитини на здобуття дошкільної освіти**, включно з дітьми, які проживають на тимчасово окупованих територіях, у зонах бойових дій, мають інвалідність або перебувають у складних життєвих обставинах;

– **запровадження сучасних типів організації освітньої діяльності закладів дошкільної освіти (ЗДО)**, що включає: ясла, дитячий садок, спеціальний садок, мобільний дитячий садок, сімейний (родинний) садок, міні-садок, центр розвитку дитини, центр педагогічного партнерства;

– **зміна змісту дошкільної освіти**, з акцентом на формування компетентностей, самостійності, критичного та креативного мислення, а також готовності до навчання впродовж життя;

– **запровадження нових форм здобуття дошкільної освіти** – очна (денна), мережева, дистанційна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, – що створює гнучке середовище для доступу до якісної освіти відповідно до умов проживання дитини;

– **запровадження принципів інклюзивності, доступності та дитиноцентризму** як ключових орієнтирів освітньої політики у сфері дошкільної освіти;

– **посилення ролі органів місцевого самоврядування**, а також визначення повноважень органів виконавчої влади щодо формування та реалізації політики в цій сфері.

Реалізація нового закону відповідає стратегічним завданням держави щодо розвитку людського капіталу, забезпечення рівних можливостей для кожної дитини та поступової гармонізації української системи дошкільної освіти з європейськими підходами до ECCE (Early Childhood Education and Care).

Для імплементації закону в 2024–2025 рр. розроблено й прийнято понад 50 нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення практичної реалізації його положень. Ці документи стосуються організації освітнього процесу, типів організації освітньої діяльності в ЗДО, форм здобуття дошкільної освіти, безпеки, фінансування, оцінювання якості, кадрової політики, інклюзивності й управління закладами дошкільної освіти.

З метою практичного втілення положень закону та формування цілісної нормативної бази було ухвалено низку підзаконних актів, що унормовують різні

аспекти функціонування системи дошкільної освіти. Зокрема, відповідними постановами Кабінету Міністрів України затверджено ряд положень, серед них:

– «Положення про типи організації освітньої діяльності в ЗДО»³⁸ створило умови для розширення й урізноманітнення суб'єктів освітньої діяльності відповідно до потреб територіальних громад. Документ визначає основні засади функціонування таких суб'єктів за типами організації освітньої діяльності, передбаченими статтею 35 Закону України «Про дошкільну освіту». Зокрема, йдеться про ясла, дитячі садки, мобільні дитячі садки, сімейні (родинні) садки, міні-садки, центри педагогічного партнерства і центри розвитку дитини. Водночас дія цього Положення не поширюється на заклади дошкільної освіти, що здійснюють освітню діяльність за типом спеціального дитячого садка;

– «Положення про спеціальний дитячий садок»³⁹ – важливий документ, що деталізує умови організації освітньої діяльності для дітей з особливими освітніми потребами. Цим Положенням визначено засади функціонування типу організації освітньої діяльності «спеціальний дитячий садок», дія якого поширюється на заклади дошкільної освіти всіх форм власності – державної, комунальної, приватної та корпоративної. У межах цього типу забезпечується здобуття дошкільної освіти відповідно до державного стандарту дітьми з особливими освітніми потребами, зумовленими фізичними, психічними, інтелектуальними та/або сенсорними порушеннями, розладами поведінки, у віці від двох до семи або восьми років з урахуванням категорій їхніх освітніх труднощів. Положення також визначає ключові аспекти організації такої діяльності, зокрема порядок зарахування, переведення та відрахування дітей, формування й наповнюваність груп, особливості освітнього процесу, а також надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг;

³⁸ Про затвердження Положення про деякі типи організації освітньої діяльності закладів дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2025 № 818. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818-2025-%D0%BF#Text>.

³⁹ Про затвердження Положення про спеціальний дитячий садок : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2025 № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2025-%D0%BF#Text>.

– «Порядок утворення та функціонування спеціальних груп вихованців закладів дошкільної освіти»⁴⁰. Цей порядок забезпечує додаткову гнучкість і доступність підтримки дітей з ООП у межах звичайних ЗДО, а саме: регламентує механізми створення спеціальних груп та визначає умови їх функціонування в закладах дошкільної освіти. Його положення поширюються також на спеціальні групи, що організуються у дошкільних підрозділах юридичних осіб і фізичними особами-підприємцями, які здійснюють освітню діяльність у сфері дошкільної освіти, за винятком спеціальних дитячих садків і дошкільних підрозділів спеціальних закладів загальної середньої освіти. У документі спеціальні групи трактуються як окремі організаційні одиниці, створені для здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами віком від двох до семи або восьми років, у яких забезпечується спеціально організоване освітнє середовище з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей і інтересів. Порядок конкретизує підходи до формування таких груп залежно від типів освітніх труднощів та рівня підтримки, рекомендованого інклюзивно-ресурсними центрами. Виокремлюються інтелектуальні, сенсорні (порушення слуху та зору), фізичні або моторні, мовленнєві, комплексні порушення розвитку, а також соціоадаптаційні труднощі, зокрема пов'язані з розладами аутистичного спектра. Окремо визначено нормативи наповнюваності груп залежно від категорії труднощів дітей;

– постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти».⁴¹ Порядок визначає організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти. Зокрема, кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах залежно від рівня підтримки, якого вимагає дитина (не більше одної дитини четвертого чи п'ятого рівня підтримки;

⁴⁰ Про затвердження Порядку утворення та функціонування спеціальних груп вихованців закладів дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2025 № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2025-%D0%BF#Text>.

⁴¹ Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2025 № 1036. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-orhanizatsii-inkliuzyvnoho-navchannia-u-zakladakh-doshkilnoi-osvity-1036-260825>.

не більше двох дітей третього рівня підтримки; не більше трьох дітей другого рівня підтримки). У Порядку деталізовано завдання і обов'язки команди психолого-педагогічного супроводу щодо проведення оцінки освітніх потреб дитини. Відповідно до Порядку, психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги для дітей з особливими освітніми потребами надаються на основі індивідуальної програми розвитку з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру.

Важливими складовими унормування системи дошкільної освіти є накази Міністерства освіти і науки України, що деталізують форми її здобуття. Так, у травні–червні 2025 року затверджено низку положень, які регламентують очну (денну)⁴², дистанційну⁴³, мережеву⁴⁴, сімейну (домашню) форми⁴⁵, а також форму педагогічного патронажу⁴⁶. Це забезпечує широку варіативність освітніх траєкторій для дітей, які опинилися в різних життєвих обставинах.

Крім того, з метою врегулювання кадрових та організаційних питань затверджено оновлений Порядок зарахування, відрахування та переведення вихованців до державних і комунальних закладів дошкільної освіти⁴⁷, Типове положення про конкурс на посаду керівника ЗДО⁴⁸, Типові штатні нормативи закладів дошкільної освіти⁴⁹ (набрали чинності з 01.09.2025), що враховують структуру ЗДО (структурних підрозділів, у тому числі філій); розпорядок роботи ЗДО (груп); тип (типів) організації освітньої діяльності; кількості груп та їх

⁴² Про затвердження Положення про очну (денну) форму здобуття дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 21.05.2025 № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0991-25#Text>.

⁴³ Про затвердження Положення про дистанційну форму здобуття дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.06.2025 № 926. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0996-25#Text>.

⁴⁴ Про затвердження Положення про мережеву форму здобуття дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 21.05.2025 № 746. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-25#n14>.

⁴⁵ Про затвердження Положення про сімейну (домашню) форму здобуття дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.05.2025 № 786. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-25#n14>.

⁴⁶ Про затвердження Положення про форму здобуття дошкільної освіти – педагогічний патронаж : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.06.2025 № 895. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-25#Text>.

⁴⁷ Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення вихованців до державних, комунальних закладів освіти для здобуття дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2025 № 249. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-25#Text>.

⁴⁸ Про затвердження Типового положення про конкурс на посаду керівника державного, комунального закладу дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 06.01.2025 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0099-25#Text>.

⁴⁹ Про затвердження Типових штатних нормативів закладів дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.06.2025 № 844. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0994-25#Text>.

наповнюваності; площі та санітарний стан приміщень, будівель і споруд. Ці документи сприяють відкритості, прозорості та рівному доступу до участі в управлінні закладами дошкільної освіти.

Особливої уваги заслуговує затверджене «Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка здобуває дошкільну освіту»⁵⁰, (набрало чинності з 01.09.2025), оскільки воно створює нормативні засади для міждисциплінарного підходу до підтримки розвитку дитини в дошкільному середовищі. Команди психолого-педагогічного супроводу визначаються як ключовий механізм реалізації комплексної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, а Положення окреслює принципи їх діяльності, завдання та порядок функціонування в закладах дошкільної освіти. Діяльність таких команд ґрунтується на засадах поваги до кожної дитини, урахування її індивідуальних особливостей розвитку, пріоритетності її інтересів, недопущення дискримінації та порушення прав. Важливими принципами також є командна взаємодія фахівців, активна співпраця з батьками або законними представниками дитини, їх залучення до освітнього процесу та розроблення індивідуальної програми розвитку, дотримання конфіденційності та етичних норм, а також міжвідомча взаємодія. До основних завдань команд психолого-педагогічного супроводу належать спостереження за дитиною в освітньому процесі, оцінювання її розвитку, участь у розробленні та реалізації індивідуальної програми розвитку, визначення рівня досягнення запланованих результатів навчання, надання психологічної підтримки дітям і консультацій педагогам, іншим фахівцям та батькам. Крім того, фахівці команди сприяють залученню дитини до різних видів освітньої діяльності та допомагають їй у виконанні навчальних завдань. Таким чином, ухвалені законодавчі та нормативні акти формують сучасну, гнучку й інклюзивну систему дошкільної освіти, здатну реагувати на виклики часу та

⁵⁰ Про затвердження Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка здобуває дошкільну освіту : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.12.2024 № 1713. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1982-24#Text>.

забезпечувати потреби кожної дитини в умовах воєнного стану й подальшого відновлення.

Аналіз нормативно-правової бази в контексті реформування дошкільної освіти був би неповним без посилання на Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року⁵¹. Це наскрізний документ, який визначає рамки системної трансформації освітнього середовища всіх складників національної системи освіти з метою створення її безбар'єрності та доступності для всіх без винятку здобувачів. Її реалізація базується на міжвідомчій взаємодії та впровадженні конкретних заходів у різних складниках освіти: дошкільній, загальній середній, професійній (професійно-технічній). Документ окреслює низку стратегічних напрямів, серед яких провідним є утвердження безбар'єрності як наскрізного принципу державної політики, що має інтегруватися в усі довгострокові рішення та програми на національному і місцевому рівнях. Важливим аспектом є також спрямування коштів державного та місцевих бюджетів на придбання товарів, робіт і послуг, що відповідають принципам доступності. Передбачається проведення системного моніторингу стану доступності будівель, інфраструктури, транспорту, інформаційних ресурсів і електронних публічних послуг з метою ефективного планування програм та інвестицій у створення безбар'єрного середовища. Окрім цього, передбачено розроблення та впровадження стандартів доступності товарів і послуг, що надаються приватним сектором, що має забезпечити узгодженість підходів до формування інклюзивного середовища в різних сферах суспільного життя.

Стратегічною ціллю № 1 Національної стратегії визначено забезпечення кожній особі гарантованого доступу до освітніх послуг, спрямованих на розкриття її потенціалу, максимальний розвиток і повноцінну соціалізацію з урахуванням індивідуальних можливостей і потреб. Для досягнення цієї цілі ключовим заходом передбачено формування єдиного підходу до збору та

⁵¹ Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-p>.

узагальнення статистичної інформації про здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, а також про заклади освіти і фахівців, які забезпечують надання відповідних послуг дітям та їхнім сім'ям на всіх рівнях освіти.

У сегменті дошкільної освіти формою державної статистичної звітності є форма 85-к «Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти за рік», затверджена наказом МОН України «Про затвердження форми звітності з питань діяльності закладів дошкільної освіти та інструкції щодо її заповнення» від 29.07.2025 № 1084⁵². Періодичність збору статистичних даних – раз на рік (не пізніше, ніж 28 лютого року, наступного за звітним).

Оновлення цієї форми відображає зміну підходів до обліку дітей з особливими освітніми потребами, що відповідає сучасній моделі інклюзивної освіти. На відміну від попередньої практики, у новій редакції акцент зроблено не лише на фіксації кількості дітей з ООП та умов їх перебування, а на більш деталізованому описі їхніх освітніх труднощів. Зокрема, передбачено розподіл дітей за категоріями (типами) особливих освітніх потреб – інтелектуальними, сенсорними, моторними, мовленнєвими, фізичними, навчальними та соціоадаптаційними – із додатковою деталізацією за рівнями підтримки. Такий підхід дає змогу враховувати не лише факт наявності особливих освітніх потреб, а й ступінь необхідної допомоги. Водночас збережено можливість аналізу освітнього середовища, у якому перебувають діти з ООП, зокрема через розподіл за типами груп (загального розвитку, інклюзивні, спеціальні), а також за віковими категоріями. Це забезпечує більш комплексне бачення організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Таким чином, оновлена форма звітності орієнтована на поглиблений аналітичний облік, що дозволяє оцінювати не лише кількісні, а й якісні характеристики підтримки дітей з особливими освітніми потребами, що є важливим для прийняття управлінських рішень і подальшого розвитку інклюзивної освіти.

⁵² Про затвердження форми звітності з питань діяльності закладів дошкільної освіти та інструкції щодо її заповнення : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.07.2025 № 1084. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1311-25#Text>.

Водночас щомісяця (станом на 01 день поточного місяця) ДНУ «ІОА» забезпечує збір оперативних релевантних даних від департаментів освіти обласних військових адміністрацій і КМДА у формі DashBoard, де представлені такі дані щодо дітей з ООП:

здобувачі дошкільної освіти: кількість інклюзивних груп ЗДО, що функціонують;

– кількість вихованців з ООП, які здобувають освіту в інклюзивних групах ЗДО, що функціонують;

– кількість спеціальних груп ЗДО, що функціонують;

– кількість вихованців у спеціальних групах ЗДО, що функціонують.

Євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність узгодження національної системи збору статистичних даних у сфері освіти з європейськими підходами та стандартами. Це завдання набуває особливої ваги в умовах трансформації освітньої політики, підвищення вимог до прозорості та обґрунтованості управлінських рішень, а також розширення міжнародної співпраці, що передбачає системний обмін даними та належне звітування перед міжнародними партнерами.

Відповідно до зобов'язань України, визначених, зокрема, додатком XXIX до глави 5 «Статистика» Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, передбачається поступове приведення національної системи освітньої статистики у відповідність до вимог Європейської системи статистики освіти (ESS) та стандартів міжнародних організацій – UNESCO-UIS, OECD і Eurostat. Реалізація цих положень потребує оновлення та узгодження понятійного апарату, що використовується в освітній сфері, з метою забезпечення його цілісності та зіставності. Особливого значення набуває уніфікація термінології освітніх показників, яка охоплює всі рівні освіти, включно з дошкільною та інклюзивною, що є необхідною умовою для синхронізації національних і європейських статистичних даних.

Аналіз термінології, використаної в окремих нормативно-правових актах у сфері дошкільної освіти, свідчить про наявність певних розбіжностей із

європейськими підходами до визначення категорій, термінів і показників. Зокрема, виявляється неузгодженість у тлумаченні та застосуванні понять «вихованці» та «учасники освітнього процесу», що має як термінологічний, так і функціональний характер. Особливої уваги потребує впорядкування термінів, пов'язаних із інклюзивною складовою освіти, оскільки набрання чинності Законом України «Про дошкільну освіту» (з 1 січня 2025 року) актуалізує інклюзивність як один із ключових орієнтирів державної освітньої політики у цій сфері.

Узгодження термінології набуває особливої значущості у сфері збору, аналізу та інтерпретації даних щодо інклюзивної освіти, де принципово важливим є забезпечення єдиного підходу до трактування понять, пов'язаних із дітьми з особливими освітніми потребами, інвалідністю та обмеженнями життєдіяльності.

Таким чином, можна констатувати, що в умовах євроінтеграції та реформ освітньої системи, особливо її інклюзивної складової, важливим завданням є уніфікація термінології зокрема і понятійного апарату загалом. Національний статистичний облік має бути приведений у відповідність до міжнародних класифікацій, таких як ISCED 2011⁵³ (International Standard Classification of Education – міжнародна стандартна класифікація освіти), Eurostat⁵⁴ (Європейська статистична служба – агентство Європейського Союзу зі збору та аналізу статистичних даних). Узгодження термінології створює передумови для забезпечення зіставності статистичних даних на міжнародному рівні, спрощує участь України в європейських освітніх ініціативах і дослідженнях, а також підвищує обґрунтованість управлінських рішень у сфері інклюзивної освіти. У цьому контексті ключові поняття, зокрема «інвалідність», «обмеження активності» та «потреба в підтримці», потребують адаптації до національної системи збору та обробки освітніх даних відповідно до міжнародних підходів.

⁵³ International Standard Classification of Education, ISCED 2011 / UNESCO Institute for Statistics, 2012. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219109>.

⁵⁴ Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Таким чином, уніфікація термінології сприятиме узгодженню національної системи освітньої статистики та аналітики з європейськими підходами, що, своєю чергою, забезпечить більш точне планування, ефективний розподіл фінансових ресурсів у сфері інклюзивної освіти та підвищить обґрунтованість освітньої політики як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Отже, нормативна база реформування дошкільної освіти активно формується, більшість положень базового закону знайшла своє відображення у проектах підзаконних актів, які конкретизують зміст положень закону, визначають принципи, завдання та основні підходи до його реалізації в практичній площині. Крім того, нормативно-правова база дошкільної освіти України демонструє позитивні зрушення в напрямі модернізації та наближення до європейських стандартів.

Спостерігається деталізація та технологізація управлінських процедур, зокрема у сферах зарахування дітей, організації інклюзивного навчання, дистанційної освіти. Зокрема, нормативно визначено порядок зарахування дітей до державних і комунальних закладів дошкільної освіти, переведення вихованців між закладами, а також їх відрахування та інші пов'язані процедури.

До актуальних завдань щодо оновлення нормативно-правової бази дошкільної освіти для її подальшого реформування можна віднести: прискорення розробки та затвердження нормативів щодо безпеки, цифрової гігієни, охорони здоров'я та цивільного захисту. Комплексне оновлення нормативної бази є необхідною умовою для створення справді якісного та доступного дошкільного освітнього середовища в Україні.

Доступність дошкільної освіти: попри існуючі законодавчі гарантії, існують проблеми з доступом до якісної дошкільної освіти, особливо в сільських та віддалених районах.

Якість освітніх послуг: Потребує вдосконалення система оцінювання якості дошкільної освіти, упровадження сучасних методик та підходів до навчання і виховання дітей.

Професійний розвиток педагогів: Необхідно забезпечити систематичне підвищення кваліфікації педагогічних працівників, упровадження сучасних форм навчання та обміну досвідом.

Інклюзивна освіта: Потребує розширення можливостей для дітей з особливими освітніми потребами, забезпечення необхідних умов та ресурсів для їх повноцінного розвитку.

Виходячи з викладеного вище, доцільно рекомендувати продовження оновлення нормативно-правових актів у сфері дошкільної освіти з урахуванням сучасних викликів і потреб суспільства та забезпечення широкого громадського обговорення всіх ключових документів, гармонізацію понятійного апарату нормативно-правової бази з міжнародними стандартами (OECD, UNICEF), запровадження нормативного регулювання кризового реагування в дошкільній освіті, створення реального механізму фінансування інклюзивної дошкільної освіти, а також розширення повноважень і відповідальності місцевих громад із чітко визначеними регламентами нормативної відповідності.

1.2. Збір оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти

Україна знаходиться в процесі перманентної трансформації, спричиненої воєнними діями. Освітній процес у закладах освіти відбувається в особливих умовах: під звуки сирен або під звуки обстрілів. Деякі учні взагалі втратили можливість навчатися.

Війна, вимушена міграція, з одного боку, і глобалізація та євроінтеграція, з іншого, зумовили зміни в організації освітнього процесу. Незважаючи на перешкоди, освіта має залишатися місцем, де учні можуть відновити відчуття надії й отримати можливості для майбутнього.

В Україні дошкільна освіта – невід’ємна складова та першим рівнем у системі безперервної освіти. Вона є підґрунтям особистісного розвитку дитини. Одним із головних завдань дошкільної освіти на період дії воєнного стану є

створення під час організації освітньої діяльності умов для збереження життя. Фізичне, психічне і духовне здоров'я дитини також залишається в центрі уваги як місцевої, так і центральної влади. Зміст і порядок організації освітньої діяльності в дошкільлі в цей період регулюється законами України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про затвердження Указу Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України», «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та іншими нормативно-правовими актами.

Збройна агресія російської федерації проти України й воєнний стан в державі зумовили корективи в діяльність закладів дошкільної освіти. Частина закладів дошкільної освіти (ЗДО) надають освітні послуги в звичайному режимі (станом на 01.12.2024 року – 8 980 од.), окремі заклади не функціонують (станом на 01.12.2024 року – 1 635 од.), деякі приймають тимчасово переміщених осіб (станом на 01.12.2024 року – 7 742 од.), організують освітній процес дистанційно (станом на 01.12.2024 року – 1 697 од.), консультують батьків тощо. Отже, робота ЗДО в даних умовах організується залежно від конкретної безпекової ситуації.

В умовах трансформації освітньої системи особливого значення набуває формування та використання статистичних даних, які забезпечують інформаційну основу для прийняття управлінських рішень. Відповідно до законодавства України, функції щодо формування державної політики у сфері освіти і науки, а також організації збору, оброблення, аналізу та прогнозування освітніх даних покладено на центральний орган виконавчої влади у цій сфері.

Нормативно визначено, що система освітньої статистики охоплює кілька взаємопов'язаних складових. До них належать офіційна державна статистична інформація про функціонування системи освіти та ринку праці, адміністративні дані органів управління освітою, зокрема отримані з державних інформаційних систем, а також інформація, сформована на основі деперсоніфікованих даних про здобувачів освіти. Важливе місце займають результати моніторингових

досліджень якості освіти та узагальнені показники, що характеризують стан і розвиток освітньої системи.

Організаційно-методичне забезпечення процесів збору та використання освітньої статистики здійснюється шляхом розроблення відповідної методології та звітної документації. Їх затвердження відбувається на рівні центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням із органом, відповідальним за реалізацію державної політики у сфері статистики.

Водночас важливим принципом функціонування сучасної системи освітніх даних є забезпечення відкритості інформації. З цією метою деперсоніфіковані дані оприлюднюються у відкритому доступі в мережі Інтернет у форматах, придатних для подальшого аналізу та використання.⁵⁵

Закон «Про дошкільну освіту» (ст. 48) також зазначає, що центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки забезпечує створення, функціонування та адміністрування державних інформаційних систем у сфері дошкільної освіти⁵⁶.

Необхідність координації діяльності освітньої сфери впродовж періоду воєнного стану зумовила потребу для Міністерства освіти і науки України в оперативній фіксації стану функціонування освітньої системи, зокрема й закладів дошкільної освіти. Отже, у своїй щорічній діяльності Міністерство освіти і науки України серед пріоритетів визначає й освіту дітей раннього та дошкільного віку. Наприклад, стратегічна ціль 1.1 Оперативного плану МОН (далі – ОП МОН) на 2024 рік⁵⁷ акцентувала увагу на тому, що кожній дитині, зокрема з особливими освітніми потребами (далі – ООП), в Україні гарантується місце у системі освіти дітей раннього та дошкільного віку. Особливу увагу приділено формуванню системи збору релевантних даних щодо кількості дітей раннього та дошкільного віку, зокрема з ООП, кількості педагогічних працівників дошкільної освіти у розрізі вікової категорії, суб'єктів освітньої

⁵⁵ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

⁵⁶ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

⁵⁷ Оперативний план Міністерства освіти і науки України на 2024 рік : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024 № 421. URL: [http://umo.edu.ua/images/content/document/Operativn.plan.MON.2024.1%20\(1\).pdf](http://umo.edu.ua/images/content/document/Operativn.plan.MON.2024.1%20(1).pdf).

діяльності, населених пунктів та регіонів (операційна ціль 1.1.3 ОП МОН). ДНУ «ІОА» було поставлено завдання 1.1.3.1. Забезпечення збору оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти. Один із заходів – забезпечити збір оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти та підготувати аналітичну довідку. Завдання було виконано, про що свідчить Звіт про виконання Оперативного плану Міністерства освіти і науки України за 2024 рік⁵⁸ та оприлюднена на сайті ДНУ «ІОА» аналітична довідка⁵⁹. Потреба в зборі залишається в пріоритеті й на 2025 рік. У Оперативному плані Міністерства освіти і науки України на 2025 рік⁶⁰ також присутня операційна ціль 1.1.3 «Діє система збору релевантних даних щодо кількості дітей раннього та дошкільного віку, зокрема з ООП, кількості педагогічних працівників дошкільної освіти в розрізі вікової категорії, суб'єктів освітньої діяльності, населених пунктів і регіонів. Завдання 1.1.3.1. Забезпечення збору оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти. Захід 1) Збір оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти», її виконавець – ДНУ «ІОА». Індикатор виконання заходу – підготовка аналітичної довідки.

Операційна ціль «1.1.3. Діє система збору релевантних даних щодо кількості дітей раннього та дошкільного віку, зокрема з ООП, кількості педагогічних працівників дошкільної освіти у розрізі вікової категорії, суб'єктів освітньої діяльності, населених пунктів і регіонів. Завдання: 1.1.3.1. Забезпечення збору оперативних релевантних даних щодо функціонування дошкільної освіти» відображена і в Стратегічному плані МОН до 2027 року⁶¹.

⁵⁸ Звіт про виконання Оперативного плану Міністерства освіти і науки України за 2024 рік / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2025/01/23/zvit-pro-vykon-operatyvn-planu-mon-2024-23-01-2025.pdf>.

⁵⁹ Денисюк О. Я., Ткаченко В. В. Оперативні релевантні дані щодо функціонування дошкільної освіти. Аналітична довідка. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2024. 8 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/doshkilna_osvita_operatyvni_relevantni_dani_2024.pdf.

⁶⁰ Про затвердження Оперативного плану Міністерства освіти і науки України на 2025 рік : наказ Міністерства освіти і науки України від 06.03.2025 № 417. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/67d/a73/f4d/67da73f4d1bd7224875602.pdf>.

⁶¹ Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2024 № 276. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/929/92916/66432f2608f3d132431039.pdf>.

Проте воєнні дії та руйнування інфраструктури, частково обмежили доступ до офіційних даних, зокрема адміністративних, через те, що збір таких даних має епізодичний характер. А це не відповідає динамічності змін, які відбуваються сьогодні. Наприклад, дані про діяльність закладів дошкільної освіти збираються раз на рік, протягом січня-лютого станом на 31.12 попереднього року. У цьому контексті з'явилася нагальна потреба у використанні альтернативних джерел даних. Зокрема, передбачено застосування технологій збору й використання оперативних даних, які ще називають «великі дані», з метою оцінки показників діяльності досліджуваного об'єкта. Поняття «великі дані» (Big Data) сформувалося наприкінці ХХ століття у зв'язку зі стрімким зростанням обсягів інформації та ускладненням способів її оброблення. Одним із перших, хто звернув увагу на цю проблему, був Дж. Машей (John Mashey), який наприкінці 1990-х років описував явище накопичення масивів даних, що виходять за межі можливостей традиційних інформаційних систем.

У сучасному науковому дискурсі великі дані розглядаються як інструмент, що забезпечує аналіз різномірної інформації, отриманої з багатьох джерел, зокрема цифрових платформ, мобільних пристроїв, супутникових систем та інших інформаційних ресурсів. Це відкриває нові можливості для дослідження складних соціально-економічних процесів і прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Застосування підходів, заснованих на аналізі великих даних, демонструє свою ефективність у різних галузях, у тому числі в економіці та соціальних науках. Зокрема, Р. Четті (Raj Chetty) використовував великі масиви емпіричних даних для дослідження соціальної мобільності та нерівності доходів. У його наукових працях, зокрема у дослідженні «The Impacts of Neighborhoods on Intergenerational Mobility», обґрунтовується вплив середовища проживання на життєві шанси різних поколінь⁶².

⁶² Chetty R., Hendren N. The impacts of neighborhoods on intergenerational mobility: Childhood exposure effects and county-level estimates. Harvard University and NBER, 2015. Vol. 133, Iss. 3. P. 14–16. DOI: <https://doi.org/10.1093/qje/qjy007>.

У свою чергу Міжнародна організація зі стандартизації (ISO – International Organization for Standardization) в розділі «Інформаційні технології» визначає наступні дефініції.

База даних (*англ.* database) – збір даних, організованих відповідно до визначеної структури, яка описує характеристики даних та зв'язки між відповідними їм сутностями. Бази даних можуть підтримувати одну або декілька областей застосування⁶³. Загалом база даних структурована схемами, таблицями, поданнями й іншими об'єктами, в якій збережені процедури. Дані у базі упорядковують відповідно до визначеної моделі організації даних. Отже, база даних містить не лише власне дані, а й їх опис та засоби для їх обробки.

Дані (*англ.* data) – переосмислене представлення інформації у формалізованому вигляді, придатне для комунікації, інтерпретації або обробки⁶⁴. Вважається, що дані самі по собі не є інформацією. Лише оброблені та інтерпретовані за заздалегідь узгодженою схемою дані стають інформацією. Інколи дані можуть бути описані іншими даними. Такі «дані про дані» є метаданими.

Інше, більш узагальнене визначення терміну «дані» дає словник української мови. А саме, дані – відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень⁶⁵.

У Законі України «Про офіційну статистику» (стаття 1) також унормовано використання термінів щодо даних⁶⁶. Він виділяє адміністративні дані, мета-та мікродані. У Законі зазначено, що адміністративні дані отримують державні органи (крім органів державної статистики), органи місцевого самоврядування та інші юридичні особи. Метадані, окрім стандартизованого опису статистичних

⁶³ ISO/IEC 2382:2015. Information technology – Vocabulary – Part 2: Terms and definitions. URL: <https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso-iec:2382:ed-1:v2:en:term:2121413>.

⁶⁴ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <https://web.archive.org/web/20180426012216/http://sum.in.ua/s/dani>.

⁶⁵ ISO/IEC 2382:2015. Information technology – Vocabulary – Part 2: Terms and definitions. URL: <https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso-iec:2382:ed-1:v2:en:term:2121413>.

⁶⁶ Про офіційну статистику : Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222524?an=1>.

даних й інформації про джерела даних, зазначають ще статистичну методологію, визначення, статистичну класифікацію та гарантують якість цих даних. Мікродані, визначені Законом, як набір індивідуальних даних про респондентів.

Ми приймаємо і будемо використовувати в нашому дослідженні визначення даних та їх похідних як Міжнародної організації зі стандартизації, так і Закону України «Про офіційну статистику».

В Україні збір статистичних даних про стан освіти ведеться з використанням Програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (ПАК «АІКОМ») ⁶⁷. Відповідно до концептуальних засад цифровізації управління освітою, ПАК «АІКОМ» розглядається як інструмент формування єдиного інформаційно-аналітичного простору у сфері дошкільної, загальної середньої та професійної освіти України з перспективою подальшого розширення на інші освітні рівні.

Функціональне призначення системи пов'язане з підвищенням ефективності управління освітою на різних рівнях, особливо в умовах децентралізації та розвитку державно-громадських моделей управління. Водночас її впровадження спрямоване на забезпечення органів державної влади та статистичних служб якісними даними, необхідними для планування, зокрема бюджетного, а також для оцінювання результативності використання ресурсів.

Важливим аспектом є створення відкритого аналітичного середовища на засадах відкритих даних, що забезпечує доступ широкого кола користувачів до інформації про стан і результати діяльності закладів освіти. Це сприяє підвищенню прозорості системи освіти та формуванню підґрунтя для впровадження електронного врядування.

З технологічного погляду ПАК «АІКОМ» функціонує як веборієнтована система збору, зберігання та оброблення даних, яка не потребує встановлення спеціалізованого програмного забезпечення і може використовуватися через

⁶⁷ Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту»: постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-programno-apatnij-kompleks-avtomatizovanij-informacijnij-kompleks-osvitnogo-menedzhmentu-i021221-1255>.

стандартний браузер. Інструментарій системи дозволяє візуалізувати дані у формі аналітичних звітів, графіків і діаграм, що полегшує їх інтерпретацію та використання в управлінській діяльності.

Інформаційне наповнення системи охоплює широкий спектр показників, зокрема фінансові параметри функціонування закладів освіти, витрати на одного здобувача освіти, рівень оплати праці педагогічних працівників, показники відвідуваності та результати оцінювання професійної діяльності педагогів.

Доступ до ресурсів системи мають різні групи стейкхолдерів – від здобувачів освіти та їхніх батьків до педагогічних працівників, управлінців, дослідників і представників громадськості, що забезпечує її використання як інструменту відкритого управління та аналітики в освіті⁶⁸.

Інформаційно-аналітична діяльність у сучасних умовах, на думку Ю. П. Сурмин, є потребою суспільства, а для держави – одним із найважливіших і найвпливовіших факторів її стабільності і життєдіяльності. Інформаційно-аналітична діяльність в сучасному державному управлінні виконує ряд важливих функцій (рис. 1.1).

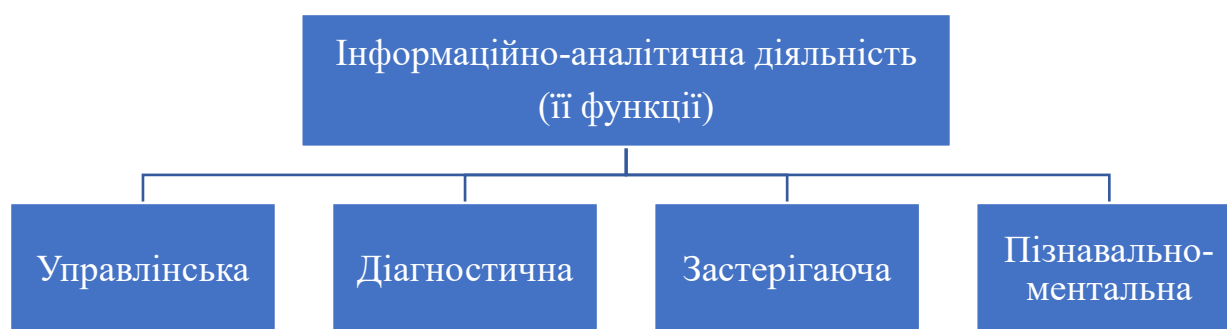

Рис. 1.1. **Функції інформаційно-аналітичної діяльності**

Побудовано авторами.

А саме:

1. Управлінська, яка надає інформацію про всі етапи управлінської діяльності. Як-то, підготовку та прийняття управлінських рішень, контроль за їх виконанням.

⁶⁸ Технічне завдання на розробку інтегрованої інформаційної системи управління освітою EMIS – програмування та розробка баз даних (TFSCB-CQ-01). Київ, 2018. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/Rozvitok-IS-2020-monografiyaFINAL_sajt.pdf.

2. Діагностична функція спрямована на діагностику об'єктивної картини досліджуваної ситуації.

3. Застерегаюча функція покликана виявляти проблеми, небезпеки, конфлікти й сприяє їх уникненню.

4. Пізнавально-ментальна функція спонукає до змін у розумінні сутності досліджуваних явищ, змін у ментальності управлінців⁶⁹.

Як зазначає В. М. Варенко, інформаційно-аналітична діяльність має подвійний результативний ефект. З одного боку, її безпосереднім результатом є вироблення оптимальних управлінських рішень, а з іншого – відбувається трансформація уявлень суб'єктів управління щодо об'єктів аналізу, що впливає на подальше бачення та інтерпретацію досліджуваних процесів⁷⁰.

Джерельною основою інформаційно-аналітичної діяльності виступають різні носії інформації, визначені на законодавчому рівні. До них належать матеріалізовані об'єкти, у яких фіксується інформація, повідомлення засобів масової комунікації, а також усні форми передавання інформації, зокрема публічні виступи. У нормативному полі поняття «документ» трактується як матеріальна форма фіксації, зберігання та поширення інформації незалежно від типу носія – паперового чи електронного. У науковому дискурсі ці поняття пов'язуються з ширшою категорією носія інформації як матеріальної основи збереження даних⁷¹. У межах інформаційних відносин джерелом інформації може виступати будь-який об'єкт або середовище, в якому накопичуються дані, що надалі використовуються різними суб'єктами – державними органами, установами, організаціями та громадянами – і впливають на процес прийняття рішень.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ключовою метою аналітичної діяльності є ефективне використання наявної інформації для адекватного

⁶⁹ Сурмин Ю. П. Теорія систем и системний аналіз : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 368 с. URL: <https://f.eruditor.link/file/4623/>.

⁷⁰ Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с. URL: <https://surl.lu/xzkhms>.

⁷¹ Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2658-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T265700>.

розуміння ситуації, прогнозування її розвитку та прийняття обґрунтованих управлінських рішень на основі доказових даних.

С. П. Кулицький розглядає інформаційно-аналітичний процес у сфері управління як цілісну систему дій, що охоплює пошук, відбір, оброблення та представлення інформації у формі, придатній для практичного використання. При цьому управлінські рішення мають прикладний характер, орієнтовані на розв'язання конкретних завдань і обмежені чіткими часовими рамками, що зумовлює підвищені вимоги до якості інформаційного забезпечення⁷².

Особливого значення набуває добір інформації, який має здійснюватися з урахуванням її якісних і кількісних характеристик. До якісних параметрів інформації доцільно віднести її актуальність, що визначає своєчасність і значущість; адекватність як відповідність реальному об'єкту; достовірність та об'єктивність, які передбачають мінімізацію викривлень; однозначність інтерпретації; новизну та корисність у контексті поставлених цілей; доступність і своєчасність отримання; релевантність і пертинентність як відповідність запитам користувача; точність, ергономічність подання, привабливість сприйняття, стійкість до втрати властивостей у часі, захищеність та можливість верифікації.

Кількісні характеристики інформації відображають рівень її повноти, достатності для досягнення поставленої мети, а також загальний обсяг даних, що використовуються в аналітичному процесі.

Аналітична інформація за джерелом походження поділяється на зовнішню та внутрішню. Зовнішня інформація надходить із зовнішнього середовища і відображає, зокрема, макропоказники або контекстні умови функціонування системи, наприклад фінансування освіти з державного бюджету. Внутрішня інформація характеризує безпосередньо об'єкт аналізу і охоплює як процеси організації освітньої діяльності, так і ресурсне забезпечення.

⁷² Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління : навч. посіб. Київ : МАУП. 2002. 224 с. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fJs3qrUAAAAJ&citation_for_view=fJs3qrUAAAAJ:4TOPqqG69KYC.

Інформація про освітні процеси включає дані щодо ефективності, результативності, витрат та якості освітніх послуг, тоді як ресурсний компонент відображає кадрове забезпечення, рівень кваліфікації персоналу, умови його професійного розвитку, а також матеріальні ресурси. Сукупність таких даних формує систему показників, що використовується для комплексного аналізу функціонування закладів освіти.

До джерел аналітичної інформації належать:

- урядові організації;
- бази даних: оперативних релевантних, державного статистичного спостереження, моніторингових досліджень тощо.

Організації використовують аналітичну інформацію для чотирьох основних цілей:

- для створення можливості покращення якості організації освітньої діяльності та якості освіти;
- для зниження ризикогенних чинників і зменшення невизначеності;
- для забезпечення впливу на організацію освітньої діяльності та якості освіти;
- для контролю й оцінки ефективності функціонування освітньої системи.

З цих цілей найважливішим, на думку С. П. Кулицького, є зниження ризикогенних чинників. Науковець зазначає, що володіння організацією великими обсягами інформації зменшують рівень ризику в її подальших діях. Поінформованість дозволяє організаціям діяти оперативно й приймати ефективніші управлінські рішення.

Процес збору інформації складається з двох частин: безупинний збір загальних оперативних даних від підпорядкованих структурних підрозділів як частина повсякденної діяльності, а також постійний збір статистичних даних як сукупність державних статистичних спостережень.

Розрізняють кілька видів збору інформації:

– активний збір інформації. Зазвичай такий збір є одномоментним і фокусується на конкретній події. Він не належить до постійних видів. Ми його відносимо до наборів оперативних релевантних даних.

– регулярний збір інформації є частиною діяльності установи. Це більш цілеспрямована діяльність, яку включають до щорічного планування організації. Такий збір даних координує прогнози зовнішніх і внутрішніх умов з прийняттям стратегічних рішень, наприклад, по розробці новацій тощо. Ми його відносимо до державних статистичних спостережень.

– пасивний збір інформації. Виникає спонтанно в процесі різноманітних взаємодій чи спілкування між організаціями. Ми його відносимо до наборів оперативних релевантних даних.

Організація моніторингових (аналітичних) досліджень включає не лише аналіз статистичних показників. Зазвичай моніторинг включає також такі методи збору інформації, як:

- опитування (паперові, онлайн анкети);
- інтерв'ю;
- спостереження;
- аналіз документів;
- соціологічне опитування;
- тестування тощо.

Щоб результати анкетного опитування були релевантними, має бути забезпечено якість розроблених анкет, дотримано статистичних принципів відбору респондентів.

Забезпечення якості анкетного опитування передбачає дотримання низки методичних вимог, що визначають надійність і валідність отриманих даних. Передусім до анкети доцільно включати лише ті запитання, відповіді на які неможливо отримати з офіційних джерел, що дозволяє уникнути дублювання інформації. Важливою умовою є чіткість і однозначність формулювань, їх відповідність рівню підготовки респондентів, що, як правило, перевіряється шляхом попередньої апробації інструментарію.

Не менш суттєвим є врахування особливостей пам'яті респондентів, зокрема часової віддаленості подій, про які йдеться в опитуванні. Формулювання запитань має бути коректним і нейтральним, спрямованим на формування позитивного ставлення до опитування та готовності надавати достовірну інформацію.

Одним із важливих методів збору первинних даних є інтерв'ю, що ґрунтується на безпосередній комунікації дослідника з респондентом. Цей метод використовується на різних етапах дослідження: для уточнення проблемного поля та формування гіпотез, розроблення інструментарію масштабних опитувань, а також як основний або допоміжний спосіб отримання інформації, особливо у випадках обмеженої вибірки. Крім того, інтерв'ю застосовується для перевірки та уточнення вже зібраних даних.

Метод спостереження передбачає систематичне і цілеспрямоване фіксування явищ і процесів відповідно до завдань дослідження. Його доцільно використовувати на початкових етапах для отримання первинної інформації про об'єкт, конкретизації дослідницької проблеми та формування гіпотез, а також для верифікації результатів, отриманих за допомогою інших методів.

Аналіз документів виступає ще одним важливим інструментом аналітичної діяльності та базується на вивченні спеціально створених носіїв інформації, призначених для її фіксації та збереження. Ефективність застосування цього методу значною мірою залежить від обґрунтованого відбору документів, що забезпечує достовірність і об'єктивність отриманих даних про досліджуваний об'єкт.

Тест (*англ.* test) – щось (наприклад, серія питань або вправ) для вимірювання навичок, знань, інтелекту, здібностей або схильностей окремої особи чи групи⁷³.

Моніторинг у сфері освіти спрямований на виявлення та аналіз динаміки змін у якості освіти як на національному, так і на регіональному та інституційному рівнях. Його проведення дозволяє встановити відповідність

⁷³ Merriam-Webster. Dictionary. Definition. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/test>.

фактичних результатів освітньої діяльності задекларованим цілям, а також ідентифікувати причини можливих відхилень.

Ефективність моніторингових досліджень значною мірою залежить від дотримання базових принципів їх організації. До них належать системність і регулярність проведення, обґрунтованість і доцільність застосування інструментарію, забезпечення прозорості процедур та відкритості результатів. Не менш важливими є дотримання вимог щодо захисту персональних даних, забезпечення об'єктивності збору та аналізу інформації, а також відповідальність усіх учасників, залучених до підготовки і реалізації моніторингу.

На підготовчому етапі визначаються об'єкти дослідження, що безпосередньо залежать від його мети та завдань. У сучасній практиці моніторингу до таких об'єктів можуть належати як знеособлені дані про учасників освітнього процесу, так і характеристики освітніх і управлінських процесів у закладах освіти. Водночас аналіз може охоплювати різні види діяльності учасників освітнього процесу – навчальну, педагогічну, організаційну чи управлінську.

Окрему групу становлять умови реалізації освітньої діяльності, включаючи матеріально-технічне забезпечення, кадровий потенціал, фінансові ресурси, нормативно-правове підґрунтя та навчально-методичне забезпечення. Також об'єктом моніторингу виступають результати впровадження освітніх змін і інновацій, стан організації освітнього процесу, а також досягнення здобувачів освіти, зокрема рівень сформованості їхніх компетентностей.

Таким чином, варіативність об'єктів моніторингу забезпечує комплексний характер дослідження та дозволяє отримати цілісне уявлення про функціонування та розвиток освітньої системи.

Звернемо увагу на поняття релевантності, про яке йде мова в даному розділі, оскільки «релевантність» – один з найважливіших параметрів баз даних. Вважається, що найкращі бази даних містять релевантну і свіжу інформацію, мають довершену систему пошуку інформації, чітку структуру і формат знань. Релевантність (*англ. relevance*) – міра відповідності отриманого результату

бажаному. Тобто, міра відповідності пошукового запиту результату пошуку. А саме, наскільки повно шуканий документ відповідає критеріям, вказаним в пошуковому запиті користувача.

Словник Merriam Webster вказує, що релевантність – відношення до справи, що розглядається⁷⁴.

Тлумачний словник порталу української мови та культури дає наступне тлумачення слова «релевантний»: важливий, істотний; доцільний. А релевантна інформація – набір відомостей з конкретного питання⁷⁵.

Ukrainian Digital Community (UDC) прийняло для використання в професійній спільноті, що об'єднує українських digital-спеціалістів визначення релевантності, як якості чи стану того, що має вирішальне значення для конкретної ситуації чи питання. Отже, щось є релевантним, означає, що ця інформація напряму пов'язана з тим, про що говорять або думають цієї миті⁷⁶.

На думку експертів, є кілька видів релевантності, що застосовують в різних контекстах (рис. 1.2).

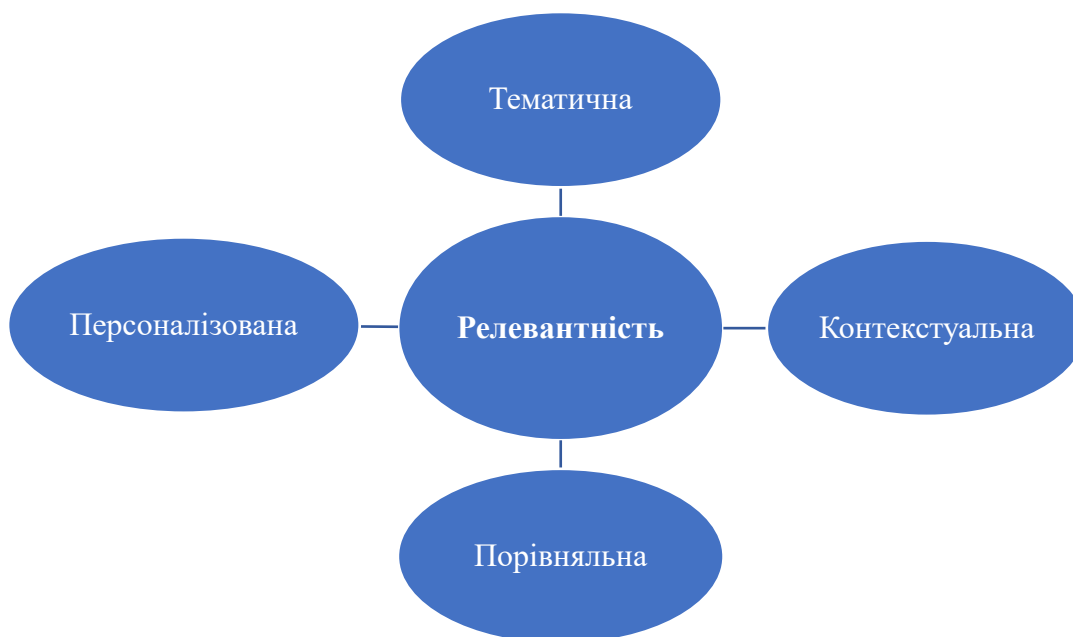

Рис. 1.2. Види релевантності, які застосовуються у базах даних
Побудовано авторами за: Релевантність. *Ukrainian Digital Community*. URL: <https://ukrainiandigital.com/strong-relevantnist-strong/>.

⁷⁴ Merriam-Webster. Dictionary. Definition. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/test>.

⁷⁵ Релевантний *СЛОВНИК.ua*. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9>.

⁷⁶ Релевантність. *Ukrainian Digital Community*. URL: <https://ukrainiandigital.com/strong-relevantnist-strong/>.

1. Тематична релевантність: інформація пов'язана з тематикою, що цікавить користувача. Наприклад, якщо ми шукаємо інформацію про заклади дошкільної освіти, релевантні результати будуть про кількість таких закладів, їх тип тощо.

2. Контекстуальна релевантність: інформація відповідає контексту чи певній ситуації. Наприклад, інформація про кількість закладів освіти з укриттям різного типу буде контекстуально релевантною для Міністерства з надзвичайних ситуацій чи для батьків, які вибирають дитячий садок для своєї дитини.

3. Порівняльна релевантність: інформація порівнюється з іншою інформацією. Наприклад, порівняння наповнюваності груп в закладах дошкільної освіти і відповідність цього показника санітарним нормам.

4. Персоналізована релевантність: інформація підлаштовується під конкретного користувача, аналізуючи його інтереси, попередні дії чи дані профілю. Наприклад, підготовка інформації про діяльність закладів дошкільної освіти на запити конкретних осіб чи організацій.

Питання якості статистичних даних у сфері освіти, зокрема дошкільної, є предметом регулювання на рівні європейської статистичної політики. Вимоги до таких даних визначені у нормативних актах Європейського Союзу, зокрема в документах, що регламентують розвиток статистики освіти та навчання впродовж життя. У цих підходах закріплено систему критеріїв, що відповідає стандартам Європейської статистичної системи (ESS).

До ключових характеристик якості статистичних даних віднесено їх релевантність, точність, своєчасність і пунктуальність, доступність і зрозумілість, а також порівнюваність і узгодженість. Важливою вимогою є відповідність даних уніфікованим визначенням і класифікаціям, що використовуються у міжнародній практиці, зокрема у межах спільних ініціатив ЮНЕСКО, ОЕСР та Євростату⁷⁷. Європейська практика також передбачає

⁷⁷ Про імплементацію Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 452/2008 стосовно вироблення та розвитку статистики у галузі освіти та навчання впродовж життя в частині статистики систем освіти та навчання. Регламент Комісії (ЄС) № 912/2013 від 23 вересня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-13#Text.

системне звітування про якість статистичної інформації. Зокрема, держави-учасниці готують регулярні звіти, які містять оцінку відповідності даних визначеним критеріям якості. Такий підхід забезпечує прозорість статистичних процесів, підвищує довіру до даних та сприяє їх міжнародній порівнюваності.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна також здійснює модернізацію національної статистичної системи. Прийняття нового законодавства у сфері офіційної статистики спрямоване на забезпечення її незалежності, професійності та ефективності функціонування. Одним із ключових напрямів розвитку є гармонізація національних підходів до збору й оброблення статистичних даних із європейськими стандартами, а також розширення міжнародного співробітництва та обміну статистичною інформацією⁷⁸. Таким чином, підвищення якості статистичних даних у сфері освіти розглядається як важлива умова формування ефективною освітньої політики, що ґрунтується на надійній та порівнюваній інформаційній базі.

Міжнародні експерти наголошують, що важливим для України є модернізація статистичних процесів, впровадження інноваційних методологій та інтеграція нових джерел даних. Покращення базової офіційної статистики, особливо на субнаціональному рівні, є життєво важливим для забезпечення точного моніторингу. Окрім вище наведеного, покращення системи поширення даних та комунікації гарантує, що відповідна інформація дійде до розробників політик, дослідників та громадськості. Вирішивши ці виклики, Україна зміцнить національну систему моніторингу ЦСР та зробить свій внесок у сталий розвиток на глобальному рівні. Оскільки, як інформують експерти, стан національних механізмів моніторингу ЦСР відіграє ключову роль у досягненні Цілей сталого розвитку. Державна служба статистики України відповідає за збір, аналіз даних та звітність. Координація між різними зацікавленими сторонами, у тому числі

⁷⁸ Про офіційну статистику : Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222524?an=1>.

державними установами, організаціями громадянського суспільства та науковими колами, на думку експертів, потребує покращення⁷⁹.

Про важливість релевантних і актуальних даних наголошують і експерти ЮНЕСКО: через брак достовірних даних про чисельність населення України наразі неможливо точно розрахувати загальну частку дітей, які навчаються в закладах дошкільної освіти. Державна служба статистики України опублікувала останні дані за 2022 рік, згідно з якими рівень охоплення становить 53 % від загальної кількості. Цей показник знизився з 63 % у 2019 році через спричинені війною переміщення, доходи домогосподарств, а також пандемію COVID-19 та її наслідки⁸⁰.

Українські науковці також наголошують на важливості забезпечення релевантності та актуальності статистичних даних як основи для прийняття ефективних управлінських рішень. Зокрема, А. Є. Горський із колегами зазначають, що систематичний збір і узагальнення інформації на різних рівнях системи дошкільної освіти створює підґрунтя для обґрунтованого планування кадрового забезпечення. За результатами проведеного дослідження автори дійшли висновку, що статистичні показники відіграють ключову роль у формуванні кадрової політики. До таких показників віднесено середнє навантаження на одного працівника, співвідношення кількості ставок і фактичної чисельності персоналу, вікову структуру кадрів (з урахуванням перспективи виходу на пенсію), рівень позапланового вибуття з професії, а також динаміку професійного зростання педагогічних працівників⁸¹.

У контексті сучасних суспільних трансформацій та цифровізації зростає значення інформації як стратегічного ресурсу управління. Особливої актуальності набуває використання технологій великих даних, які забезпечують оброблення значних масивів різномірної інформації, що перевищують

⁷⁹ Цілі сталого розвитку: завдання та індикатори. *ПРООН*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-zavdannya-ta-indykatory>.

⁸⁰ Статистика закладів освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. URL: <https://data.gov.ua/dataset/osvita-statystyka>.

⁸¹ Горський А. Є., Буданова О. Б., Барматова І. В., Овчар О. В. Аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ, 2013. 115 с. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs/edu/edu_preschool.pdf.

можливості традиційних інструментів аналізу. Це відкриває нові можливості для глибшого дослідження освітніх процесів, підвищення точності аналітики та оперативності прийняття рішень.

В умовах посилення глобальних і національних викликів, зокрема пов'язаних із трансформаційними процесами в Україні, впровадження сучасних підходів до збору, обробки та аналізу даних стає необхідною умовою підвищення ефективності управління системою освіти⁸².

Отже, реалії воєнного стану суттєво трансформували функціонування дошкільної освіти, зокрема в частині доступності, організації освітнього процесу та управлінських рішень: частина закладів дошкільної освіти призупинила роботу, інші працюють дистанційно або в гібридному форматі, адаптуючись до безпекових умов. У таких умовах збір оперативних і релевантних даних набуває ключового значення для ухвалення ефективних управлінських рішень, адже традиційні джерела офіційної статистики, що оновлюються щороку, є недостатньо гнучкими для відстеження динамічних змін у системі освіти, зокрема дошкільної, під час воєнного стану. У цьому контексті актуальним підходом є використання «великих даних» (Big Data), альтернативних джерел інформації (зокрема анкетування, інтерв'ю, спостереження) та інформаційно-аналітичних систем, таких як ПАК «АІКОМ», що дають змогу отримувати дані в режимі реального часу. Водночас МОН України здійснює системну роботу із забезпечення збору таких даних, що підтверджується завданнями, визначеними в Оперативному плані на 2024–2025 роки, а також включенням відповідної діяльності до Стратегічного плану до 2027 року. Разом із тим, зберігається проблема обмеженого доступу до офіційної звітності, особливо в регіонах, які перебувають у прифронтовій або деокупованій зоні, де інфраструктура частково зруйнована, а адміністративні процедури суттєво ускладнені.

Виходячи з наведених висновків, доцільно рекомендувати розширення використання оперативних і релевантних даних на всіх рівнях управління

⁸² Розбуцький М. Використання великих даних для інформаційного забезпечення ринку праці. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1 (55). С. 133–147. URL: <https://surl.li/uycatx>.

дошкільною освітою, з особливим акцентом на регіони фронтової, деокупованої та опорної зон. Важливим є також підтримка розвитку та інтеграції цифрових інструментів для збору й обробки даних, зокрема ПАК «АІКОМ», із забезпеченням пролонгованого навчання персоналу щодо їх ефективного використання. Необхідно створити гнучку модель регулярного збору даних, яка враховуватиме специфіку кожної безпекової зони (тилової, опорної, деокупованої, фронтової), зокрема за такими показниками, як доступ до укриттів, кількість дітей з особливими освітніми потребами, наявність інклюзивних груп тощо. Водночас доцільно забезпечити відкритий доступ до агрегованих деперсоніфікованих даних з метою залучення експертної спільноти до аналізу стану дошкільної освіти. На рівні Міністерства освіти і науки України рекомендовано затвердити уніфіковану методологію збору релевантних даних з урахуванням сучасних викликів, забезпечивши єдність підходів до збору, обробки та аналізу інформації. Окрему увагу слід приділити фронтовим і деокупованим регіонам, де збір даних доцільно здійснювати у партнерстві з місцевими органами влади, міжнародними організаціями та громадськими структурами, здатними оперативно отримувати інформацію в умовах тимчасової недоступності централізованих систем.

2. ОЦІНКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Упродовж двох десятиліть XXI ст. дошкільна освіта (ECEC – Early Childhood Education and Care) у країнах Європейського Союзу перетворилася з допоміжного елемента системи соціального захисту на ключовий компонент політики розвитку людського капіталу. Європейські дослідження OECD⁸³, Eurydice⁸⁴, UNICEF⁸⁵ підтверджують, що якісна дошкільна освіта дає довготривалі ефекти: підвищення освітніх досягнень, зниження соціальної нерівності, формування соціально-емоційних компетентностей та економічних переваг для держави. Наукові дані, які використовують європейські політики, підтверджують, що 85 % мозку формується у перші п'ять років життя; інвестиції в цей період дають найбільший довгостроковий ефект.

Значущість цієї освітньої складової зумовила формування комплексу загальноєвропейських підходів, що визначають стратегічні тенденції розвитку дошкільної освіти.

Нормативно-правові засади функціонування системи дошкільної освіти в Європейському Союзі

Сучасна нормативно-правова рамка розвитку дошкільної освіти в Європейському Союзі почала формуватися у XXI ст. і визначається рядом документів. Перший з них – Барселонські цілі, сформовані у 2002 році і оновлені у 2022 році, ухвалені Європейською Радою⁸⁶. Цей документ є рекомендаційним орієнтиром Європейської Ради про розширення доступу до дошкільної освіти та послуг з догляду за дітьми від нуля і до трьох років та з трьох років до досягнення

⁸³ OECD. Building a High-Quality Early Childhood Education and Care Workforce. Further Results from the Starting Strong Survey 2018. Rehort. 2020. URL: https://www.oecd.org/en/publications/building-a-high-quality-early-childhood-education-and-care-workforce_b90bba3d-en.htm.

⁸⁴ Eurydice Network. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/>.

⁸⁵ Global Report on Early Childhood Care and Education: The right to a strong foundation / UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/reports/global-report-early-childhood-care-and-education-right-strong-foundation>.

⁸⁶ Barcelona Targets. Barcelona Targets for Early Childhood Education and Care: a chance to create foundations for lifelong learning and wellbeing. URL: <https://epha.org/barcelona-targets-for-early-childhood-education-and-care-a-chance-to-create-foundations-for-lifelong-learning-and-wellbeing/>.

ними шкільного віку. Барселонські цілі стали першою загальноєвропейською політикою, що визначила основні напрями розвитку сфери дошкільної освіти та сформулювала для держав-членів два ключові кількісні показники. Таким чином, уперше на рівні ЄС було встановлено цілі охоплення дітей дошкільною освітою і доглядом:

- 33% дітей віком до 3 років охоплені доглядом і дошкільною освітою;
- 90% дітей віком 3–6 (7) років охоплені доглядом і дошкільною освітою.

Ці показники стали стратегічним орієнтиром для країн Європи на наступне десятиліття.

Барселонські цілі були сформульовані як стратегічний інструмент соціально-економічної політики ЄС, спрямований на вирішення ряду існуючих проблем, серед яких:

– низький рівень зайнятості жінок: на початку 2000-х у країнах ЄС спостерігався значний розрив у зайнятості між чоловіками та жінками. Барселонські цілі ставили завдання створити умови, за яких батьки, особливо жінки, можуть поєднувати сімейну та професійну діяльність.

– обмежений доступ до послуг догляду за дітьми

– нерівний старт дітей, що належать до різних соціальних прошарків та мають різне етнічне походження;

– демографічні виклики: доступність дошкільної освіти повинна була стати стимулом до збільшення народжуваності;

- потреби у підвищенні конкурентоспроможності європейських економік;
- гармонізація політики ЄСЕС щодо моделей дошкільної освіти.

– потреби у підвищенні конкурентоспроможності економік країн-членів Європейського Союзу. Зокрема, Європейська Рада наголошувала, що економічне зростання неможливе без активного залучення жінок до ринку праці.

Метою Барселонських цілей, крім того, була гармонізація політики ранньої освіти у країнах-членах, оскільки до 2002 року вони мали дуже різні моделі дошкільної освіти. Завдання Барселонських цілей мають багатовимірний характер, поєднують соціальні та економічні складові, розглядаючи розвиток

системи дошкільної освіти як інвестицію в розвиток Європейського Союзу. Кінцевою метою є забезпечення всіх дітей рівним доступом до якісного раннього виховання та навчання, незалежно від соціального статусу.

Результатом реалізації Барселонських цілей стало значне підвищення охоплення дітей доглядом та дошкільною освітою; розширення мережі ясел, муніципальних дитячих садків, сімейних форм догляду. Барселонські цілі були взяті за основу для розроблення Європейської рамки якості ЕСЕС.

Наступним кроком до нормативно-правового забезпечення розбудови сучасної архітектури дошкільної освіти в ЄС стала Європейська рамка якості ЕСЕС⁸⁷.

Європейська рамка якості ЕСЕС (2014–2019 рр.) – це стратегічний документ ЄС, який визначає п'ять ключових вимірів якості дошкільної освіти: доступ, навчальну програму, професійність персоналу, моніторинг якості та ефективне управління, і слугує фундаментом для розвитку високоякісних, інклюзивних систем раннього виховання та освіти в Європі.

Рамка була розроблена Групою експертів Європейської комісії з питань ЕСЕС і представлена у двох основних версіях:

- 2014 рік – перший варіант у межах роботи групи експертів;
- 2019 рік – оновлена та схвалена документальна версія: «Council Recommendation on High-Quality Early Childhood Education and Care Systems»⁸⁸.

Мета створення Європейської рамки якості ЕСЕС, як і Барселонських цілей, має багатовимірний характер. Рамка була створена для досягнення наступних цілей:

1. Покращення якості послуг з дошкільної у країнах ЄС.
2. Забезпечення рівного доступу дітей до якісного раннього розвитку, незалежно від соціального чи етнічного походження.

⁸⁷ Early childhood education and care initiatives. Refers to any regulated arrangement that provides education and care for children from birth to compulsory primary school age, which may vary across the EU. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/early-childhood-education-and-care/about-early-childhood-education-and-care>).

⁸⁸ Council Recommendation of 22 May 2019 on High-Quality Early Childhood Education and Care Systems. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2019_189_R_0002.

3. Уніфікація підходів до систем ЕСЕС, які в Європі історично є дуже різними.

4. Підтримка виконання Барселонських цілей та стратегії Європи 2020.

5. Сприяння зайнятості батьків і дотримання гендерної рівності.

6. Формування людського капіталу, починаючи з раннього етапу розвитку.

7. Подолання соціальної нерівності,

8. Реалізація соціальної політики держави.

Європейська рамка якості ЕСЕС структурована у п'ять блоків, які охоплюють усі компоненти якісної дошкільної освіти.

Блок 1. Доступ до послуг ЕСЕС

Передбачає, що всі діти мають рівні можливості незалежно від:

- доходів сім'ї, мови, етнічного походження;
- наявності особливих освітніх потреб;
- соціально-економічного статусу.

Ключові вимоги:

– доступність фінансова (зменшення або відсутність оплати надання послуг з догляду тощо);

- територіальна доступність;
- універсальність послуг після досягнення дитиною віку трьох років;
- залучення до дошкільної освіти дітей, що належать до вразливих груп.

Блок 2. Навчальна програма (Curriculum)

У центрі – усебічний розвиток дитини, а не підготовка до школи.

Основні принципи:

- орієнтація на гру як основний метод;
- інтеграція когнітивного, емоційного, соціального розвитку;
- повага до індивідуального темпу розвитку;
- культурна чутливість;
- партнерство з сім'єю.

Програма повинна бути гнучкою, компетентнісною та розвивальною.

Блок 3. Професійність і умови праці персоналу

(Зазначимо, що розробники-експерти вважають Блок 3. із найважливіших елементів рамки).

Вимоги:

- високий рівень підготовки педагогів (рівень ISCED 5–6);
- доступ педагогів до регулярного професійного розвитку;
- належні умови праці педагогів (оплата, навантаження);
- підтримка асистентів, психологів, логопедів;
- професійне лідерство директорів.

Рамка підкреслює, що якість ЕСЕС є, першочергово, якістю педагогів.

Блок 4. Моніторинг та оцінювання якості

Визначає необхідність:

- систематичного збору даних;
- здійснення внутрішнього та зовнішнього моніторингу;
- формування індикаторів якості (матеріальне середовище, взаємодія «дорослий–дитина», задоволеність батьків, розвиток дітей);
- прозорості управління та звітності.

Акцент – не на контролі, а на покращенні якості.

Блок 5. Управління та фінансування

Передбачає:

- відповідальність держави за організацію ЕСЕС;
- достатнє фінансування;
- міжвідомчу координацію (освіта + соціальні служби + охорона здоров'я);
- підтримку сімей та батьків;
- децентралізацію при наявності загальних стандартів.

У 2019 р. Рамка фактично стала офіційним європейським стандартом, який держави-члени мають використовувати як орієнтир для освітніх реформ.

Крім того, у версії 2019 року порівняно з версією 2014 року, з'явилися важливі новації, зокрема Рамка:

- отримала статус офіційної рекомендації Ради ЄС;
- сформулювала чіткі рекомендації щодо політики держав, які

включають:

- обов'язковість охоплення дітей 5-річного віку;
- підтримка дітей з мігрантських сімей;
- професійні стандарти педагогів;
- обов'язковий моніторинг якості.
- наголосила на інклюзії та підтримці сімей;
- запровадила європейські індикатори якості.

Таким чином, Європейська рамка якості для освітньої політики Європи стала основою для:

- реформ у країнах Балтії (Естонія, Литва, Латвія);
- модернізації змісту дошкільної освіти у Словенії, Італії;
- національних рамок якості у Нідерландах, Данії, Фінляндії;
- підвищення кваліфікації педагогів у Швеції та Німеччині.

Вона також інтегрована у:

- Європейський семестр (European Semester) – щорічний цикл координації економічної, бюджетної, соціальної та структурної політики у Європейському Союзі, який забезпечує узгодженість національних політик країн ЄС із загальноєвропейськими цілями економічного розвитку, фінансової стабільності, зайнятості, соціальної політики тощо;

- Стратегію Європи 2020 і 2030;
- політику соціальної інклюзії ЄС.

Структурні моделі дошкільної освіти в країнах Європейського Союзу

На сучасному етапі європейські країни розвивають дошкільну освіту за двома базовими моделями:

Модель 1. Інтегрована (unitary system)

Характерна для: Естонії, Фінляндії, Ісландії, Словенії, Нідерландів, Швеції, Норвегії.

Особливості:

- один орган влади відповідає за увесь вік від 0 до 6(7) років;
- спільні стандарти якості догляду й освіти та спільна програма розвитку;
- відсутність штучного поділу на «догляд» і «навчання»;
- фахівці проходять підготовку за єдиною уніфікованою програмою;
- інтегровані програми, орієнтовані на розвиток компетентностей.

Переваги:

- висока якість та цілісність розвитку дитини;
- ефективна інклюзивна складова;
- професійні стандарти педагогів єдині для всіх вікових груп.

Модель 2. Двоєдина (school readiness + child care)

Характерна для: Франції, Німеччини, Австрії, Бельгії.

Особливості:

- сектор догляду для дітей 0–3 регулюється соціальними/сімейними службами;
- дошкільні заклади для дітей 3–6 перебувають у зоні відповідальності сфери освіти (міністерства освіти відповідних країн);
- різні вимоги до педагогічних працівників, які працюють з дітьми від 0 до 3 років та від 3 до 6 років;
- система поступово інтегрується (особливо в Німеччині та Австрії).

Переваги:

- гнучкість і вибір для сімей;
- сильні освітні програми для дітей 3–6 років.
- Обидві моделі спираються на принципи:
 - доступності,
 - інклюзивності,
 - якості,
 - комплексності догляду та освіти,
 - партнерства з родинами.

На сьогодні і перша, і друга структурні моделі розвиваються успішно і демонструють ряд спільних ключових тенденцій. Зокрема, середній показник

охоплення дітей 4–6 років у країнах ЄС складає понад 95 %. Серед дітей віком до 3 років понад 40–60 % дітей охоплені дошкільною у таких країнах як Скандинавія, Франція, Нідерланди.

Посилюється роль держави у розбудові системи дошкільної освіти:

– держави інвестують у дошкільну освіту як у фундамент під майбутні людські капітали;

– фінансування послуг дошкільної освіти поступово зміщується від сімей – до держави/муніципалітетів;

– запроваджуються безкоштовні або частково безкоштовні послуги.

Відбувається поступальна стандартизація змісту дошкільної освіти. Європейські країни переходять від репродуктивних методик і занять до компетентнісних рамок, де основна увага сфокусована на таких напрямках:

- мовленнєвий розвиток,
- соціально-емоційні навички,
- формування самостійності,
- рання математична грамотність,
- гра як головний спосіб розвитку.

Велика увага приділяється професіоналізації педагогів. Зокрема, педагогічні працівники, залучені до роботи в дошкільній освіті, повинні мати вищу освіту бакалаврського рівня для педагогів дошкільних закладів; обов'язковою є безперервна професійна освіта (30–60 год/рік залежно від норм країни ЄС); підвищується роль інститутів методичної підтримки. Особливо високі стандарти передбачені для педагогів у Фінляндії, Данії та Естонії.

Інклюзивність і рівний доступ – ключові тенденції у розбудові системи дошкільної освіти в ЄС з дотриманням принципів інклюзивності та доступності як складових освітньої політики. Підходи країн ЄС базуються на спільних європейських рекомендаціях, але реалізуються з урахуванням національного контексту. Попри певні національні відмінності, існують узагальнені підходи, які найчастіше використовуються країнами членами ЄС. Серед них виділимо три основні: 1) Законодавче закріплення інклюзії як базового принципу. У більшості

країн ЄС інклюзія визначена законом як право кожної дитини на освіту в найменш обмежувальному середовищі. Основними елементами законодавчої бази є заборона дискримінації за будь-якою ознакою; гарантія доступу до дошкільних закладів для дітей з інвалідністю; обов'язковість створення індивідуальних планів підтримки для таких дітей. 2) Рання і систематична підтримка (Early Intervention). ЄС наголошує на важливості максимально раннього виявлення особливих освітніх потреб. Для досягнення цієї мети застосовуються наступні підходи: формування мультидисциплінарних команд (психологи, логопеди, реабілітологи, педагоги); індивідуальні програми розвитку для дітей до 6 років; активне залучення батьків як партнерів. 3) Запровадження універсального дизайну навчання («Universal Design for Learning») (UDL). Це ключовий європейський підхід, спрямований на створення навчального середовища, зручного для всіх дітей.

У практиці дошкілля UDL включає: різні способи подання інформації (візуальні, слухові, тактильні матеріали); різні варіанти виконання завдань та участі в активностях; диференціацію ігрових та освітніх дій. 4) Адаптація середовища (Physical Accessibility). ЄС вимагає створення безбар'єрної інфраструктури: доступні входи та облаштовані конструкції всередині будівель; адаптовані туалети, меблі, ігрові майданчики; тихі та сенсорні зони для дітей з аутизмом чи сенсорними порушеннями тощо. 5) Підготовка та підвищення кваліфікації педагогів. У ЄС інклюзія розглядається як компетентність, яку повинен мати кожен педагог дошкілля. Типовими механізмами для формування відповідних компетентностей є : обов'язкові модулі з інклюзивної освіти у програмах підвищення кваліфікації; курси з управління поведінкою, роботи з дітьми з ООП, використання інклюзивних технологій; супервізія та менторство для вихователів. 6) Партнерство з родинами та місцевими громадами. Європейський підхід підкреслює спільну відповідальність: індивідуальні зустрічі з батьками; залучення батьків до планування підтримки; кооперація з соціальними службами, медичними структурами, громадськими організаціями. 7) Інклюзія як цінність, а не окрема програма. У ЄС інклюзія є частиною

загальної якості дошкільної освіти, а не окремим проєктом. Це відображено в Європейській Рамці якості дошкільної освіти та догляду (2019); національних стандартах якості; системах моніторингу доступності та рівності. 8) Модель «Inclusive Settings» (інклюзивні групи). Перевага надається спільному навчанню дітей з різними потребами. При цьому передбачаються: асистенти вихователя або асистенти дитини; збільшені кадрові нормативи; додаткове фінансування та ресурси.

Порівняння підходів країн Європейського Союзу та України до забезпечення інклюзивності й доступності в дошкільній освіті демонструє певні відмінності, що виражається у різному рівні системності, ресурсності та сталості інклюзивної практики. Так, у країнах ЄС інклюзія інтегрована в загальні стандарти якості дошкільної освіти й розглядається не як окрема послуга, а як фундаментальна характеристика всієї освітньої системи. Натомість в Україні інклюзія часто реалізується менш системно й нерідко залежить від ініціативності окремих закладів або можливостей місцевих громад.

Ключовою перевагою європейського підходу є стратегічна побудова інклюзивного середовища на основі принципів Universal Design for Learning (UDL), що забезпечує доступність для всіх дітей з перших етапів проєктування освітнього простору. В Україні ж переважає модель індивідуального доопрацювання – адаптація середовища здійснюється лише після появи дитини з особливими освітніми потребами, що знижує ефективність та збільшує фінансове навантаження на органи управління і власне заклади освіти.

Європейські системи дошкільної освіти характеризуються потужними й доступними механізмами раннього втручання, мультидисциплінарністю та міжвідомчою взаємодією. Це дозволяє забезпечити підтримку на ранніх етапах розвитку, зменшуючи потребу у складних інтервенціях у майбутньому. В Україні мережа раннього втручання і міжсекторальні зв'язки перебувають у процесі розбудови.

Кадрове забезпечення також демонструє різницю: у ЄС асистенти вихователя, спеціальні педагоги, логопеди й психологи інтегровані у штат

дошкільних закладів і забезпечені стабільним фінансуванням. В Україні такі ресурси залучаються за можливості громади, що призводить до суттєвих регіональних відмінностей.

Рівень участі батьків і громад у країнах ЄС є значно вищим, оскільки партнерська модель «родина–заклад–соціальні служби» закріплена як нормативний стандарт. В Україні ж співпраця залежить від управлінської культури конкретного закладу.

Україна вже створила нормативне підґрунтя для розвитку інклюзії, проте потребує подальшої систематизації практик, упровадження універсального дизайну навчання (UDL) на національному рівні, масштабування раннього втручання, зміцнення кадрового потенціалу та забезпечення рівного доступу до ресурсів у різних громадах. Європейський досвід свідчить, що успішна інклюзія можлива лише за умовної інтеграції всіх рівнів: стратегічного управління, безбар'єрної інфраструктури, професійної підтримки педагогів, міжвідомчої координації та сталого фінансування.

Країни-члени дотримуються принципів безбар'єрного доступу до дошкільної освіти для всіх дітей, зокрема: дітей з особливими освітніми потребами; дітей із сімей мігрантів; дітей із малозабезпечених сімей.

Для реалізації принципів інклюзивності і рівного доступу використовуються перевірені практики: додаткові асистенти в групах; мультидисциплінарні команди педагогічних працівників: педагог, логопед, психолог, соціальний працівник; мовні адаптаційні програми.

Велика увага приділяється моніторингу стану дошкільної освіти. У ЄС широко впроваджуються так звані моніторинг рівного доступу, який включає регулярні спостереження та оцінювання доступності дошкільця; аналіз охоплення дошкільною освітою дітей з інвалідністю; контроль якості інклюзивних послуг на рівні муніципалітетів.

Європейські країни створюють національні системи оцінювання її якості. Зазначимо, що кожна країна обирає власний формат моніторингового скринінгу: інспекції закладів (Велика Британія, Нідерланди); самооцінювання (Швеція);

стандартизовані індикатори якості (Словенія, Естонія); змішані моделі (Німеччина, Австрія) тощо. У табл. 2.1 представлено моделі й основні характеристики (включно з інклюзивним компонентом) систем дошкільної освіти ряду європейських країн.

Таблиця 2.1

**Порівняльна таблиця систем дошкільної освіти в ряді країн
Європейського Союзу**

№	Країна	Модель системи (інтегрована/розділена)	Вік охоплення	Обов'язковість	Ключові характеристики	Інклюзія та підтримка
1.	Фінляндія	Інтегрована	0–6 років	З 6 років – обов'язкова передшкільна	Високий статус педагогів, індивідуальні плани догляду і навчання, методика гри – в основі освітнього процесу, акцент на індивідуальних траєкторіях розвитку	Мультидисциплінарні команди педагогічних працівників, раннє втручання
2.	Швеція	Інтегрована	1–5 років (6 – підготовчий рік передшкільний)	Дошкільна освіта необов'язкова, але практично стовідсоткове охоплення	Універсальний доступ до дошкілля, гнучкі години, акцент у вихованні – на самостійності і добробуті	Потужна система раннього втручання, розгалужена система підтримки сімей, асистенти
3.	Норвегія	Інтегрована	1–5 років	Дошкільна освіта необов'язкова	Високі стандарти якості, державне фінансування	Повна інклюзія, відсутність сегрегації
4.	Естонія	Інтегрована	1,5–7 років	Дошкільна освіта необов'язкова	Національна програма дошкільної освіти, цифрове управління (електронні черги, облік), компетентнісний підхід, якісна інтегрована система з 1,5 до 7 років	Потужні мовні програми, підтримка дітей з особливими освітніми потребами
5.	Литва	Двоєдина/розділена,	0–6 років + 1 рік	Передшкільна освіта обов'язкова	Гнучкий зміст, увага до раннього віку,	Інклюзивні практики,

№	Країна	Модель системи (інтегрована/розділена)	Вік охоплення	Обов'язковість	Ключові характеристики	Інклюзія та підтримка
		але прагне до інтеграції	обов'язкової передшкільної		муніципальні послуги	рання діагностика
6.	Латвія	Двоєдина/розділена	1,5–6 років	Дошкільна освіта необов'язкова	Форма власності дошкільних закладів – державна, освітні настанови, тематичний підхід	Моделі раннього втручання, робота з сім'єю
7.	Франція	Двоєдина/розділена	2–6 років	З 3 років – обов'язкова дошкільна освіта	Школи-maternel (майже 100 % охоплення дітей 3–6 років у школах-maternel), рання підготовка до грамотності та мовленнєвого розвитку високі вимоги до педагогічних працівників	Мовна інтеграція, підтримка дітей з мігрантських родин
8.	Німеччина	Двоєдина/розділена	0–6 років	Необов'язкова дошкільна освіта, але 5–6 років обов'язкова передшкільна	Федеральна модель, різноманіття форм: Kita, дитячі садки	Інклюзія поступова, регіональні відмінності
9.	Нідерланди	Інтегрована	0–4 (ясла), 4–6 (підготовка у школі)	Дошкільна освіта обов'язкова з 5 років	Партнерство держави й сімей, змішане фінансування	Програми боротьби з нерівністю (VVE)
10	Словенія	Інтегрована	1–6 років	Дошкільна освіта необов'язкова	Стандартизована національні програма, високий рівень охоплення	Інклюзивні практики, рання діагностика

Складено авторами.

Дошкільна освіта (Early Childhood Education and Care – ECEC) сьогодні розглядається як частина економічної стратегії Європейського Союзу і давно переросла роль лише соціальної послуги для родин. Вона інтегрована в економічну політику, зокрема у стратегії Europe 2020, European Pillar of Social Rights, Barcelona Targets (оновлені у 2022 р.), Council Recommendation on High-Quality ECEC (2019).

ЄС розглядає ранню освіту як інвестицію з високим економічним поверненням, що впливає на конкурентоспроможність, зайнятість та соціальну сталість. Тому ранній розвиток визначається як фундамент майбутніх когнітивних і соціальних навичок. Такий підхід зумовлює трактування європейської дошкільної освіти як системи, що забезпечує найважливіші компетенції у ранньому віці, а саме: розвиток мовлення та мислення, формування соціальних навичок, емоційної регуляції, базових навичок співпраці та навчальної мотивації. Ці навички формують ядро людського капіталу, необхідного для сучасної економіки. До економічних чинників, що в довгостроковій перспективі впливають на зростання потенціалу європейських країн, можна віднести підвищення рівня зайнятості та гендерної рівності, пов'язаної з охопленням дітей дошкільною освітою. Оскільки інвестиції в доступні дитсадки напряду впливають на робочу силу та дозволяють батькам (особливо матерям) повернутися на роботу. ЄС оцінює ефекти: зростання участі жінок у ринку праці, збільшення ВВП через більшу кількість працюючих, зменшення рівня бідності сімей. У деяких країнах (Франція, Швеція, Данія) саме якісна мережа дошкільної освіти стала ключовим чинником високої жіночої зайнятості.

Не менш важливе завдання, яке вирішує дошкільна освіта – це зменшення соціальної нерівності. ЄС наголошує, що дошкільна освіта компенсує стартові нерівності дітей з різним соціально-економічним статусом. До механізмів, які забезпечують вирішення цих завдань, належать:

- доступність для всіх (universal access);
- раннє виявлення труднощів розвитку;
- підтримка дітей мігрантів та вразливих груп;
- інтеграція соціальних, освітніх і медичних послуг.

Дослідження Європейського агентства з питань освіти⁸⁹ показують: 1 рік якісної дошкільної освіти зменшує ризики низьких результатів у школі на 20–30 %. Це – прямий внесок у якісний людський капітал майбутнього покоління.

Дошкільна освіта робить значний внесок у розвиток компетентностей, важливих для економіки знань. ЄС орієнтує дошкілля на формування Ключових компетенції для навчання протягом усього життя (Key Competences for Lifelong Learning), серед яких:

- комунікація рідною та іноземними мовами;
- математична і цифрова грамотність;
- соціальні й громадянські компетентності;
- креативність, ініціативність, вміння вчитися.

Таким чином, дошкілля не просто готує дитину до школи – воно формує основи навчальності (learnability), що є ключовою характеристикою сучасного працівника.

Інклюзія і доступність як частина людського капіталу, без перебільшення, є наріжним каменем системи дошкільної освіти. В ЄС інклюзивність – не соціальна допомога, а економічно доцільна політика, оскільки:

- збільшує участь у ринку праці батьків дітей з ООП,
- дозволяє більшій кількості дітей реалізувати свій потенціал,
- знижує довгострокові витрати на спеціальні сервіси, соціальну допомогу і медицину.

Кожне євро, інвестоване в інклюзивне дошкілля, повертається суспільству у вигляді зменшення подальших витрат та зростання продуктивності.

Велика увага приділяється якості дошкільних послуг як фактору конкурентоспроможності держави. Європейські уряди визнають, що держави з якісною системою дошкілля (Фінляндія, Швеція, Нідерланди) мають найвищі показники інноваційності, освіченості населення та продуктивності праці.

Інвестиції в перші роки життя формують довгострокові ефекти:

⁸⁹ European Education and Culture Executive Agency. Early childhood education and care (ECEC) in Europe 2025. URL: https://www.eacea.ec.europa.eu/index_en.

- більше людей отримують вищу освіту,
- менше витрат на корекційне навчання,
- кращий стан здоров'я,
- більше економічної активності в дорослому віці.

Отже, дошкільна освіта є складовою системи безперервного розвитку людського капіталу в країнах членах Європейського Союзу. ЄС вибудовує безперервну траєкторію розвитку особистості: дошкілля > школа > професійна освіта > ринок праці > освіта упродовж життя. Таким чином, дошкільна освіта – це перший стратегічно важливий етап довготривалої інвестиції в людський капітал з унормованими стратегічними підходами, які включають:

- універсальний доступ,
- інклюзію,
- раннє втручання,
- високі стандарти якості,
- підтримку сімей та зайнятості,
- формування базових компетентностей ХХІ ст.

Європейський досвід доводить, що інвестиції в дошкілля мають найвищий економічний та соціальний ефект серед усіх освітніх інвестицій. Європейський досвід розвитку дошкільної освіти демонструє перехід від фрагментованих систем догляду за дітьми – до інтегрованих, професійно організованих, стандартизованих і соціально орієнтованих моделей ЕСЕС, які забезпечують рівні можливості, високу якість та всебічний розвиток кожної дитини. Європейські країни розглядають дошкільну освіту як ключовий етап формування людського капіталу, інструмент подолання соціальної нерівності, важливу частину соціальної політики держави. Європейський досвід демонструє, що якісна дошкільна освіта є результатом інтегрованої системи догляду та освіти; професійної педагогічної спільноти, яка постійно підвищує кваліфікацію; орієнтації на розвиток дитини, а не на «шкільну підготовку»; інклюзивності та ранньої підтримки; системної оцінки якості; широкої доступності та соціальної рівності.

2.1. Аналіз методики та механізмів збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС

У сучасних умовах реформування освітніх систем та посилення ролі доказової освітньої політики статистична інформація про дошкільну освіту (Early childhood education and care, ECEC) стає одним із ключових ресурсів для ухвалення управлінських рішень. Розвиток людського капіталу, забезпечення рівного доступу до якісної освіти з раннього віку, а також досягнення цілей сталого розвитку безпосередньо залежать від того, наскільки повною, валідною та порівнянною є інформаційно-статистична база в цій сфері. Саме дошкільна освіта розглядається в документах ЄС і міжнародних організацій як критичний етап запобігання освітній нерівності та соціальній ексклюзії, а також як чинник підвищення участі жінок на ринку праці, що додатково підсилює суспільну та економічну значущість високоякісної статистики ECEC⁹⁰.

На рівні Європейського Союзу актуальність проблематики підтверджується включенням показників участі в дошкільній освіті до системи моніторингу Європейського простору освіти та до індикаторів Цілей сталого розвитку ООН⁹¹. Зокрема, у стратегічному рамковому документі ЄС у сфері освіти встановлено орієнтир, згідно з яким до 2030 року щонайменше 96 % дітей віком від трьох років до початку обов'язкової початкової освіти мають брати участь у програмах ранньої та дошкільної освіти⁹².

Для відстеження цього показника Євростат регулярно збирає та публікує дані про охоплення, контингент дітей, мережу закладів, а також інші параметри функціонування ECEC, що формує складну багаторівневу систему збору та обробки статистичної інформації.

У 2023 році, за даними Євростату, в країнах ЄС у програмах ранньої та дошкільної освіти (ISCED 0) навчалася близько 15,7 млн дітей, з них 2,0 млн – у

⁹⁰ European Education and Culture Executive Agency. Early childhood education and care (ECEC) in Europe 2025. URL: https://www.eacea.ec.europa.eu/index_en.

⁹¹ Цілі сталого розвитку: завдання та індикатори. ППРООН. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-zavdannya-ta-indykatory>.

⁹² Early childhood education statistics. Statistics Explained (2025). Statistics Explained. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/107265.pdf>.

програмах раннього розвитку дітей (ISCED 01) та 13,7 млн – у програмах передшкільної освіти (ISCED 02). Частка дітей віком 3+ років, залучених до дошкільної освіти, сягала в середньому 94,6 %, що наближається до цільового орієнтира ЄС⁹³.

Такі масштаби системи вимагають високої якості статистичних даних, оскільки будь-які помилки або неповнота даних можуть призвести до викривлення результатів міжнародних порівнянь і, відповідно, до прийняття хибних управлінських рішень.

Методики збору статистики у сфері дошкільної освіти мають відповідати одночасно кільком вимогам. По-перше, дані повинні бути порівнянними на міжнародному рівні, що обумовлює необхідність використання єдиних класифікацій, насамперед Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED 2011) та узгоджених визначень рівнів і типів програм⁹⁴.

По-друге, система збору даних має бути достатньо чутливою до національних особливостей організації дошкільної освіти: різноманітності типів закладів, моделей фінансування, форм власності, нормативних вимог до персоналу тощо.

По-третє, сучасна освітня статистика має враховувати не лише кількісні параметри (мережа, контингент, охоплення), а й аспекти якості, доступності та інклюзивності ЄСЕС, що потребує поєднання адміністративних даних, опитувань домогосподарств і спеціалізованих досліджень.

Розбудова такої комплексної системи статистики є викликом не лише для країн, що розвиваються, а й для високорозвинених держав ЄС. У відповідь на ці виклики ЄС, ОЕСР та ЮНЕСКО-УІС створили спільну систему збору освітніх даних – так звану УОЕ-колекцію, що забезпечує єдину методологічну базу для формування показників участі в дошкільній освіті, показників ресурсів і результатів для широкого кола країн.

⁹³ UNESCO OECD Eurostat (UOE) joint data collection – methodology (2025). URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=UNESCO_OECD_Eurostat_\(UOE\)_joint_data_collection_%E2%80%93_methodology](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=UNESCO_OECD_Eurostat_(UOE)_joint_data_collection_%E2%80%93_methodology).

⁹⁴ Education at a Glance 2024. OECD Indicators / OECD. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2024_c00cad36-en.html.

Для України, яка декларує стратегічний курс на європейську інтеграцію, узгодження національної статистики дошкільної освіти з підходами ЄС має принципове значення. По-перше, це необхідно для коректної участі в міжнародних порівняннях, зокрема в рамках УОЕ-колекції, досліджень ОЕСР «Education at a Glance» та аналітичних звітів ЄС⁹⁵. По-друге, методологічна гармонізація сприяє прозорості та підзвітності національної освітньої політики, надаючи об'єктивну основу для оцінювання ефективності реформ у сфері дошкільної освіти. По-третє, розвиток статистики дошкільної освіти відповідно до стандартів ЄС особливо актуальний в умовах повномасштабної війни, коли система освіти зазнає безпрецедентних викликів, пов'язаних із переміщенням населення, руйнуванням інфраструктури, зміною форматів організації освітнього процесу⁹⁶.

Низка досліджень українських науковців та аналітиків підкреслює, що статистика дошкільної освіти в Україні потребує суттєвого оновлення: від перегляду переліку показників та методології їх розрахунку до удосконалення інструментів збору даних і налагодження стійких каналів обміну інформацією між Державною службою статистики, Міністерством освіти і науки та органами місцевого самоврядування⁹⁷.

У цьому контексті науковий аналіз методик і механізмів збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС є важливим як з погляду порівняльних досліджень, так і з огляду на практичну релевантність для формування рекомендацій щодо удосконалення української системи освітньої статистики.

Отже, актуальність дослідження зумовлена одночасно глобальними трендами підвищення уваги до раннього дитинства в освітній політиці, інституційною відповіддю ЄС та міжнародних організацій у вигляді розбудови

⁹⁵ Education at a Glance 2024. OECD Indicators / OECD. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2024_c00cad36-en.html.

⁹⁶ Мережа та діяльність закладів освіти. Дашборд / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/merezha-ta-diyalnist-zakladiv-osvity>.

⁹⁷ Статистика закладів освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. URL: <https://data.gov.ua/dataset/osvita-statystyka>.

розгалужених статистичних систем, а також практичною потребою України гармонізувати власну статистичну систему з європейськими стандартами в контексті євроінтеграційних процесів. Аналіз методики і механізмів збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС дозволяє ідентифікувати кращі практики, інституційні моделі та методологічні підходи, що можуть слугувати орієнтиром для вдосконалення вітчизняної системи освітньої статистики. Теоретичний фундамент статистики дошкільної освіти спирається на загальну теорію офіційної статистики, концепції освітніх індикаторів, а також на методологію міжнародних порівняльних досліджень. Статистика в освіті традиційно розглядається як система кількісних характеристик, що відображають стан, структуру та динаміку освітньої системи, а також взаємозв'язки між освітою та іншими сферами суспільного життя. У випадку дошкільної освіти об'єктом статистичного спостереження є діти раннього та дошкільного віку, заклади дошкільної освіти та інші провайдери послуг, педагогічний і допоміжний персонал, фінансові ресурси, інфраструктура, а також соціально-економічні умови, у яких здійснюється освітній процес.

Міжнародні організації виділяють декілька груп ключових індикаторів ЕСЕС, що формують ядро статистичного забезпечення аналізу та порівняння систем дошкільної освіти. Серед них – показники доступу та охоплення (частка дітей певного віку, залучених до освітніх програм; забезпеченість місцями; наявність права на місце у закладі), індикатори ресурсів (кількість закладів, груп, працівників; співвідношення «дитина – педагог»; рівень кваліфікації персоналу; обсяг видатків), а також індикатори якості та результативності (наявність стандартів якості, механізмів моніторингу, участь дітей у подальшій освіті тощо).

Концептуально статистика ЕСЕС спирається на міждисциплінарний підхід, поєднуючи освітні, соціально-політичні та економічні виміри. На рівні методології це означає, що при розробці індикаторів та інструментів збору даних необхідно враховувати як педагогічні особливості дошкільної освіти (ігровий

характер діяльності, індивідуалізація, партнерство з родиною), так і соціальну функцію ЕСЕС як частини системи соціального захисту та політики зайнятості.

Ключовою складовою теоретичних засад є класифікаційний апарат. Міжнародна стандартна класифікація освіти (ISCED 2011) виокремлює рівень 0 – дошкільна освіта, який у свою чергу поділяється на програми раннього дитячого розвитку (ISCED 010) та програми передшкільної освіти (ISCED 020). Програми ISCED 010 орієнтовані насамперед на дітей віком до трьох років, мають виразний виховний і доглядовий компонент, але при цьому містять освітню складову, зокрема розвиток мовлення, сенсорики, базових соціальних навичок. Програми ISCED 020 охоплюють, як правило, дітей від трьох років до початку обов'язкової початкової освіти, мають більш структурований освітній зміст і спрямовані на забезпечення готовності до школи.

Усі міжнародні статистичні програми, пов'язані з ЕСЕС, базуються саме на цій класифікації, що забезпечує порівнянність даних між країнами.

Теоретично важливим є також розмежування понять «адміністративні дані» та «статистичні дані». Адміністративні дані формуються безпосередньо в процесі управління закладами та системою освіти (реєстри закладів, звітність закладів, електронні журнали, реєстри персоналу тощо). Статистичні ж дані утворюються внаслідок спеціально організованих статистичних спостережень, що можуть базуватися як на адміністративних джерелах (коли дані агрегуються відповідно до затвердженої статистичної методології), так і на вибіркових обстеженнях домогосподарств або спеціальних дослідженнях. У системах країн ЄС статистика дошкільної освіти, як правило, формально належить до офіційної статистики й збирається на основі адміністративних джерел за єдиною методологією УОЕ, доповнюючись даними вибіркових обстежень для оцінювання участі в неформальних або нефінансованих державою формах догляду й освіти.

Важливим методологічним принципом міжнародної освітньої статистики є індикаторний підхід, у межах якого кожен показник має чітко визначене призначення, зміст, формулу розрахунку, джерела даних та обмеження

інтерпретації. Докладний опис показників подається в методологічних довідниках і супровідних документах до баз даних Євростату, ОЕСР, ЮНЕСКО.

Для ЕСЕС систематизовані індикатори охоплюють, зокрема, частку дітей відповідних вікових груп, залучених до програм ISCED 0; частку дітей, що мають гарантію місця в ЕСЕС; показники фінансування; характеристики кадрового складу; наявність механізмів оцінювання якості та ін.

Таким чином, теоретико-методологічні засади статистики у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС базуються на поєднанні індикаторного підходу, класифікації ISCED, розмежування адміністративних та статистичних даних, а також на принципах офіційної статистики – об'єктивності, надійності, конфіденційності, порівнянності й своєчасності.

Ключовим елементом методики збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС є участь у спільній УОЕ-колекції, яку здійснюють ЮНЕСКО-УІС, ОЕСР та Євростат. Ця колекція охоплює дані щодо структури освітніх систем, контингенту, випуску, кадрів та фінансів для всіх рівнів освіти, включно з ISCED 0.

Методологія УОЕ передбачає, що національні органи влади (зазвичай міністерства освіти, національні статистичні служби або спеціалізовані агентства) готують й подають до Євростату та ОЕСР стандартизовані таблиці з даними, структурованими за узгодженими змінними: віком, статтю, рівнем і типом програм, статусом зайнятості та кваліфікацією персоналу, джерелами фінансування, видами закладів тощо. До кожної таблиці додається метаданихний опис, який пояснює особливості національної системи, використані визначення, наявні винятки й обмеження.

Особливість збору даних щодо ЕСЕС полягає в тому, що в багатьох країнах дошкільна освіта перебуває на межі між системою освіти та системою соціального захисту/догляду за дітьми. У низці держав відповідальність за різні сегменти ЕСЕС розподілена між Міністерством освіти, Міністерством соціальної політики, муніципалітетами та приватними провайдерами. Це вимагає від національних статистичних органів розробки інтегрованих механізмів збору

й зведення даних, здатних охопити повний спектр послуг, які за міжнародними критеріями класифікуються як програми ISCED 0.

Європейські інституції доповнюють УОЕ-колекцію спеціалізованою інформацією про політики та структуру систем ЕСЕС. Мережа Eurydice здійснює регулярний збір структурних індикаторів, що описують законодавчу базу, форми управління, стандарти якості, кадрову політику, механізми фінансування та моніторингу в дошкільній освіті. У звітах «Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe» поєднуються статистичні дані Євростату з якісною інформацією про національні системи, що дає змогу аналізувати взаємозв'язок між кількісними показниками охоплення, ресурсів і результатів та інституційними параметрами політики.

Структурні індикатори Eurydice базуються на стандартизованих анкетах, які заповнюють національні координатори мережі на основі аналізу законодавства та офіційних документів. Методика передбачає чіткі критерії кодування відповідей, що дозволяє порівнювати країни за такими параметрами, як гарантія місця в ЕСЕС, мінімальний вік для зарахування, рівень участі держави у фінансуванні, вимоги до кваліфікації педагогів, наявність національних стандартів якості та систем оцінювання⁹⁸.

ОЕСР, своєю чергою, використовує дані УОЕ та додаткові опитування для формування індикаторів, які публікуються в щорічній доповіді «Education at a Glance», а також у спеціалізованих дослідженнях щодо ЕСЕС. У розділах, присвячених дошкільній освіті, подається інформація про рівень охоплення дітей різних вікових груп, структуру витрат на ЕСЕС, співвідношення дітей і педагогів, рівень заробітної плати персоналу, а також результати порівняльних досліджень якості освіти.

Спеціальний модуль сімейної бази даних ОЕСР (Family Database, показник PF3.2) наголошує, що показники участі дітей 3–5-річного віку в дошкільній

⁹⁸ Structural indicators for monitoring education and training systems in Europe – 2023: Early childhood education and care. Eurydice report / European Commission, EACEA, Eurydice, 2023. Luxembourg : Publications Office of the European Union. URL: https://www.eurydice.hr/cms_files/2023/11/1701167194_structural-indicators-2023---ecec.pdf.

освіті розраховуються саме на основі UOE-колекції, що забезпечує порівнянність між країнами.

Важливо, що міжнародні методологічні документи не лише стандартизують понятійний апарат, а й задають вимоги до процесу збору та перевірки даних. Для UOE визначено процедури валідації, включаючи логічні перевірки, зіставлення з даними попередніх років, аналіз аномалій, а також консультації з національними експертами у випадку виявлення невідповідностей.

Таким чином, міжнародні стандарти формують каркас, в межах якого країни ЄС організують національні системи збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти. Спільні підходи забезпечують високу ступінь порівнянності даних, але водночас залишають простір для врахування національної специфіки через метадані та структурні індикатори.

Методики та механізми збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС

Незважаючи на спільну міжнародну рамку, національні методики та механізми збору статистики у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС відрізняються за інституційною побудовою, використаними інформаційними джерелами та ступенем цифровізації процесів.

Більшість країн ЄС використовують адміністративні дані, що формуються закладами дошкільної освіти в процесі щорічної або періодичної звітності до органів управління освітою. Як правило, заклади подають інформацію про кількість дітей за віком і статтю, число груп, контингент персоналу, робоче навантаження, режим роботи закладу, а також про певні характеристики інфраструктури (наявність інклюзивних умов, харчування, додаткових послуг). Ці дані агрегуються на рівні муніципалітетів або регіонів, а далі – на національному рівні. На основі такого зведення формуються національні статистичні таблиці, що потім адаптуються до формату UOE.

У низці країн спостерігається перехід від паперової та змішаної форми звітності до повністю електронних систем управління даними, так званих

освітніх інформаційних систем (Education Management Information Systems – EMIS). Такі системи дозволяють здійснювати персоніфікований облік дітей, відстежувати траєкторії їхнього перебування в закладах, контролювати заповнюваність груп, планувати фінансування та кадрові потреби. Для статистичних цілей з EMIS формуються агреговані файли, що відповідають вимогам УОЕ та національних статистичних програм⁹⁹.

Особливе значення у європейській практиці має розмежування програм ISCED 010 та ISCED 020. Воно вимагає, щоб на етапі первинного збору даних інформація про кожен заклад або структуру, що надає послуги раннього розвитку й догляду за дітьми, містила характеристику освітньої складової програми, мінімального віку дітей, тривалості відвідування, умов зарахування та участі держави в регулюванні і фінансуванні. Це дозволяє країнам відносно узгоджено класифікувати різні типи послуг, навіть якщо в національному законодавстві відсутні прямі посилання на ISCED.

У збірці «Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe – 2025» підкреслюється, що в багатьох країнах ЄС статистика дошкільної освіти охоплює не лише заклади, що входять до системи формальної освіти, а й певні типи центрів догляду за дітьми, якщо вони відповідають критеріям освітньої програми за ISCED 0¹⁰⁰.

Це вимагає тісної координації між органами, відповідальними за соціальну політику, і органами управління освітою, а також наявності єдиних реєстрів провайдерів послуг. У деяких країнах створюються інтегровані реєстри дитячих садків, центрів раннього розвитку, сімейних дитячих садків та інших форм ЕСЕС, що полегшує статистичний облік.

Щодо методів, у країнах ЄС переважає суцільне спостереження за закладами, оскільки кількість провайдерів ЕСЕС є відносно обмеженою й вони мають правовий статус, що зобов'язує їх до надання звітності.

⁹⁹ Технічне завдання на розробку інтегрованої інформаційної системи управління освітою EMIS – програмування та розробка баз даних (TFSCB-CQ-01). Київ, 2018. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/Rozvitok-IS-2020-monografiyaFINAL_sajt.pdf.

¹⁰⁰ Key data on early childhood education and care in Europe – 2025 / Eurydice. 2025. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-2025>.

Водночас у тих випадках, коли необхідно оцінити участь дітей у неформальних або нефінансованих державою формах догляду, застосовуються вибіркові обстеження домогосподарств. Дані таких обстежень доповнюють адміністративну статистику, дозволяючи оцінити повний обсяг часу, який діти проводять у різних формах догляду й освіти, а також соціально-економічні чинники участі в ЕСЕС.

Окремим напрямом є збір даних про кадровий потенціал дошкільної освіти. У рамках УОЕ передбачено подання крізь систему показників кількості педагогічних та непедагогічних працівників, їхнього статусу зайнятості (повна/неповна ставка), рівня кваліфікації, галузі підготовки та участі в підвищенні кваліфікації. У багатьох країнах ЄС ця інформація збирається за допомогою реєстрів педагогічних працівників або інтегрованих інформаційних систем людських ресурсів у публічному секторі.

Фінансова статистика ЕСЕС у країнах ЄС ґрунтується як на даних бюджетної звітності, так і на національних рахунках освіти. ОЕСР у своїх показниках спирається на розподіл освітніх видатків за рівнями ISCED та джерелами фінансування (державні, приватні, міжнародні), що вимагає тісної взаємодії між міністерствами фінансів, освіти та статистичними відомствами. Для дошкільної освіти особливо важливим є розмежування видатків на програми догляду й освіти, а також облік субсидій сім'ям на оплату приватних послуг, що може істотно змінювати структуру фінансування.

Варто зазначити, що європейські країни активно розвивають систему індикаторів якості ЕСЕС, яка виходить за межі традиційної статистики мережі та контингенту. У документах ЄС наголошується на п'яти ключових вимірах якості: доступ, кадровий потенціал, навчальна програма, моніторинг і оцінювання, управління та фінансування.

Для їх оцінювання збирається як структурна інформація (наявність стандартів, інспекцій, систем професійного розвитку), так і, у деяких країнах, результати спостережень за якістю взаємодії в групах або опитування батьків. Хоча такі дані здебільшого не входять до класичної статистичної звітності, вони

дедалі частіше інтегруються в національні системи моніторингу дошкільної освіти.

Отже, методики збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС характеризуються поєднанням стандартизованої міжнародної рамки УОЕ, використанням розвинених адміністративних джерел (EMIS, реєстри закладів і персоналу, бюджетна звітність), застосуванням вибіркового обстеження для доповнення даних про неформальні форми догляду, а також поступовою інтеграцією індикаторів якості та інституційних характеристик, які збираються через мережу Eurodice.

Українська система статистики дошкільної освіти в контексті європейських підходів

Українська система статистики дошкільної освіти історично базується на відомчій звітності закладів освіти та даних Державної служби статистики України. На порталі Держстату у тематичному розділі «Освіта» розміщуються таблиці, що відображають кількість закладів дошкільної освіти, кількість груп і дітей у них, а також певні характеристики кадрового забезпечення.

Крім того, відкриті дані щодо закладів освіти, у тому числі дошкільних, публікуються на порталі data.gov.ua, де наведено інформацію про потужність закладів, кількість вихованців, наявність гуртків і фінансові показники¹⁰¹.

У недавніх аналітичних матеріалах ДНУ «ІОА» було наголошено на важливості оперативних релевантних даних про функціонування дошкільної освіти, особливо в умовах воєнного стану, коли необхідно швидко відстежувати зміни в мережі закладів, їхній доступності, безпекових умовах, режимах роботи тощо.

Водночас дослідження українських науковців засвідчують наявність низки проблем, пов'язаних із гармонізацією національної статистики дошкільної освіти зі стандартами ЄС: це й відмінності в класифікації програм, і обмежений

¹⁰¹ Статистика закладів освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. URL: <https://data.gov.ua/dataset/osvita-statystyka>.

набір індикаторів щодо якості та інклюзивності, і недостатня інтегрованість даних різних відомств.

У контексті УОЕ-колекції однією з ключових задач є коректне віднесення національних програм до рівня ISCED 0, зокрема розмежування між програмами раннього розвитку (ISCED 010) та передшкільної освіти (ISCED 020). Це потребує детального аналізу навчальних планів, тривалості та режимів відвідування, ролі держави у регулюванні та фінансуванні програм.

Окремої уваги потребує й відображення в статистиці різних форм організації дошкільної освіти – комунальних, приватних, корпоративних закладів, короткотривалих груп, інклюзивних груп, центрів дитячого розвитку тощо.

На інституційному рівні важливим завданням є побудова ефективної взаємодії між Держстатом, Міністерством освіти і науки, органами місцевого самоврядування та закладами дошкільної освіти. Перехід до електронних систем збору даних, створення єдиного реєстру закладів і вихованців, запровадження уніфікованих форм електронної звітності – ключові кроки, що вже частково реалізуються, але потребують подальшого розвитку.

У порівнянні з підходами країн ЄС українська система статистики дошкільної освіти має потенціал для вдосконалення в кількох вимірах. По-перше, це розширення набору індикаторів у напрямі від кількісних до якісних характеристик, включно з охопленням наймолодших дітей, дітьми з особливими освітніми потребами, показниками участі батьків, механізмами внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості.

По-друге, удосконалення механізмів збору даних, зокрема розвиток електронних освітніх інформаційних систем, що дозволять мінімізувати навантаження на заклади та підвищити оперативність і точність даних. По-третє, активніше використання метаданих і відкритих масивів даних для забезпечення прозорості та можливості незалежного аналізу.

Таким чином, аналіз української системи статистики дошкільної освіти крізь призму європейських підходів дає змогу окреслити як вже здійснені кроки

в напрямі гармонізації, так і ті аспекти, що потребують подальшого методичного та інституційного доопрацювання.

Аналіз методики та механізмів збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС дозволяє зробити низку концептуальних узагальнень. Сучасна статистика ЕСЕС в європейському просторі є складною багаторівневою системою, в основі якої лежить поєднання міжнародно узгоджених стандартів (UOE, ISCED, структура освітніх індикаторів) та національних механізмів збору й обробки даних. UOE-колекція, яку спільно адмініструють ЮНЕСКО-УІС, ОЕСР і Євростат, забезпечує базову методологічну рамку, що визначає понятійний апарат, перелік змінних, принципи класифікації програм дошкільної освіти та процедури валідації даних.

Країни ЄС у більшості випадків спираються на адміністративні дані, які формуються закладами дошкільної освіти та органами управління. Однак просте збирання звітності не є достатнім: усередині країн створюються інтегровані інформаційні системи, впроваджуються єдині реєстри закладів і персоналу, розробляються стандартизовані електронні форми, що забезпечують своєчасність і повноту даних. Ці національні системи «підключаються» до міжнародної рамки через адаптацію показників до форматів UOE, а також через участь у структурних опитуваннях Eurydice й аналітичних програмах ОЕСР.

Важливою особливістю є перехід від суто кількісних показників до комплексної системи індикаторів якості ЕСЕС, що охоплюють умови доступу, кадровий потенціал, зміст програм, управління й моніторинг. Європейські документи, зокрема рекомендації Ради ЄС щодо високоякісних систем ЕСЕС та звіти «Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe», відіграють роль концептуальних орієнтирів, які визначають, які дані вважаються пріоритетними для збору й аналізу.

Для України, яка інтегрується до європейського освітнього простору, детальне вивчення цих підходів має не лише теоретичне, а й практичне значення. Порівняння показує, що українська статистика дошкільної освіти вже має основу у вигляді регулярної звітності Держстату та відкритих даних щодо мережі й

контингенту закладів. Водночас існують істотні резерви для вдосконалення: від уточнення класифікації програм згідно з ISCED і розширення набору індикаторів до розвитку електронних інформаційних систем та інтеграції відомчих джерел даних.

Отже, досвід країн ЄС свідчить, що побудова сучасної системи статистики дошкільної освіти потребує системного підходу, який поєднує методологічну узгодженість з міжнародними стандартами, інституційну координацію між різними органами влади, технологічну модернізацію інфраструктури збору даних та орієнтацію на потреби політики, практики та досліджень.

З урахуванням аналізу європейських практик доцільно окреслити кілька стратегічних напрямів удосконалення української системи статистики дошкільної освіти. Перш за все, потребує подальшого розвитку гармонізація національної класифікації освітніх програм із міжнародною класифікацією ISCED 2011, особливо у частині віднесення різних форм дошкільної освіти та догляду до підрівнів ISCED 010 і ISCED 020. Це передбачає перегляд нормативно-правової бази, навчальних програм і статистичних форм звітності з метою чіткого відображення освітнього компонента програм, вікових рамок, тривалості й умов відвідування. Такий крок дозволить забезпечити коректну участь України в УОЕ-колекції та міжнародних порівняннях, зробити українські дані співмірними з даними країн ЄС.

Другим важливим напрямом є розвиток інтегрованих освітніх інформаційних систем, які мають стати основним інструментом збору адміністративних даних про заклади дошкільної освіти, вихованців і персонал. На основі європейського досвіду доцільно переходити від фрагментованої паперової та змішаної звітності до єдиної електронної платформи, що забезпечуватиме уніфіковані формати даних, можливість автоматизованого формування статистичних таблиць, оперативність оновлення та зменшення звітного навантаження на заклади. Важливо, щоб така система була інтегрована з іншими державними реєстрами (населення, фінансів, соціального захисту), що створить передумови для багатовимірного аналізу й міжгалузевих досліджень.

Третім напрямом є розширення набору індикаторів статистики дошкільної освіти в бік якості, інклюзивності та доступності. На основі рекомендацій ЄС та досвіду країн ЄС доцільно системно збирати дані щодо гарантованого права на місце в ЕСЕС, тривалості й гнучкості режимів відвідування, участі дітей з особливими освітніми потребами, рівня кваліфікації педагогічного персоналу, наявності систем професійного розвитку та оцінювання якості. Частина цієї інформації може збиратися в межах адміністративної звітності, інша – через спеціальні моніторингові дослідження та опитування батьків, педагогів і керівників закладів.

Четвертий напрям – удосконалення фінансової статистики дошкільної освіти з урахуванням вимог ОЕСР до розподілу видатків за рівнями освіти й джерелами фінансування. Необхідно забезпечити можливість виділення видатків на програми ISCED 0 в системі національних рахунків освіти, включно з обліком приватних видатків домогосподарств, субсидій на оплату послуг приватних закладів, місцевих програм підтримки сімей з дітьми дошкільного віку. Це створить підґрунтя для більш глибокого аналізу ефективності використання ресурсів і порівняння з країнами ЄС.

П'ятим важливим кроком є розвиток культури відкритих даних та аналітичного використання статистики дошкільної освіти. Практика ЄС демонструє, що публікація детальних статистичних таблиць, інтерактивних панелей і метаданих сприяє прозорості освітньої політики, підвищує довіру до офіційної статистики та стимулює проведення незалежних досліджень. Для України доцільно поглиблювати інтеграцію між порталом Держстату, галузевими ресурсами МОН і тематичними панелями, подібними до існуючих дашбордів щодо освіти.

Нарешті, вагоме значення має інституційний розвиток: підготовка фахівців зі статистики освіти та освітньої аналітики, розвиток методичних центрів, участь України у міжнародних робочих групах з питань освітньої статистики та індикаторів. Досвід країн ЄС свідчить, що стійкість та якість статистичної системи значною мірою визначаються людським і організаційним потенціалом,

наявністю стабільних каналів комунікації між виробниками й користувачами даних, а також вбудованими механізмами постійного методологічного оновлення.

У комплексі реалізація зазначених напрямів дозволить Україні не лише наблизити свою систему статистики дошкільної освіти до стандартів ЄС, а й створити підґрунтя для більш якісної, доказово обґрунтованої освітньої політики в інтересах дітей раннього та дошкільного віку, їхніх родин і всього суспільства.

2.2. Визначення переліку статистичних даних у сфері дошкільної освіти України відповідно до освітніх стандартів ЄС

У сучасному глобалізованому та технологічно насиченому, але водночас нестабільному і складно прогнозованому світі значення інформаційно-аналітичної діяльності істотно посилюється. Це пов'язано з динамічністю суспільних процесів і зростанням рівня невизначеності, що вимагає від різних інституцій здатності до прогнозування, управління ризиками та оперативного реагування на виклики. У таких умовах аналітика, заснована на системному використанні статистичних даних, виступає універсальним інструментом підтримки управлінських рішень¹⁰².

Міжнародні організації підкреслюють стратегічне значення освіти для розвитку сучасного суспільства. Зокрема, у глобальному дискурсі освіта розглядається як ключовий чинник подолання світових викликів і формування ціннісних засад нової цивілізації, що зумовлює її пріоритетність у політиках більшості країн.

На рівні міжнародних інституцій також утверджено підхід, за яким рівень і якість освіти виступають важливими індикаторами розвитку людського потенціалу та соціально-економічного поступу. У зв'язку з цим актуалізується потреба трансформації освітніх систем – переходу від традиційних моделей,

¹⁰² Policy Guidelines on Inclusion in Education / UNESCO. 2009. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>.

орієнтованих на відтворення знань, до інноваційних, що забезпечують розвиток критичного мислення, адаптивності та здатності діяти в умовах постійних змін¹⁰³.

В українському контексті одним із пріоритетів освітньої політики визначено розвиток дошкільної освіти, що супроводжується підвищенням вимог до якості освітніх послуг і організації освітнього процесу. Концептуальною основою таких змін виступає особистісно орієнтована парадигма, яка передбачає створення умов для всебічного розвитку дитини, розкриття її потенціалу та формування ключових компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та інтеграції в європейський освітній простір¹⁰⁴.

Проблематика якості освіти широко представлена у вітчизняному науковому дискурсі. Зокрема, питання забезпечення якості освітніх систем досліджуються у працях Д. Бодненка, С. Братченка, Л. Гриневич, В. Кременя, О. Локшиної, В. Лугового, С. Сисоєвої та інших науковців. Окрему увагу приділено питанням якості дошкільної освіти, що відображено у роботах В. Алямовської, Л. Артемової, Г. Беленької, О. Кононко, К. Крутій, Т. Піроженко та інших дослідників. Європейські підходи до розвитку дошкільної освіти аналізуються у працях В. Зєбзеєвої, С. Дудко, Т. Кристопчук, С. Сисоєвої та ін., тоді як питання професійної підготовки фахівців у цій сфері розглядаються у дослідженнях Н. Карпенко, Н. Мельник, М. Олійник та інших.

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що якість освіти формується як результат взаємодії ключових компонентів освітньої системи, серед яких організація освітнього процесу, кадрове забезпечення та матеріально-технічна база.

Водночас освітня система, як складова культурного розвитку суспільства, характеризується високим рівнем складності та унікальності, оскільки тісно

¹⁰³ Human Development Report 2023/2024: Breaking the Gridlock, Reimagining Cooperation in a Polarized World / United Nations Development Programme, Human Development Report Office. New York : UNDP, 2024. 324 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4040333?v=pdf>.

¹⁰⁴ Беленька Г. М., Коваленко О. В., Шинкарь Т. Ю. Якість шкільної освіти в Україні та країнах ЄС: параметри виміру та методичний супровід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 72. Т. 1. С. 33–39. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/72/part_1/8.pdf.

пов'язана з історичними, соціальними та ціннісними особливостями кожної країни. Саме тому організація освіти в державах Європейського Союзу має національну специфіку, попри спільні стратегічні орієнтири. Загалом освіта розглядається як фундамент інтелектуального, культурного та економічного розвитку суспільства, спрямований на формування особистості, здатної до свідомого вибору, самореалізації та продуктивної участі в суспільному житті. Таким чином, ми можемо говорити, що якість освіти забезпечується реалізацією всіх складових освітнього процесу: організація освітньої діяльності, кадрове та матеріально-технічне забезпечення.

Освітня система, подібно до культури суспільства, є складним і багатовимірним феноменом, що формується під впливом історичних, соціальних і ціннісних чинників. Саме тому вона є значно складнішою порівняно з іншими соціальними системами та має виразну національну специфіку. У країнах Європейського Союзу, попри спільні стратегічні орієнтири, організація освіти відображає особливості соціально-економічного розвитку, культурних традицій та освітньої політики кожної держави. Водночас освіта загалом розглядається як базовий чинник інтелектуального, культурного й економічного розвитку суспільства, спрямований на всебічний розвиток особистості, формування її компетентностей і здатності до активної участі в суспільному житті.

Забезпечення якості освіти в таких умовах потребує системного контролю та аналітичного супроводу з боку органів управління освітою і зацікавлених сторін. Одним із ключових інструментів такого забезпечення виступає освітня статистика, яка формує інформаційну основу для прийняття управлінських рішень.

Освітня статистика як складова соціально-економічної статистики досліджує процеси і явища, що відбуваються у сфері освіти, через систему кількісних показників у їх взаємозв'язку з якісними характеристиками. Її об'єктом є заклади освіти різних типів, рівнів і форм власності, тоді як предметом – кількісне відображення освітніх процесів і тенденцій їх розвитку.

До основних функцій освітньої статистики належить формування цілісної

системи показників, що відображають стан і динаміку розвитку освітньої системи, забезпечення єдності статистичного спостереження, узгодження національних підходів із міжнародними стандартами, а також удосконалення методів збору, оброблення та представлення даних для різних категорій користувачів – від управлінців до наукової спільноти та громадськості.

Статистичні дані у сфері освіти охоплюють широкий спектр характеристик, зокрема мережу закладів освіти, контингент здобувачів освіти та їх освітні траєкторії, кадрове забезпечення, матеріально-технічні ресурси, а також фінансові параметри функціонування системи. Важливим напрямом є також аналіз результатів освітньої діяльності, включаючи показники охоплення освітою, співвідношення кількості здобувачів і педагогічних працівників, а також індикатори рівності доступу до освіти.

У сучасних умовах особливого значення набуває використання освітніх індикаторів як інструменту оцінювання ефективності державної політики. Під індикаторами розуміють кількісні показники, що застосовуються для моніторингу, аналізу та оцінювання результативності функціонування освітньої системи. Їх використання передбачає регулярне відстеження змін на основі даних офіційної статистики, адміністративної інформації органів управління освітою та результатів моніторингових досліджень. Оцінювання здійснюється шляхом порівняння фактичних значень індикаторів із запланованими орієнтирами.

В Україні розвиток системи освітніх індикаторів здійснюється з урахуванням сучасних вимог до аналітичного забезпечення освітньої політики. Зокрема, за ініціативи Міністерства освіти і науки України було розроблено національний перелік індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти, який включає структуровану систему показників, згрупованих за ключовими напрямками.

Ця система охоплює індикатори, що характеризують ефективність функціонування закладів освіти, обсяги та структуру фінансових ресурсів, доступність освіти та освітні траєкторії здобувачів, а також особливості

організації освітнього процесу. Такий підхід забезпечує комплексне оцінювання стану та розвитку системи загальної середньої освіти й створює підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Натомість, розробка індикаторів щодо діяльності закладів дошкільної освіти наразі залишається на етапі думок й розмов.

Водночас у Порядку здійснення моніторингу та оцінювання державної регіональної політики визначено систему індикаторів, що характеризують діяльність закладів дошкільної освіти. Зокрема, у Переліку показників щорічного моніторингу розвитку регіонів (Додаток 3) у межах напряму «Розвиток освіти» передбачено такі індикатори: співвідношення наявної кількості місць у закладах дошкільної освіти до фактичної чисельності вихованців, охоплених цими закладами (№ 60), а також частка закладів освіти, у яких створено безпечні умови для навчання та праці (зокрема, облаштовано укриття) (№ 62).

У Переліку показників щорічного моніторингу розвитку територіальних громад (Додаток 4) також використовується показник співвідношення кількості місць у закладах дошкільної освіти до чисельності вихованців, охоплених дошкільною освітою (№ 22)¹⁰⁵.

Вагомий внесок у розвиток порівняльного аналізу ефективності освітніх систем різних країн здійснює Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)). Зокрема, починаючи з 1998 року, ця організація публікує щорічні аналітичні звіти «Education at a Glance», які містять систему міжнародно зіставних освітніх індикаторів. Останні випуски, зокрема за 2024 рік¹⁰⁶, репрезентують узгоджений підхід до вимірювання структури, ресурсного забезпечення та результативності освітніх систем. Для цього OECD сформовано комплекс індикаторів, що використовуються як інструмент аналітичної оцінки

¹⁰⁵ Деякі питання моніторингу та оцінювання державної регіональної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/305-2024-%D0%BF#Text>.

¹⁰⁶ Education at a Glance 2024. OECD Indicators / OECD. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2024_c00cad36-en.html.

та міжнародних порівнянь у сфері освіти¹⁰⁷.

Інститут статистики ЮНЕСКО (UNESCO Institute for Statistics (UIS)) є статистичним бюро ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) та є депозитарієм ООН для глобальної статистики у сферах освіти, науки і техніки, культури та зв'язку. Його основна функція – вдосконалення статистичної програми ЮНЕСКО, шляхом розробки й упровадження індикаторів, зокрема й освітніх та надання своєчасної, точної та відповідної політиці статистику, необхідну в умовах сучасності, яка стає все більш складною та швидко змінюваною¹⁰⁸.

Інша організація, яка опікується європейською статистикою – Євростат (European Statistical Office (Eurostat)). Євростат є статистичним бюро Європейського Союзу, яке незалежно відповідає за публікацію загальноєвропейської статистики й надає показники, які дозволяють порівнювати країни та регіони Європейського Союзу. Місія Євростату – надавати високоякісні статистичні дані та дані про Європу. Щоб досягти цього, Євростат у співпраці з національними статистичними органами розробляє гармонізовані визначення, класифікації та методології для виробництва європейської офіційної статистики. Він розраховує сукупні дані для Європейського Союзу та єврозони, використовуючи дані, зібрані національними статистичними органами відповідно до гармонізованих стандартів¹⁰⁹.

У розділі «Населення та соціальні умови» інформація про дошкільну освіту представлена в таких наборах статистичних даних: – у наборі статистичних даних «Освіта і навчання» (Education and training), а також у наборі «Регіональна статистика за класифікацією NUTS¹¹⁰ (рег.) Регіональна освітня статистика – МСКО 2011 (ISCED 2011)».

«Освіта і навчання» поділені на підрозділи, серед яких дані про дошкільну

¹⁰⁷ Education Indicators in Focus / OECD. URL: <https://web.archive.org/web/20170704060755/http://www.oecd.org/fr/edu/apprendre-au-dela-de-l-ecole/educationindicatorsinfocus.htm>.

¹⁰⁸ International Standard Classification of Education ISCED 2011 / UNESCO Institute for Statistics. 2012. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹⁰⁹ European statistics / Eurostat. URL: https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/eurostat-european-statistics_en.

¹¹⁰ Education statistics. Glossary. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/Annexes/educ_uoe_enr_esms_an_1.htm.

освіту містяться в таких, як: «Участь в освіті та навчанні» (Participation in education and training), «Педагогічний персонал» (Educational personnel).

Для забезпечення коректної інтерпретації статистичних показників доцільно звернутися до підходів, закріплених у глосарії Євростату, які визначають основні параметри структурування даних у сфері дошкільної освіти¹¹¹.

Зокрема, відповідно до класифікації МСКО 2011 дошкільна освіта поділяється на два підрівні: рівень раннього розвитку дітей (0–3 роки) та рівень передшкільної освіти (3–6 років). Такий підхід дозволяє більш точно відображати специфіку освітніх послуг для різних вікових груп і забезпечує порівнюваність міжнародних даних.

Важливим аналітичним параметром є також інтенсивність участі в освітньому процесі, яка визначається через співвідношення повної та неповної зайнятості як для здобувачів освіти, так і для педагогічного персоналу. У міжнародній практиці повна участь у програмах дошкільної освіти передбачає відвідування закладу протягом більшої частини навчального часу, тоді як для педагогічних працівників ключовим критерієм є обсяг робочого часу відносно встановленої норми. Зокрема, до повної зайнятості відносять випадки, коли обсяг навантаження становить не менше визначеного нормативного рівня, тоді як менші показники трактуються як неповна зайнятість.

Окрему категорію становить педагогічний персонал, безпосередньо залучений до освітнього процесу. До нього належать як учителі, що працюють із групами дітей, так і фахівці спеціальної освіти, а також інші працівники, які здійснюють навчальну діяльність у різних форматах – індивідуально, у малих групах або в межах класу. Водночас персонал, який поєднує педагогічні та управлінські функції, у статистичних розрахунках розподіляється відповідно до фактичного часу, витраченого на виконання кожного виду діяльності.

Порівняльний аналіз підходів Євростату та національної статистичної звітності України свідчить про загальну відповідність більшості показників, що

¹¹¹ Education statistics. Glossary. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/Annexes/educ_uoe_enr_esms_an_1.htm.

використовуються у вітчизняній практиці, міжнародним стандартам. Зокрема, значна частина необхідних даних уже міститься у формі державної статистичної звітності щодо діяльності закладів дошкільної освіти.

Водночас для досягнення повної узгодженості з європейськими підходами доцільно вдосконалити окремі параметри збору та структурування інформації. Зокрема, потребує уточнення віковий розподіл педагогічних працівників відповідно до стандартів Євростату, що забезпечить більшу точність міжнародних порівнянь. Також доцільним є виокремлення інформації про педагогічний персонал, який працює з дітьми раннього віку, що дозволить повніше відобразити структуру дошкільної освіти за рівнями МСКО 2011.

Крім того, актуальним є запровадження показників, що характеризують режим зайнятості педагогічних працівників, зокрема розмежування повної та неповної зайнятості. Це сприятиме більш глибокому аналізу кадрового забезпечення системи дошкільної освіти та підвищенню якості статистичних даних. Детальний порівняльний аналіз щодо показників якості дошкільної освіти ЄС і України наведено в табл. 2.2.

Перелік показників / індикаторів якості дошкільної освіти (Україна, Євростат)

Показники Євростату https://ec.europa.eu/eurostat/data/database	Посилання	Набір даних (розрізи)	Одиниця виміру	Статистичні показники, що містяться у формах звітності в Україні	Примітки
Освіта і навчання (Education and training)					
Участь в освіті та навчанні (Participation in education and training) / Дошкільна освіта					
1. Діти, охоплені дошкільною освітою, за статтю, типом закладу та інтенсивністю участі (Pupils enrolled in early childhood education by sex, type of institution and intensity of participation)	онлайн код даних: educ_uoe_enrp01 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enrp01/default/table?lang=en	- <i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education) (pre-primary education)); - <i>тип закладу освіти за формою власності</i> (державний / приватний); - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча) - <i>інтенсивність участі</i> (повний робочий день, неповний робочий день, еквівалент повного робочого дня)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I, розділ II	<i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку (від 0 до 3-х років), освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education) (3 роки – 6 (7 років)). <i>Інтенсивність участі</i> (у 85-К є групи короткотривалого перебування і з цілодобовим перебуванням дітей)
2. Діти, охоплені дошкільною освітою, за статтю та віком (Pupils enrolled in early childhood education by sex, type of institution and intensity of participation)	онлайн код даних: educ_uoe_enrp01 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enrp01/default/table?lang=en	- <i>вік</i> (усього, менше 2-х років, 3 роки, 4 роки, 5 років, 6 років, 7 років); - <i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education)); - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти)	
3. Діти, охоплені дошкільною освітою, за статтю та регіонами NUTS 2 (Pupils enrolled in early childhood education by sex and NUTS2 regions)	онлайн код даних: educ_uoe_enrp03 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enrp03/default/table?lang=en&category=educ.educ_art.educ_uoe_enr.educ_uoe_enrp	- <i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education)); - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти)	

Показники Євростату https://ec.europa.eu/eurostat/data/database	Посилання	Набір даних (розрізи)	Одиниця виміру	Статистичні показники, що містяться у формах звітності в Україні	Примітки
Педагогічний персонал (Educational personnel) / Дошкільна освіта					
1. Класні керівники та академічний персонал за рівнем освіти, програмною орієнтацією, статтю та віковими групами (Classroom teachers and academic staff by education level, programme orientation, sex and age groups)	онлайн код даних: educ_uoe_perp01 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perp01/default/table?lang=en	- <i>вік</i> (усього, менше 25 років, від 25 до 29 років, від 30 до 34 років, від 35 до 39 років, від 40 до 44 років, від 45 до 49 років, від 50 до 54 років, 50 років і більше, від 55 до 59 років, від 60 до 64 років, 65 років і більше); - <i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education)); - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ III	Віковий розподіл у 85-к: до 35 років, 36–60 років, 61 рік і старше, потребує змін. Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011
2. Класні керівники та академічний персонал за рівнем освіти, програмною орієнтацією, статтю, типом закладу та статусом зайнятості (Classroom teachers and academic staff by education level, programme orientation, sex, type of institution and employment status)	онлайн код даних: educ_uoe_perp02 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perp02/default/table?lang=en&category=educ.educ_uoe_perp.educ_uoe_perp	- <i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education)); - <i>тип закладу освіти за формою власності</i> (усього, державний / приватний); - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча); - <i>робочий час</i> (повний робочий день, неповний робочий день, еквівалент повного робочого дня)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ III	Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011. Відсутні дані про робочий час педпрацівників
3. Співвідношення учнів та студентів до викладачів та академічного персоналу за рівнем освіти та орієнтацією програм (Ratio of pupils and students to teachers and academic staff by education level and programme orientation)	онлайн код даних: educ_uoe_perp04 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perp04/default/table?lang=en&category=educ.educ_uoe_perp.educ_uoe_perp	<i>МСКО 2011</i> (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education))	Показник (Rate)	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I, III	Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011

Показники Євростату https://ec.europa.eu/eurostat/data/database	Посилання	Набір даних (розрізи)	Одиниця виміру	Статистичні показники, що містяться у формах звітності в Україні	Примітки
4. Співвідношення учнів до вчителів та асистентів вчителів за рівнем освіти та напрямом підготовки (Ratio of pupils to teachers and teacher aides by education level and programme orientation)	онлайн код даних: educ_uoe_perp05 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perp05/default/table?lang=en	- МСКО 2011 (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education))	Показник (Rate)	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I, III	Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011
5. Розподіл учителів за рівнем освіти та спрямованістю програм за віковими групами (Distribution of teachers at education level and programme orientation by age groups)	онлайн код даних: educ_uoe_perd01 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perd01/default/table?lang=en	- <i>вікові групи</i> (усього, менше 25 років, від 25 до 29 років, від 30 до 34 років, від 35 до 39 років, від 40 до 44 років, від 45 до 49 років, від 50 до 54 років, 50 років і більше, від 55 до 59 років, від 60 до 64 років, 65 років і більше); - МСКО 2011 (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education)) - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Відсоток	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I, III	Віковий розподіл у 85-к: до 35 років, 36–60 років, 61 рік і старше потребує змін. Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011
6. Учителі-жінки – у % від усіх вчителів, за рівнем освіти (Female teachers – as % of all teachers, by education level)	онлайн код даних: educ_uoe_perd04 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perd04/default/table?lang=en	- МСКО 2011 (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education))	Відсоток	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ III	Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011
7. Жінки-керівники закладів освіти – у % від загальної кількості керівників закладів освіти, за рівнем освіти (Female school-management personnel - as % of total school-management personnel, by education level)	онлайн код даних: educ_uoe_perd04 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perd04/default/table?lang=en	- МСКО 2011 (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education))	Відсоток	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ III	Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011

Показники Євростату https://ec.europa.eu/eurostat/data/database	Посилання	Набір даних (розрізи)	Одиниця виміру	Статистичні показники, що містяться у формах звітності в Україні	Примітки
8. Учителі, які працюють неповний робочий день – у % до всіх вчителів, за рівнем освіти (Teachers working part-time - as % of all teachers, by education level)	онлайн код даних: educ_uoe_perd05 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_perd05/default/table?lang=en	- МСКО 2011 (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education))	Відсоток	Показник відсутній у Формі № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти)	Відсутня інформація щодо педпрацівників за рівнями МСКО 2011
Регіональна статистика за класифікацією NUTS. (рег.) <i>Регіональна освітня статистика – МСКО 2011 (ISCED 2011)</i>					
1. Діти, охоплені дошкільною освітою, за статтю та регіонами NUTS2 (Pupils enrolled in early childhood education by sex and NUTS2 regions)	код даних онлайн: educ_uoe_enrp03 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enrp03/default/table?lang=en&category=reg.reg_educ_reg_educ_11	- МСКО 2011 (дошкільна освіта, навчальний розвиток дитини раннього віку, освіта дітей передшкільного віку (pre-primary education)) - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I	
2. Зараховані учні та студенти, які навчаються за рівнем освіти, статтю та регіонами NUTS2 (Pupils and students enrolled by education level, sex and NUTS2 regions)	код даних онлайн: educ_uoe_enra11 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra11/default/table?lang=en&category=reg.reg_educ_reg_educ_11	- МСКО 2011 (від дошкільної освіти до вищої освіти (МСКО 0-8, дошкільна освіта (МСКО 0)) - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I ЗНЗ -1 Форми профтеху, адміністративні дані ЄДЕБО щодо мережі та діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) та фахової передвищої освіти (ЗФПО)	

Показники Євростату https://ec.europa.eu/eurostat/data/database	Посилання	Набір даних (розрізи)	Одиниця виміру	Статистичні показники, що містяться у формах звітності в Україні	Примітки
3. Зараховані учні та студенти за статтю, віком та регіонами NUTS2 (Pupils and students enrolled by sex, age and NUTS2 regions)	код даних онлайн: educ_uoe_enra12 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra12/default/table?lang=en&category=reg.reg_educ.reg_educ_11	- <i>віковий розподіл</i> (менше 3-х років, 3 роки, 4 роки, 5 років, 6 років, 7 років (і т.д)) - <i>стать</i> (усього, чоловіча, жіноча)	Кількість	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I	
4. Рівень участі окремих вікових груп в освіті на регіональному рівні (Participation rates of selected age groups in education at regional level)	онлайн код даних: educ_uoe_enra14 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra14/default/table?lang=en&category=reg.reg_educ.reg_educ_11	- <i>віковий розподіл</i> (4 роки)	Показник (Rate) рівень участі за віком або за віковими групами як % від населення відповідно го віку	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I Дані Держстату щодо населення (наразі недоступні)	
5. Рівень участі у вибраних рівнях освіти на регіональному рівні (Participation rates in selected education levels at regional level)	онлайн код даних: educ_uoe_enra15 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra15/default/table?lang=en	- <i>МСКО 2011</i> (від дошкільної освіти до вищої освіти (МСКО 0-8, від освіти дітей раннього розвитку до вищої освіти) (МСКО 01-8))	Показник (Rate)	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I ЗНЗ -1 Форми профтеху, адміністративні дані ЄДЕБО щодо мережі та діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) та фахової передвищої освіти (ЗФПО)	

Показники Євростату https://ec.europa.eu/eurostat/data/database	Посилання	Набір даних (розрізи)	Одиниця виміру	Статистичні показники, що містяться у формах звітності в Україні	Примітки
6. Діти віком від 4 років до віку початку обов'язкової освіти на початковому рівні за регіонами NUTS2 – % населення відповідного віку (Pupils from age 4 to the starting age of compulsory education at primary level by NUTS2 regions - % of the population of the corresponding age)	онлайн код даних: educ_uoe_enra17 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra17/default/table?lang=en&category=reg.reg_educ.reg_educ_11	Від 4 до 6 (7)	Відсоток	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I Дані Держстату щодо населення (наразі недоступні)	
7. Діти від 3 років до віку початку обов'язкової освіти на початковому рівні за регіонами NUTS2 – % населення відповідного віку (Pupils from age 3 to the starting age of compulsory education at primary level by NUTS2 regions - % of the population of the corresponding age)	онлайн код даних: educ_uoe_enra22 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra22/default/table?lang=en&category=reg.reg_educ.reg_educ_11	Від 3 до 6 (7)	Відсоток	Форма № 85-К (Звіт про діяльність закладу дошкільної освіти), розділ I Дані Держстату щодо населення (наразі недоступні)	

Складено за: Терещенко Г. М., Ткаченко В. В. Шляхи розвитку статистики дошкільної освіти відповідно до стандартів Європейського Союзу. *Статистика України*. 2024. № 3 (106). С. 58–67. URL: <https://irb.nasoa.edu.ua/server/api/core/bitstreams/027a90e2-9c09-4c07-a130-6db0326f0605/content>.

Отже, результати порівняльного аналізу засвідчують необхідність подальшої гармонізації національної системи освітньої статистики з європейськими стандартами, що є важливою передумовою забезпечення її міжнародної порівнюваності та аналітичної цінності.

Актуальність проблеми якості дошкільної освіти зумовлена зростаючим усвідомленням її значення як на рівні державної політики, так і на рівні суспільства загалом. Ранній і дошкільний періоди розвитку дитини розглядаються як фундаментальні для формування особистості, що визначає подальшу освітню та життєву траєкторію.

У цьому контексті міжнародні організації підкреслюють, що якість освіти є одним із ключових індикаторів розвитку людського потенціалу. Це актуалізує необхідність підвищення якості дошкільної освіти як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу, а також удосконалення інструментів її вимірювання. А цю якість допомагають контролювати показники / індикатори освіти. Щоб визначити стан освіти не лише на рівні держави, а й в порівнянні з освітніми системами інших країн, показники / індикатори освіти мають бути суголосними. Для цього й здійснено це порівняння, яке показало, що перелік національних показників / індикаторів якості дошкільної освіти потребує доопрацювання відповідно до європейських стандартів та можливостей освітньої статистики України.

Таким чином, якісна дошкільна освіта є одним із ключових пріоритетів державної політики у сфері освіти, що відповідає міжнародним підходам і визнається чинником розвитку людського потенціалу.

В Україні відсутній уніфікований перелік освітніх індикаторів для дошкільної освіти, хоча подібний документ вже функціонує у сфері загальної середньої освіти (84 індикатори відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України).

Аналіз показав, що форми статистичної звітності в Україні (зокрема, Форма № 85-К) частково охоплюють дані, які збираються відповідно до

міжнародних стандартів, зокрема Євростату, проте багато важливих параметрів відсутні або не уніфіковані.

Існує розрив між національною та європейською статистичною практикою в таких питаннях, як: інтенсивність участі дітей у дошкільній освіті, деталізація вікових і гендерних груп, облік педагогічного персоналу за рівнями МСКО та статусом зайнятості.

Українська статистика не дозволяє в повному обсязі проводити міждержавні порівняння та оцінювати ефективність політик у сфері дошкільної освіти на регіональному та національному рівнях.

Розробити та затвердити перелік індикаторів якості дошкільної освіти, узгоджених з міжнародними стандартами (ОЕСР, Євростат, ЮНЕСКО), з урахуванням вже наявного досвіду у сфері ЗЗСО.

Модифікувати Форму № 85-К, включивши:

- розширений віковий розподіл педагогічних працівників;
- облік рівнів дошкільної освіти за класифікацією ISCED 2011 (МСКО 01 та МСКО 02);
- дані про інтенсивність участі дітей (повний/неповний день);
- статус зайнятості педагогічного персоналу (повна/неповна ставка);
- показники за гендерною ознакою.

Інтегрувати українську статистику дошкільної освіти до міжнародних баз даних (Eurostat, UIS), що дозволить забезпечити участь у порівняльних дослідженнях і рейтингах.

Забезпечити відкритість та доступність освітньої статистики для усіх стейкхолдерів – органів управління освітою, науковців, громадськості.

Запровадити навчальні заходи для управлінців освіти щодо інтерпретації та використання статистичних індикаторів як інструменту для прийняття рішень та оцінювання ефективності освітньої політики.

3. ІНКЛЮЗИВНИЙ БЕЗПЕЧНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасних реаліях воєнного стану в Україні питання забезпечення безпечного та інклюзивного освітнього простору на всіх рівнях освіти, зокрема й на дошкільному, набуває особливої ваги. Саме на етапі дошкільного дитинства закладаються основи соціальних навичок, формується система ціннісних орієнтацій, розвивається психологічна стійкість і здатність адаптуватися до різноманітних життєвих викликів. Для забезпечення рівного доступу до освітнього процесу, незалежно від індивідуальних потреб, фізичних чи когнітивних особливостей, соціального походження або життєвого досвіду кожної дитини, у закладах дошкільної освіти формується інклюзивний освітній простір, покликаний поєднати виховні, розвивальні, корекційні та безпекові компоненти освітньої діяльності¹¹².

Інклюзивний освітній простір у дошкільних закладах освіти можна визначити як цілісне організаційно-педагогічне середовище, спрямоване на забезпечення рівного доступу до якісної дошкільної освіти всім дітям незалежно від особливостей їхнього розвитку, стану здоров'я, соціального статусу чи життєвих обставин. Таке середовище передбачає інтеграцію освітніх, корекційно-розвиткових, соціально-психологічних та медичних впливів, що створюють оптимальні умови для індивідуального темпу розвитку кожної дитини та забезпечують її фізичний, емоційний, інтелектуальний і соціальний добробут. На засадах гуманізму, поваги до різноманіття, партнерства й взаємної підтримки між усіма учасниками освітнього процесу інклюзивний простір сприяє формуванню толерантності, прийняття й недискримінації як у дитячому колективі, так і в ширшому соціальному середовищі.

¹¹² Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 9 (113). DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2021.09/293-308>.

Створення інклюзивного освітнього простору в дошкільній освіті має на меті не лише розширення можливостей доступу до освітніх послуг для дітей з різними освітніми потребами, а й забезпечення цілісного особистісного розвитку кожної дитини шляхом адаптації педагогічних практик до її індивідуальних особливостей. Завдяки інклюзивним підходам зменшується ризик ранньої соціальної ізоляції, попереджаються вторинні порушення розвитку, створюються умови для формування позитивної самооцінки, упевненості у власних силах, емоційної врівноваженості та соціальної компетентності змалечку. У довготривалій перспективі інклюзивний освітній простір у дошкільному віці виконує превентивну функцію, оскільки закладає підґрунтя для подальшої успішної інтеграції дитини у шкільне середовище, професійне становлення та повноцінну участь у суспільному житті¹¹³.

Актуальність розвитку інклюзивної дошкільної освіти в Україні зумовлена низкою взаємопов'язаних чинників. По-перше, спостерігається зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, які потребують спеціально організованої підтримки та адаптованих освітніх програм. По-друге, посилюється суспільна увага до питань рівності, недискримінації та забезпечення прав людини, що відображається в освітній політиці й нормативно-правовому забезпеченні. По-третє, сучасні соціальні процеси, включно з міграційними рухами, демографічними змінами, посиленням психологічних і соціальних ризиків для дітей унаслідок війни, вимагають розроблення гнучких і чутливих до потреб особистості моделей організації дошкільної освіти. Інклюзивний підхід відповідає цим викликам, оскільки передбачає індивідуалізацію освітнього процесу, міжвідомчу взаємодію, а також професійну підтримку педагогів, які працюють із різними категоріями вихованців.

Особливості організації інклюзивного освітнього простору у дошкільних закладах полягають у поєднанні педагогічної гнучкості й системності у створенні адаптованих умов для розвитку дітей раннього та дошкільного віку.

¹¹³ Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко та ін. Київ : Алатон, 2020. 64 с. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/Bezpechna-i-druzhnya-do-ditini-shkola-v-konteksti-reformi-NUSH.pdf>.

У цей період дитина є особливо чутливою до емоційного клімату, стилю педагогічної взаємодії, характеру міжособистісних стосунків, особливостей сенсорного та предметно-просторового середовища. Це зумовлює необхідність ретельного добору методів, форм та засобів освітньої роботи, організації ігрової діяльності, дозвілля, режимних моментів. Дошкільні заклади мають забезпечити таке середовище, у якому органічно поєднуються загальноосвітні та спеціальні послуги, здійснюється міждисциплінарний супровід дитини фахівцями різного профілю, а взаємодія з батьками ґрунтується на партнерстві, взаємній відповідальності та спільному плануванні індивідуальних освітніх траєкторій.

Особливості формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни зумовлені багатовимірністю викликів, що одночасно охоплюють гуманітарну, соціальну, психологічну й педагогічну сфери. Воєнний контекст радикально змінює умови функціонування дошкільних закладів, визначаючи потребу у переосмисленні підходів до організації середовища, пріоритетів педагогічної взаємодії, механізмів захисту й підтримки дітей. Такі зміни мають системний характер і потребують інтегрованих рішень, які враховують як індивідуальні потреби вихованців, так і загальні ризики для їхнього розвитку.

Насамперед війна зумовлює масштабні внутрішні та зовнішні переміщення сімей, що призводить до ситуацій, коли діти опиняються у нових соціокультурних середовищах, часто без достатньої стабільності, соціальних зв'язків і відчуття захищеності. У цих умовах інклюзивний освітній простір покликаний забезпечити максимально комфортну адаптацію, враховуючи різноманітність досвідів, мовних особливостей, типів сімейних структур, а також можливих втрат або травматичних подій, що пережила дитина. Середовище має бути організоване так, щоб підтримувати відчуття передбачуваності й рутинності, які є фундаментальними для психологічного відновлення та стабілізації емоційного стану дошкільника.

Додатковим фактором є підвищений рівень психологічної травматизації серед дітей, зокрема пов'язаний зі звуковими тригерами, досвідом втрати, спостереженням за руйнівними подіями або розлукою з близькими. У цих

обставинах інклюзивний простір має включати елементи психологічної підтримки й терапевтичних практик, які інтегровані у щоденну діяльність закладу. Йдеться про створення безпечних зон відпочинку, впровадження арттерапевтичних методик, розвиток емоційної грамотності, цілеспрямовану роботу над відновленням відчуття контролю та стабільності. Педагоги та асистенти зобов'язані володіти навичками психоедукації та кризової підтримки, а взаємодія з психологами й соціальними працівниками має бути системною, неперервною й міжвідомчо скоординованою.

У процесі реформування дошкільної освіти в умовах війни особливого значення набуває безпекова складова. Дошкільний заклад повинен гарантувати фізичну безпеку дітей, що включає наявність обладнаних укриттів¹¹⁴, організацію ефективної системи сповіщення, регулярні тренування з евакуації та адаптацію освітнього процесу до змін у режимі роботи. Але безпека у сучасному розумінні передбачає також інформаційну, емоційну та соціальну захищеність. Інклюзивний простір має бути вільним від дискримінації, упередженості, будь-яких форм виключення чи психологічного тиску, що є особливо важливим для дітей, які переживають посттравматичні прояви, труднощі адаптації або належать до соціально вразливих груп.

Зростання кількості дітей, які потребують довготривалої підтримки, реабілітації та адаптованих програм розвитку, вимагає від системи дошкільної освіти зміни моделі організації інклюзивного середовища у бік мультидисциплінарності, міжвідомчої координації й гнучкого реагування на нові потреби. Інклюзивний освітній простір у воєнний період стає не лише місцем навчання, а й осередком соціальної стабільності, де дитина отримує турботу, увагу, можливість емоційного відновлення та відчуття приналежності. У таких умовах педагогічний процес спрямовується не лише на засвоєння знань і розвиток умінь, а й на підтримку психічного здоров'я, формування стійкості, відновлення базової довіри до світу та дорослих.

¹¹⁴ Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/6/1/7/3/8/8/V664V79YQEyPpn5fJXZ5mInpYzp56m7ARpM1nAWJ.pdf>.

Таким чином, формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни передбачає системні зміни, які поєднують трансформацію організаційних моделей, посилення психологічної складової, забезпечення безпеки та створення атмосфери прийняття й підтримки. Це дозволяє дошкільній освіті виконувати стабілізувальну, терапевтичну та соціально-захисну функції, що набувають особливої ваги у кризових умовах і визначають майбутню траєкторію розвитку кожної дитини та суспільства загалом.

Реформування дошкільної освіти в умовах війни актуалізує переосмислення підходів до організації інклюзивного середовища. Потреба у гнучких, кризостійких моделях дошкільної освіти зумовлює посилення ролі психологічної служби у закладах, упровадження програм соціально-емоційного розвитку дітей, розширення міжвідомчої взаємодії з органами соціального захисту, охорони здоров'я, службами у справах дітей. Важливою складовою є адаптація освітніх вимог та процедур до кризових умов, зокрема розроблення варіативних форм організації освітнього процесу. Застосування дистанційних або змішаних моделей навчання дає змогу забезпечити безперервність дошкільної освіти навіть за умов вимушеного переміщення сімей чи перебування у зонах підвищеної небезпеки. За таких умов формування інклюзивного освітнього простору набуває характеру комплексної діяльності, у якій поєднуються педагогічні, психологічні, соціальні та гуманітарні механізми підтримки дитини та її родини.

Формування інклюзивного освітнього простору є невід'ємною складовою реформування дошкільної освіти в Україні загалом. Освітні реформи спрямовані на забезпечення якості, доступності та сучасності освітнього процесу, у межах яких створення безпечного інклюзивного середовища посідає ключове місце. Це середовище не лише сприяє формуванню базових життєвих компетентностей дітей, а й виступає гарантією збереження їхнього життя, здоров'я та права на повноцінний розвиток, особливо в умовах підвищених ризиків, пов'язаних із воєнними діями. Нормативно-правове підґрунтя забезпечення рівного доступу до освітніх послуг у дошкільній освіті закріплене у положеннях Закону України

«Про дошкільну освіту»¹¹⁵, Державного стандарту дошкільної освіти¹¹⁶, Концепції Нової української школи¹¹⁷ та низки інших документів і програм, спрямованих на розбудову дружнього до дитини, безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

У контексті системних змін особливого значення набувають ініціативи, спрямовані на створення сприятливого освітнього середовища, що гарантує компетентнісне навчання й постійний професійний розвиток педагогів. Проекти, ініційовані у співпраці державних органів та міжнародних організацій, орієнтовані на розбудову таких моделей освітнього простору, у яких безпека та інклюзія інтегруються як взаємопов'язані й взаємозумовлені складові. Це дозволяє розглядати безпечний інклюзивний освітній простір не лише як окрему ціль реформ, а як системоутворювальний елемент дошкільної освіти, що забезпечує реалізацію права дитини на якісну, доступну та безпечну освіту.

Безпечний інклюзивний освітній простір у дошкільному закладі передбачає поєднання принципів інклюзії з гарантіями фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу. Йдеться про такі характеристики середовища, за яких дитина, її батьки, педагоги й інші працівники відчувають захищеність, емоційний комфорт, упевненість у передбачуваності та прозорості правил взаємодії. Особлива увага приділяється відсутності будь-яких форм насильства, булінгу чи дискримінації, створенню умов для конструктивної міжособистісної комунікації, розвитку емпатії та взаємоповаги. Завдяки цьому освітнє середовище стає простором підтримки, де дитина має змогу не лише навчатися й розвиватися, а й відновлювати внутрішні ресурси, необхідні для подолання наслідків травматичних подій.

¹¹⁵ Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.

¹¹⁶ Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>.

¹¹⁷ Концептуальні засади реформування середньої школи Нова українська школа / М-во освіти і науки України. Київ, 2018. 37 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

Поєднання інклюзивних підходів із гарантіями безпеки відповідає положенням Конвенції ООН про права дитини¹¹⁸, яка проголошує право кожної дитини на освіту, захист, розвиток і виховання в безпечному середовищі. В українському контексті цьому відповідають сучасні стратегічні документи, зокрема Концепція безпеки закладів освіти, у яких визначені основні напрями створення безпечного освітнього середовища. На рівні закладів дошкільної освіти це передбачає розроблення внутрішньої стратегії забезпечення безпеки, упровадження чітких алгоритмів дій у разі небезпеки, систематизоване навчання педагогів та дітей щодо поведінки в екстремальних умовах, створення належних умов перебування в укриттях і захисних спорудах, а також запобігання проявам фізичного та психологічного насильства.

Створення безпечного фізичного простору для перебування учасників освітнього процесу у закладі дошкільної освіти є важливою умовою його функціонування в умовах воєнного стану. Показники готовності такого закладу визначаються низкою критеріїв, серед яких важливу роль відіграє наявність належно облаштованого укриття, що відповідає вимогам органів цивільного захисту. Не менш значущим є функціонування чіткої системи оповіщення про загрози, яка дозволяє оперативно інформувати педагогів, дітей і батьків про небезпеку. Важливою умовою є розроблення зрозумілих для всіх учасників освітнього процесу інструкцій і алгоритмів реагування на надзвичайні ситуації, включно з планами евакуації, правилами поведінки під час повітряної тривоги чи інших загрозливих подій, регулярне відпрацювання відповідних дій у форматі тренувань.

Особливу увагу у створенні безпечного середовища приділяють підготовці педагогічних та інших працівників закладу до дій в екстремальних умовах. Йдеться про систематичне навчання й тренування, спрямовані на формування вміння діяти злагоджено, без паніки, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей. У межах оздоровчої спрямованості освітнього процесу

¹¹⁸ Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

забезпечується належний руховий режим, раціональне харчування, організація прогулянок та активних форм діяльності, спрямованих на підтримку фізичного та психоемоційного стану дітей у складних умовах сьогодення. Важливим є також упорядкування території закладу, мінімізація ризиків, пов'язаних із наявністю небезпечних предметів чи потенційно травмонебезпечних зон, а також упровадження заходів з формування основ мінної безпеки у дітей^{119, 120}.

У процесі розбудови безпечного інклюзивного освітнього простору особлива увага приділяється організаційно-практичним аспектам перебування дітей в укриттях та захисних спорудах. Необхідним є чітке продумування структури підготовки дітей та персоналу до таких умов: формування у вихованців розуміння правил поведінки в укритті, відпрацювання алгоритмів дій у разі сигналів тривоги, розвиток навичок саморегуляції в стресових ситуаціях. Просторове розміщення основних осередків діяльності у приміщеннях укриття має враховувати освітні, виховні та безпекові потреби дітей, забезпечувати можливість організації ігрової, пізнавальної, рухової та відпочинкової активності. Важливим є використання меблів та обладнання, що можуть трансформуватися залежно від кількості дітей і конкретних умов перебування.

Важливо, щоб укриття було належно забезпечене необхідними ресурсами для підтримки життєдіяльності та організації освітнього процесу. Йдеться про наявність інвентарю, засобів гігієни, аптечки, питної води, дидактичних матеріалів, іграшок, книг, настільних ігор та інших засобів, які сприяють зниженню тривожності й підтриманню емоційної рівноваги дітей. Особливе значення має пристосування простору до потреб дітей з особливими освітніми потребами: забезпечення доступності пересування, спеціальних меблів, корекційних засобів, можливості індивідуальної підтримки. Організація ресурсного забезпечення освітнього процесу, у тому числі використання відповідних методичних матеріалів та освітніх ресурсів, дозволяє зберігати неперервність виховного впливу навіть у нестандартних умовах.

¹¹⁹ Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>.

¹²⁰ Все про мінну безпеку. URL: <https://bezpeka.info/>.

Інформування дітей, батьків та працівників закладу дошкільної освіти щодо правил мінної безпеки є важливою складовою формування безпечного інклюзивного освітнього простору в умовах воєнного стану. З цією метою розробляються й поширюються спеціалізовані інформаційні ресурси, що містять адаптовані до різних вікових груп матеріали. Вони включають прості та зрозумілі пояснення щодо загроз, пов'язаних із мінами та вибухонебезпечними предметами, рекомендації для батьків щодо комунікації з дітьми, а також дидактичні матеріали у вигляді мультфільмів, коміксів, інтерактивних занять. Такі засоби дозволяють у доступній формі сформувати в дітей базові навички безпечної поведінки, підвищити їхню пильність та здатність розпізнавати потенційні загрози у навколишньому середовищі.

Важливою складовою системи безпеки у закладах дошкільної освіти в умовах війни є підготовка педагогічних працівників до надання першої домедичної допомоги. Перша домедична допомога розглядається як комплекс елементарних, але життєво важливих заходів, спрямованих на збереження життя, зменшення болю та страждань, попередження ускладнень до прибуття бригад екстреної медичної допомоги. В умовах, коли оперативність приїзду медичних служб може бути обмеженою, базові вміння педагогів і персоналу щодо зупинки кровотечі, проведення серцево-легеневої реанімації, надання допомоги при травмах чи шоківих станах набувають вирішального значення для збереження життя і здоров'я дітей та дорослих.

Ще одним ключовим компонентом готовності закладу дошкільної освіти до функціонування в умовах воєнного стану є організація системної психологічної підтримки персоналу та дітей. Психологічна робота з педагогічними працівниками спрямована на підтримання сприятливого соціально-психологічного мікроклімату в колективі, запобігання професійному вигоранню, розвиток навичок самодопомоги й взаємодопомоги у стресових ситуаціях. Для цього використовуються тренінги, семінари, групові й індивідуальні консультації, анкетування та онлайн-опитування, що дозволяють

своєчасно виявити ознаки емоційного виснаження, тривожності чи депресивних станів і надати необхідну підтримку.

У роботі з дітьми психологічний супровід зосереджується на відновленні відчуття безпеки, поверненні до відносно звичного способу життя, формуванні навичок емоційної регуляції. Надання першої психологічної допомоги передбачає чутливе реагування дорослих на ознаки стресу чи переляку, забезпечення можливості для емоційного розвантаження, вираження переживань через гру, малюнок, бесіду. Важливо створити для дитини умови фізичного комфорту – можливість відпочити, втамувати спрагу, умитися, побути поруч із дорослим, якому вона довіряє. Суттєвим компонентом психологічної підтримки є доступне пояснення дитині її емоційного стану відповідно до віку, обговорення травмуючих подій у безпечний спосіб, надання чітких і зрозумілих відповідей на запитання, пов'язані з війною та небезпекою.

Ефективними засобами психолого-педагогічного впливу виступають методики, спрямовані на зниження інтенсивності страху, тривожності й напруження. Використовуються різні техніки, що допомагають дитині пережити травматичний досвід і водночас зберегти відчуття контролю над ситуацією: вправи на уявне «піднесення над страхом», арт-терапевтичні методи (малювання, ліплення, створення історій), ігрові ситуації з безпечними сюжетами, читання художніх творів із терапевтичними мотивами, діалогові практики. Важливим є залучення батьків до цього процесу, оскільки саме вони забезпечують для дитини тяглість відчуття захищеності між домом і закладом освіти. Поєднання навчання домедичній допомозі, розвитку навичок психологічної підтримки та створення емоційно безпечного середовища формує цілісну систему забезпечення безпеки й стійкості учасників освітнього процесу в умовах кризових викликів.

Дорослі – педагоги та батьки – відіграють ключову роль у збереженні фізичного та психоемоційного благополуччя дитини, організації безпечного й ефективного освітнього процесу. Для підтримки їхньої компетентності використовуються різноманітні інформаційні та методичні ресурси, розміщені у

відкритому доступі на офіційних платформах органів управління освітою та міжнародних організацій. Вони містять рекомендації щодо організації освітньої діяльності в умовах війни, поради психологів, зразки занять, рухливих ігор, літературні твори, спрямовані на підтримку емоційної рівноваги дітей, а також консультації фахівців з питань спілкування з дитиною у стресових ситуаціях. На офіційному сайті МОН у відкритому доступі розміщено інформаційні та методичні матеріали, які допомагають педагогам адаптувати освітню діяльність до нових умов. Зокрема, у рубриці «Сучасне дошкілля під крилами захисту»¹²¹ систематизовано корисні ресурси для педагогів та батьків: відеозаняття, поради психологів, літературні твори, руханки, методичні рекомендації та консультації фахівців.

За підтримки міжнародних партнерів функціонують онлайн-платформи, орієнтовані на потреби дітей дошкільного віку та їхніх батьків і педагогів. За підтримки ЮНІСЕФ функціонує онлайн-платформа НУМО¹²², яка містить відеозаняття для дітей 3–6 років, рекомендації з надання першої психологічної допомоги після кризових подій, поради експертів «Як підтримати дітей у стресових ситуаціях», а також інформаційний комікс «Поради від захисника України». Вони надають доступ до відеозанять для дітей 3–6 років, матеріалів із надання першої психологічної допомоги після кризових подій, порад експертів щодо підтримки дітей у ситуаціях стресу, а також до різних форм інтерактивного контенту (комікси, мультфільми, інтерактивні вправи). Окремим ресурсом є безкоштовні онлайн-заняття для дошкільників, що реалізуються приватними закладами освіти й ініціативами громадського сектору. Усе це розширює можливості для організації безперервного освітнього процесу, навіть якщо фізичний доступ до закладу дошкільної освіти є обмеженим.

Важливою складовою ефективного функціонування сучасного закладу дошкільної освіти є партнерська взаємодія з батьками, що реалізується через педагогіку партнерства як систему ціннісно орієнтованих взаємовідносин між

¹²¹ Сучасне дошкілля під крилами захисту / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/onovleno-rubriku-suchasne-doshkillya-pid-krilami-zakhistu>.

¹²² НУМО. URL: <https://numo.mon.gov.ua/>.

вихователями, батьками та дітьми. Педагогіка партнерства розглядається не лише як методичний підхід, а як філософія освітнього процесу, у центрі якої перебуває дитина, її потреби, інтереси, психологічний комфорт і безпека. В умовах війни й суспільної нестабільності така взаємодія набуває особливого значення, оскільки забезпечує узгодженість виховних впливів родини й закладу освіти, зміцнює довіру між ними та створює для дитини відчуття сталість і підтримки у двох її основних соціальних середовищах.

Партнерська співпраця між педагогами та батьками ґрунтується на принципах добровільності, взаємної поваги та довіри, відкритості, рівноправності й розподіленої відповідальності за результати розвитку й виховання дитини. Вона передбачає відмову від авторитарних моделей взаємодії на користь демократичного стилю, у межах якого вихователь не домінує, а координує, консультує, підтримує батьків, виступає для них надійним професійним партнером. Батьки, у свою чергу, не лише спостерігають за процесом виховання, а й активно долучаються до нього, беруть участь у прийнятті педагогічних рішень, у плануванні освітніх заходів, у створенні інклюзивного й безпечного середовища для дітей.

У практичному вимірі така взаємодія реалізується через різноманітні форми співпраці: індивідуальні та групові консультації, тематичні зустрічі, педагогічні семінари для батьків, спільні проекти й заходи, участь батьків у розробленні індивідуальних освітніх маршрутів для дітей, анкетування й опитування, освітні тренінги та вебінари. Значну роль відіграє своєчасне інформування батьків щодо особливостей організації освітнього процесу, у тому числі про форми його реалізації – очну, змішану чи дистанційну. Це забезпечує прозорість діяльності закладу, підвищує рівень довіри до педагогічного колективу та сприяє узгодженості спільних дій у сфері виховання й навчання дітей.

У сучасних умовах важливо використовувати цифрові засоби комунікації з батьками, зокрема платформи для відеозв'язку та онлайн-курси, що дають змогу проводити батьківські збори, консультації та інформаційні зустрічі в

дистанційному форматі. Офіційні сайти закладів дошкільної освіти та їхні сторінки у соціальних мережах стають каналами оперативного інформування про організацію освітнього процесу, заходи безпеки, рекомендації для батьків щодо підтримки дітей у воєнних умовах, а також майданчиком для поширення методичних і просвітницьких матеріалів.

Таким чином, кінцевою метою формування безпечного інклюзивного освітнього простору в закладах дошкільної освіти є створення цілісного середовища, у якому кожна дитина, незалежно від стану здоров'я, особливостей розвитку, соціального контексту або умов життя, має можливість відчувати себе захищеною, прийнятою, цінною та гідною поваги. Забезпечення такого середовища дозволяє дитині не лише почуватися в безпеці фізично, а й формувати позитивний внутрішній стан, що є засадничим для її повноцінного емоційного, когнітивного та соціального розвитку. Саме в дошкільному віці формується базове відчуття довіри до світу, здатність встановлювати міжособистісні контакти, розрізняти свої емоції та управляти ними, що визначає подальшу успішність дитини у школі та в суспільстві.

Інклюзивний підхід у дошкільній освіті сприяє створенню умов, у яких освітній процес стає доступним і значущим для кожної дитини, а педагогічні впливи – адаптованими до її індивідуальних потреб, здібностей і можливостей. Безпечне інклюзивне середовище дає змогу уникати ізоляції чи стигматизації дітей з особливими освітніми потребами, попереджує формування бар'єрів у сприйнятті різноманіття та сприяє становленню гуманних, толерантних і соціально зрілих взаємин у дитячому колективі. Водночас для дітей без особливих освітніх потреб така система є надзвичайно важливою, адже вона формує здатність до емпатії, взаємодопомоги, співчуття і відповідального ставлення до інших людей, що є фундаментом громадянської зрілості.

У сучасних умовах, коли воєнні дії впливають на всі сфери життя, безпечний інклюзивний простір у закладі дошкільної освіти набуває не лише педагогічного, а й соціально-гуманітарного значення. Він слугує для дітей своєрідною точкою опори, де вони можуть відновити внутрішню рівновагу,

зменшити рівень тривоги, відчути стабільність і підтримку дорослих. Психологічне благополуччя дітей, що переживають наслідки війни, значною мірою залежить від здатності закладу освіти забезпечити емоційно безпечне середовище, у якому дитина не лише отримує необхідні знання та навички, а й має можливість прожити власний стрес у м'якій, підтримувальній атмосфері.

Одночасно формування безпечного інклюзивного простору у воєнний час є важливим елементом загальнодержавної стратегії підтримки стійкості й психологічної витривалості населення. Діти, які у ранньому віці отримують позитивний досвід перебування в інклюзивному середовищі, здатні ефективніше долати труднощі, виявляють вищий рівень емоційної та соціальної компетентності, а також формують довготривалі навички адаптації до змін. Це має вирішальне значення для майбутнього українського суспільства, що потребує покоління громадян, здатних діяти конструктивно, відповідально та гуманно в умовах невизначеності.

Реалізація цілей інклюзивної дошкільної освіти неможлива без узгоджених зусиль державних органів управління освітою, керівників закладів, педагогічних працівників, психологів, батьківської спільноти та представників громадськості. Лише системна співпраця цих суб'єктів здатна забезпечити створення повноцінного середовища, у якому злагоджено функціонують механізми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки. У цьому контексті педагогіка партнерства виступає ключовим елементом, адже саме єдність дій сім'ї та закладу освіти формує для дитини той простір довіри та емоційної підтримки, який неможливо створити зусиллями лише однієї сторони.

Важливим компонентом безпечного інклюзивного простору є також розвиток професійної компетентності педагогів, їхня здатність працювати з дітьми, які зазнали впливу травматичних подій, а також вміння забезпечувати інклюзивну практику на високому рівні. Систематичне підвищення кваліфікації, участь у тренінгах та семінарах, робота у міждисциплінарних командах дозволяють педагогам опановувати сучасні технології розвитку, навчання і підтримки дітей, а також ефективно реагувати на кризові ситуації.

Загалом формування безпечного інклюзивного освітнього простору є не просто окремим напрямом функціонування закладу дошкільної освіти, а невід'ємною складовою його філософії, стратегії та щоденної практики. Це підґрунтя, на якому вибудовується якісний освітній процес, спрямований не лише на навчання дітей, а й на їхнє повноцінне становлення як особистостей. Результатом такої діяльності стають не лише освічені, а й упевнені в собі, емоційно стійкі, соціально зрілі діти, здатні ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, проявляти турботу та відповідальність, поважати інших і цінувати власну гідність.

Отже, у контексті сучасного реформування дошкільної освіти безпечний інклюзивний освітній простір набуває статусу ключового системоутворюючого елемента, що визначає якість та ефективність усіх трансформаційних процесів. Він розглядається не лише як фізичне середовище, адаптоване до потреб кожної дитини, а як комплексна соціально-педагогічна модель, що інтегрує цінності прав людини, психологічної безпеки, рівного доступу до ресурсів та підтримувальної взаємодії. Формування такого простору є невід'ємною частиною європейських та національних стратегій модернізації освіти, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи соціальної компетентності, емоційного благополуччя та культури спільного життя.

Аналіз міжнародних підходів засвідчує, що безпечний інклюзивний освітній простір у дошкільних закладах забезпечує випереджальний розвиток дитини завдяки поєднанню педагогічних, психологічних та соціальних складових підтримки. Він створює можливості для індивідуалізованого навчання, ранньої профілактики труднощів розвитку, розвитку емоційної стійкості та формування навичок саморегуляції. У країнах ЄС такі середовища функціонують у тісному зв'язку з системами раннього втручання, мультидисциплінарного супроводу та партнерства з батьками, що дозволяє не лише реагувати на потреби дітей, а й створювати умови для їхнього успішного та сталого зростання у мінливому соціальному середовищі.

У процесі реформування дошкільної освіти особливого значення набуває здатність освітнього простору протистояти викликам сучасності, які пов'язані зі зростанням соціальної напруженості, кризовими ситуаціями, війною та масовими переміщеннями населення. Інклюзивний безпечний простір, орієнтований на підтримку, довіру та психологічне благополуччя, дає змогу зменшувати негативні наслідки стресу, втрати стабільності та травматичного досвіду. Він допомагає відновлювати відчуття захищеності, формувати позитивне соціальне середовище та забезпечувати дітям можливість повноцінно навчатися й розвиватися навіть у періоди нестабільності.

Таким чином, формування інклюзивного безпечного освітнього простору – це не окремий напрям реформ, а системна умова їх успішності, яка пронизує всі рівні функціонування дошкільної освіти: від державної політики, нормативно-правового забезпечення та управлінських рішень до організації внутрішнього середовища закладу, професійних практик педагогів і щоденної взаємодії з дітьми та батьками. Йдеться не лише про створення фізично безпечних умов чи забезпечення доступності приміщень, а про цілісну трансформацію освітнього середовища, в якому поважаються гідність кожної дитини, враховуються її індивідуальні освітні потреби, життєвий досвід і культурний контекст, а різноманітність сприймається не як проблема, а як ресурс розвитку спільноти.

Його значення полягає у формуванні середовища, що сприяє розвитку стійкості, емоційного благополуччя та соціальної зрілості дітей: інклюзивний безпечний простір дає змогу дитині відчувати себе прийнятою, захищеною й важливою, формує базову довіру до світу, інших людей і власних можливостей. У такому освітньому середовищі діти вчаться конструктивної взаємодії, співпереживання, поваги до відмінностей, уміння просити про допомогу й надавати її іншим, оволодівають навичками мирного розв'язання конфліктів і ненасильницької комунікації. Для дітей з особливими освітніми потребами інклюзивний безпечний простір стає умовою реалізації права на освіту без дискримінації, сприяє розвитку автономності, позитивної самооцінки та включеності в дитячий колектив.

Для педагогів і керівників закладів дошкільної освіти інклюзивний безпечний простір виступає професійним викликом і водночас ресурсом професійного зростання, оскільки потребує переосмислення традиційних ролей, оновлення педагогічного інструментарію, розвитку міждисциплінарної взаємодії з фахівцями супроводу та посилення партнерства з батьками. На макрорівні така трансформація закладає фундамент для суспільства, орієнтованого на гуманізм, соціальну згуртованість, взаємну підтримку та культуру миру, де різноманітність визнається цінністю, права людини – безумовною нормою, а освіта – ключовим механізмом попередження соціальної ізоляції, маргіналізації та конфліктів у майбутньому.

Формування інклюзивного безпечного освітнього простору в Україні має розглядатися не як окремий напрям державної освітньої політики, а як комплексна системоутворювальна передумова успішності всіх реформ у сфері дошкільної освіти. З огляду на європейські стандарти, національні виклики та стратегічний курс України на гуманізацію та модернізацію освіти, доцільно визначити кілька взаємопов'язаних напрямів державних і управлінських дій.

По-перше, необхідним є укріплення нормативно-правового підґрунтя, яке забезпечуватиме реалізацію принципів інклюзивності та безпеки на всіх рівнях. Це передбачає перегляд та уточнення державних стандартів дошкільної освіти, розроблення оновлених вимог до організації інклюзивного середовища, визначення чітких критеріїв доступності та безпечності, у тому числі з урахуванням викликів воєнного часу. Доцільно передбачити в державних документах механізми моніторингу дотримання стандартів та відповідальності за їх невиконання.

По-друге, важливим кроком є розбудова доступної та безпечної інфраструктури закладів дошкільної освіти. Потребує системного оновлення матеріально-технічна база садочків, облаштування укриттів, забезпечення фізичної доступності для дітей з різними потребами, створення універсального середовища, що сприяє розвитку автономності, мобільності та позитивної соціальної взаємодії. Окремого акценту заслуговує створення ресурсних кімнат,

інклюзивних і сенсорних просторів, зон емоційного розвантаження та умов для інтегрованого перебування дітей різних категорій.

Також ключовою передумовою розвитку інклюзивного безпечного освітнього середовища є підготовка педагогічних працівників та підвищення їх професійної компетентності. Необхідно удосконалити програми підготовки вихователів, асистентів вихователя, практичних психологів, логопедів і фахівців супроводу, посилити практикоорієнтований компонент та включити модулі з психолого-педагогічної підтримки дітей, інклюзивної методики, роботи з дітьми з порушеннями розвитку, ненасильницької комунікації, кризового реагування та травмоорієнтованого підходу. Доцільно ширше застосовувати систему безперервного професійного розвитку, супервізію та професійні спільноти педагогів.

Крім того, формування інклюзивного безпечного освітнього простору неможливе без налагодження мультидисциплінарної та міжвідомчої взаємодії. Слід забезпечити ефективну співпрацю закладів дошкільної освіти з інклюзивно-ресурсними центрами, соціальними службами, медичними установами та органами місцевого самоврядування. Потрібно створити механізми, які дають можливість оперативного обміну інформацією щодо індивідуальних освітніх потреб дітей, планування комплексного супроводу та реалізації спільних заходів, спрямованих на розвиток і соціалізацію дітей.

Особливої уваги потребує залучення батьків і формування партнерських відносин «заклад – сім'я». Рекомендується розширювати практики батьківської участі, проводити просвітницькі програми з питань інклюзивності та дитячої безпеки, розвивати консультативні та підтримувальні сервіси для родин. У контексті воєнних викликів важливим стає інформування батьків про ризики, процедури безпеки, правила поведінки в надзвичайних ситуаціях та можливості психологічної підтримки.

Також є доцільним посилення системи моніторингу та оцінювання якості інклюзивного безпечного освітнього простору. На державному та місцевому рівнях варто впровадити індикатори, які відображають рівень доступності,

безпеки, психологічного комфорту, інклюзивності та професійної готовності педагогів. Потрібно забезпечити регулярне збору якісних і кількісних даних, використання результатів моніторингу для коригування політики, управлінських рішень та освітніх практик.

З огляду на децентралізацію та різні стартові можливості громад, важливо сформуванню адресну державну підтримку територіальних громад у створенні інклюзивних безпечних освітніх середовищ. Це може включати фінансування інфраструктурних проєктів, підвищення кваліфікації педагогів, програм розвитку ресурсних центрів та інші форми підтримки, орієнтовані на забезпечення рівного доступу дітей до якісного дошкільного середовища незалежно від місця проживання.

І наостанок: формування інклюзивного безпечного середовища потребує також розвитку культури недискримінації та гуманістичних цінностей у суспільстві. Необхідно впроваджувати інформаційні кампанії, програми з формування толерантності, міжкультурної взаємодії, протидії булінгу, стигмації і насильству. Заклади дошкільної освіти повинні стати майданчиками, де повага до різноманітності та культура миру є невід'ємною частиною щоденної практики.

Реалізація зазначених рекомендацій забезпечить системне формування інклюзивного безпечного освітнього простору в Україні, що стане фундаментом для стійких освітніх змін, підвищення якості дошкільної освіти, розвитку людського капіталу та побудови суспільства, орієнтованого на гуманізм, солідарність і рівні можливості для всіх дітей.

3.1. Практика організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти в країнах ЄС

У європейських країнах інклюзивна дошкільна освіта розвивається на основі принципів гуманізму, толерантності, рівності можливостей та поваги до різноманіття, що відповідає загальній освітній політиці Європейського Союзу

щодо забезпечення прав дитини та недискримінації у сфері освіти. На рівні ЄС інклюзивність розглядається не лише як педагогічний підхід, а як фундаментальна суспільна цінність, інтегрована у законодавчі норми, стратегічні документи та практичні механізми функціонування освітніх систем. Тому у більшості держав-членів Європейського Союзу інклюзивне навчання в закладах дошкільної освіти є не факультативною практикою, а законодавчо визначеним обов'язком держави та освітніх установ, спрямованим на забезпечення повноцінного розвитку кожної дитини.

Модель інклюзивного дошкільного виховання в країнах ЄС передбачає функціонування мультидисциплінарних команд фахівців, до складу яких зазвичай входять педагоги, логопеди, психологи, фізіотерапевти, соціальні працівники, спеціальні педагоги та асистенти вихователів.

Мультидисциплінарні команди фахівців у системах інклюзивної дошкільної освіти європейських країн посідають ключове місце в організації індивідуалізованого освітнього процесу та забезпеченні комплексного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до рекомендацій Європейської агенції з особливих освітніх потреб та інклюзивної освіти, ефективність інклюзії у ранньому віці значною мірою залежить від взаємодії фахівців різного профілю, здатних здійснювати цілісну оцінку розвитку дитини, координувати педагогічні, психологічні, мовленнєві та соціальні інтервенції, а також вчасно залучати додаткові служби підтримки¹²³.

У країнах Європейського Союзу мультидисциплінарні команди формуються на основі міжвідомчої співпраці у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, що відповідає положенням Європейської рамки якості для дошкільної освіти і догляду¹²⁴.

Європейська рамка якості для дошкільної освіти і догляду, запропонована Європейською комісією у 2014 році, визначає ключові принципи організації

¹²³ Early Childhood Intervention – Progress and Developments 2005–2010. URL: <https://www.european-agency.org/resources/publications/early-childhood-intervention-progress-and-developments-2005-2010>.

¹²⁴ Proposal for Key Principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care / European Commission. Publications Office of the European Union, 2014. URL: https://www.opgroeien.be/sites/default/files/documenten/ecec-quality-framework_en.pdf.

освітнього середовища, управління та професійної взаємодії фахівців у дошкільних закладах, що мають безпосереднє значення для розвитку інклюзивних практик. У документі наголошується, що якісна система дошкільної освіти повинна будуватися на комплексному підході, який об'єднує освітні, соціальні та медичні послуги, а також передбачає координацію між різними структурами, що відповідають за добробут і розвиток дитини. У межах Рамки якості розглядається як багатовимірне поняття, яке охоплює структуру системи, професійний потенціал кадрів, освітній процес, інклюзивність освітнього середовища та партнерство з батьками. Особливе місце у документі відведено міжпрофесійній взаємодії та створенню команди фахівців, які спільно відповідають за планування, впровадження та оцінювання індивідуальних траєкторій розвитку дитини, що особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами. Європейська комісія підкреслює, що якісна дошкільна освіта має ґрунтуватися на принципі доступності та рівних можливостей, де інклюзія є не окремим напрямом, а інтегрованою складовою загальної політики. Відповідно до Рамки, освітнє середовище повинно бути адаптованим до індивідуальних потреб усіх дітей, включно з тими, хто має інвалідність або ризику розвитку. Така адаптація забезпечується завдяки діяльності мультидисциплінарних команд, які проводять оцінювання розвитку дитини, визначають необхідні адаптації та узгоджують професійні дії в межах індивідуального освітнього плану. Документ наголошує, що підтримка дітей раннього та дошкільного віку має бути неперервною і організованою таким чином, щоб уникати фрагментарності послуг, що часто виникає при розділених системах освіти й соціального захисту. Саме тому у Рамці підкреслено важливість міжвідомчої координації та створення спільних механізмів взаємодії, зокрема спільних нарад команд, комплексного моніторингу прогресу дитини, а також активного залучення батьків як партнерів у процесі підтримки¹²⁵.

¹²⁵ Proposal for Key Principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care / European Commission. Publications Office of the European Union, 2014. URL: https://www.opgroeien.be/sites/default/files/documenten/ecec-quality-framework_en.pdf.

Діяльність мультидисциплінарних команд спрямована на створення індивідуальних освітніх планів (ІОП), які є інструментом узгодження спільних дій педагогів, спеціальних педагогів, логопедів, психологів, фізичних та ерготерапевтів і соціальних працівників щодо підтримки розвитку дитини. Розроблення таких планів здійснюється на основі комплексного педагогічного та психологічного оцінювання, що дозволяє визначити специфічні освітні потреби, рівень актуального розвитку, а також потенційні бар'єри участі дитини у повсякденній діяльності дошкільного закладу.

У європейській практиці особлива увага приділяється активному залученню батьків до роботи команди, які розглядаються не лише як отримувачі послуг, а як партнери у створенні та реалізації ІОП. Такий підхід відповідає принципам сімейно-центричного раннього втручання, визначеним у документах Всесвітньої організації охорони здоров'я та Європейської комісії, та забезпечує послідовність освітніх і корекційних впливів у різних середовищах розвитку дитини.

Інклюзивна модель дошкільної освіти в країнах ЄС передбачає, що мультидисциплінарні команди здійснюють не лише розроблення ІОП, а й постійний моніторинг прогресу дитини, регулярний перегляд цілей та корекцію освітніх стратегій. Це дозволяє забезпечити гнучкість та адаптивність підтримки, що відповідає концепції «раннього і комплексного втручання», визнаної одним із головних механізмів запобігання вторинним порушенням розвитку¹²⁶. У скандинавських країнах, зокрема у Фінляндії та Данії, робота таких команд інтегрується у ширшу систему добробуту дітей; вона включає не лише педагогічні та терапевтичні заходи, а й аналіз соціального контексту сім'ї, що відображено у моделях багаторівневої підтримки дітей дошкільного віку.

Завдяки цьому мультидисциплінарні команди виконують провідну роль у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти, а також у створенні умов, за яких індивідуальні освітні плани стають не формальним документом, а реальним інструментом підвищення ефективності навчання, розвитку та соціальної

¹²⁶ European Agency for Special Needs and Inclusive Education (EASNIE). URL: <https://www.european-agency.org/>.

інтеграції дітей дошкільного віку. Таким чином, практика ЄС демонструє, що саме комплексний, міждисциплінарний та партнерський підхід є передумовою успішного функціонування інклюзивної дошкільної освіти та відповідає сучасним європейським стандартам якості й доступності освітніх послуг. Особлива увага приділяється організації середовища, яке є доступним, безпечним, гнучким та стимулюючим. У дошкільних закладах ЄС широко застосовується принцип універсального дизайну в освіті (Universal Design for Learning, UDL), який передбачає створення таких умов, за яких простір, навчальні матеріали, ігрове обладнання та освітні практики можуть бути використані дітьми з різними можливостями без необхідності спеціальних адаптацій. Це сприяє тому, що дитина з особливими потребами не «відрізняється» від інших у способі взаємодії з середовищем, а всі вихованці мають рівні шанси на включеність та участь.

Важливою особливістю європейського підходу є акцент на соціалізації та взаємодії дітей у змішаних групах. Досвід країн ЄС свідчить, що спільне навчання дітей з типовим розвитком та дітей з особливими потребами позитивно впливає на формування соціальних навичок, розвиток емпатії, уміння співпрацювати, долати міжособистісні бар'єри та цінувати індивідуальність інших. Така модель також сприяє запобіганню стигматизації та формуванню у дітей позитивного образу різноманіття як невід'ємної частини суспільного життя.

Практика інклюзивної дошкільної освіти в країнах ЄС охоплює також активну роботу з родинами. Батьки розглядаються як повноцінні партнери освітнього процесу: вони залучаються до розроблення освітніх планів, беруть участь у регулярних консультаціях та спостереженнях за досягненнями дитини, отримують підтримку від фахівців. У багатьох країнах функціонують спеціальні центри ранньої допомоги, які надають батькам поради, інформаційні ресурси, психологічну підтримку та тренінгові програми.

У країнах Північної Європи – таких як Фінляндія, Данія, Швеція та Норвегія – інклюзивна дошкільна освіта вважається базовим елементом

державної системи раннього розвитку. У цих країнах діти не розділяються за рівнем когнітивного чи фізичного розвитку, видом порушень чи соціальним статусом. Натомість ключовою ідеєю є виховання всіх дітей у спільному освітньому середовищі, яке забезпечує рівний доступ до ресурсів, можливостей та підтримки. Освітні програми орієнтовані на індивідуальний підхід, розвиток сильних сторін дитини та створення умов, за яких різноманіття сприймається як норма.

У Швеції та Норвегії велика увага приділяється створенню безпечного освітнього простору як необхідної умови інклюзії. Тут основний акцент робиться не лише на фізичній безпеці приміщень, але й на психологічному кліматі. У закладах дошкільної освіти панує атмосфера довіри, взаємопідтримки та партнерства між педагогами, дітьми і батьками. Вихователі проходять спеціальну підготовку, спрямовану на розвиток емпатії, навичок комунікації та врегулювання конфліктів. Як наслідок дитина почувається впевненою, сприймає садок як простір, де її цінують і розуміють. Відповідно до європейських стандартів, безпечне середовище – це не лише фізичний захист, а й гарантія поваги до особистості кожної дитини, можливість вільного самовираження та емоційного розвитку.

Швеція

Швеція вважається однією з провідних країн у сфері розвитку інклюзивної дошкільної освіти. Дошкільні заклади (förskola) функціонують за принципом доступності та рівності, а інклюзія розглядається не як окрема практика, а як базовий принцип освітньої політики. Діти з особливими освітніми потребами навчаються разом з іншими у звичайних групах, а за необхідності для них організовується додаткова підтримка спеціальних педагогів і логопедів.

Безпечне середовище у шведських дошкільних закладах охоплює фізичний простір (відповідність будівель стандартам безпеки, адаптовані приміщення), соціальну атмосферу (виховання поваги, толерантності, культури ненасильства) та психологічний захист дітей. Значна увага приділяється партнерству з батьками, адже залучення сім'ї до освітнього процесу розглядається як запорука

формування відчуття безпеки та стабільності у дитини. Таким чином, дошкільна освіта Швеції поєднує високий рівень інклюзивності з цілеспрямованою політикою створення безпечного освітнього середовища.

Фінляндія

Фінляндія має одну з найпрогресивніших систем дошкільної освіти у світі, де інклюзія є фундаментальним принципом освітньої політики. Діти відвідують дитячі садки (päiväkoti), у яких створені умови для навчання та розвитку всіх без винятку дітей, включно з тими, хто має особливі освітні потреби. Для цього функціонує система ранньої підтримки (early support), яка передбачає залучення мультидисциплінарних команд: вихователів, спеціальних педагогів, асистентів, психологів та логопедів. Такий підхід дає змогу своєчасно виявляти освітні труднощі та надавати необхідну допомогу без ізоляції дитини від колективу.

Безпечне середовище у фінських дошкільних закладах охоплює не лише фізичний аспект (сучасні будівлі, адаптовані приміщення, ергономічні меблі), а й соціально-емоційний компонент. Вихователі активно впроваджують методики розвитку емоційного інтелекту, толерантності та культури співпраці. Велика увага приділяється формуванню відчуття психологічного комфорту у дітей, що є важливою умовою подолання стресових ситуацій. Таким чином, інклюзія та безпека у фінській дошкільній освіті інтегруються як цілісна стратегія підтримки гармонійного розвитку дитини.

Німеччина

Досвід Німеччини свідчить про важливість партнерства між сім'єю та дитячим садком. У цій країні реалізується концепція «Дитячий садок як простір життя» («Kindergarten als Lebensraum»). Такий підхід передбачає, що освітнє середовище має бути максимально наближеним до домашнього, а педагогічний процес – гнучким і орієнтованим на розвиток соціальних навичок. Батьки активно залучаються до виховного процесу, спільно з педагогами обговорюють індивідуальні програми розвитку, беруть участь у заходах, спрямованих на зміцнення довіри між дітьми. Це дозволяє створити стабільну систему підтримки дитини як у садку, так і вдома, що є ключовим чинником успішної інклюзії.

Система дошкільної освіти Німеччини орієнтована на розвиток дитини в інтегрованому середовищі, де забезпечується рівний доступ до освітніх послуг для всіх дітей, у тому числі з особливими освітніми потребами. Тому значна увага приділяється інклюзивному підходу: у дитячих садках (Kindergarten) функціонують змішані групи, де виховання та навчання здійснюється спільно для дітей з типовим розвитком та тих, хто має особливі потреби. Для цього застосовується модель «Інтегративний дитячий садок» («Integrative Kindertagesstätte»), що передбачає обов'язкову участь корекційних педагогів і психологів у команді закладу.

Безпечне освітнє середовище у німецьких дитсадках регулюється чіткими державними стандартами, які охоплюють фізичну, емоційну та соціальну безпеку. Практикується регулярне навчання персоналу щодо дій у надзвичайних ситуаціях, включно з пожежними та евакуаційними тренуваннями. Поряд із цим діти з раннього віку залучаються до навчання правилам безпеки через гру, тематичні заняття та інтегровані проєкти. Таким чином, інклюзія та безпека в дошкільній освіті Німеччини розглядаються як взаємопов'язані елементи цілісної освітньої політики.

Італія

В Італії дошкільна освіта (scuola dell'infanzia) зорієнтована на розвиток дитини в умовах відкритого, інклюзивного та культурно різноманітного середовища. Ключовим принципом є повна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у звичайні групи. Ще з 1970-х років Італія законодавчо закріпила відмову від ізольованого навчання у спеціальних закладах, натомість створивши модель інклюзивних класів із залученням insegnanti di sostegno – спеціальних педагогів, які підтримують дітей з особливими потребами у процесі навчання.

Безпечне освітнє середовище у дошкільних закладах Італії формується через поєднання фізичного захисту (сучасні умови, адаптовані приміщення, заходи з цивільного захисту) та соціальної інтеграції. У роботі з дітьми широко застосовуються методики арт-терапії, колективних ігор і театралізованих занять,

що сприяють відновленню емоційної рівноваги, зниженню рівня тривожності та розвитку довіри у колективі. Акцент робиться на партнерстві з батьками, які розглядаються як повноцінні учасники освітнього процесу. Таким чином, досвід Італії демонструє ефективну інтеграцію інклюзії та безпеки в рамках дошкільної освіти.

Польща

У Польщі система дошкільної освіти (*przedszkole*) активно розвиває інклюзивний підхід, особливо після реформ, що були здійснені відповідно до європейських стандартів. Діти з особливими освітніми потребами мають право відвідувати як спеціальні групи, так і загальні дошкільні заклади, де передбачено індивідуалізований підхід. У групах з інклюзивним навчанням працюють асистенти вихователя, психологи та логопеди, що забезпечує інтеграцію дитини у колектив без порушення освітнього процесу.

Створення безпечного середовища у польських дошкільних закладах включає як фізичний, так і психоемоційний захист дітей. Особлива увага приділяється дотриманню санітарних норм, організації евакуаційних тренувань та впровадженню програм профілактики небезпечних ситуацій. Для дітей проводяться заняття у формі ігор та мультимедійних матеріалів, які пояснюють правила поведінки в кризових обставинах. У такий спосіб Польща інтегрує європейський досвід інклюзивності з акцентом на забезпечення всебічної безпеки дошкільників.

Франція

Франція демонструє цікаву практику інтеграції інклюзивних підходів у загальну систему дошкільної освіти через програму «Материнська школа» («*École maternelle*»). Вона орієнтована на розвиток кожної дитини у власному темпі, без жорстких академічних вимог. Особливу роль відіграє міждисциплінарна взаємодія між освітянами та медичними працівниками, що дозволяє своєчасно виявляти особливі освітні потреби та надавати необхідну допомогу. Крім того, у Франції активно впроваджуються цифрові технології для полегшення навчання дітей із сенсорними чи когнітивними особливостями –

наприклад, спеціальні інтерактивні програми, що розвивають мовлення або дрібну моторику. Це демонструє поєднання педагогічних і технологічних інновацій задля рівного доступу до освіти.

Практика інклюзивної дошкільної освіти у Франції характеризується системним та нормативно підкріпленим підходом до забезпечення універсального доступу. На рівні державної політики дошкільні заклади інтегровані у систему загальної освіти, що забезпечує єдині стандарти педагогічної практики та механізми координації соціально-медичної підтримки. Центральним елементом цієї моделі є міждисциплінарна взаємодія: освітяни співпрацюють із логопедами, психологами, соціальними працівниками й медичними фахівцями для раннього виявлення потреб дитини та розроблення індивідуальних супровідних планів. Регулювання передбачає також розвиток регіональних «підтримувальних центрів» (*rôles d'appui*), які виконують координаційну роль, надають методичну допомогу й сприяють мобілізації ресурсів у локальному контексті. Останні ініціативи у законодавчій сфері спрямовані на розвиток централізованих інструментів обміну інформацією (електронні журнали, супровідні «livret») і посилення стандартів моніторингу якості інклюзії. Французька модель підкреслює важливість соціальної політики (сімейна підтримка, система охорони здоров'я) як невід'ємного супроводу інклюзивної практики в дошкільному середовищі¹²⁷.

Іспанія

Інклюзивна практика в дошкільній освіті Іспанії функціонує в умовах значної децентралізації, коли автономні спільноти мають широку автономію у визначенні процедур і ресурсів. Така структура сприяє появі різноманітних локальних моделей раннього виявлення та підтримки, проте одночасно породжує нерівномірність у підготовці персоналу та доступі до фахівців. На практичному рівні ключові елементи включають системи раннього скринінгу, розробку індивідуалізованих планів підтримки та залучення міждисциплінарних

¹²⁷ Strengths and limitations of inclusion schemes in French preschools – Gilles Pétreault. URL: <https://omeworld.org/strengths-and-limitations-of-inclusion-schemes-in-french-preschools-gilles-petreault/>.

команд. Однак дослідницькі огляди виокремлюють низку викликів: розбіжності між нормативними деклараціями про інклюзію та реальними можливостями їх реалізації, обмеженість ресурсів у деяких регіонах і потреба в послідовній професійній підготовці педагогів. Водночас існують приклади інноваційних практик адаптації навчальних програм і методик, спрямованих на підвищення участі дітей у навчальній діяльності та на зміцнення співпраці з родинами¹²⁸.

Нідерланди

Система дошкільної освіти у Нідерландах вирізняється гібридною організацією провайдерів (поєднання державного і приватного секторів) та акцентом на доступності й культурній інклюзії. У практичній площині це виражається у диференційованих педагогічних підходах, орієнтованих на потреби мігрантських і соціально вразливих сімей, а також у розвитку місцевих мереж підтримки, що включають соціальні служби та громадські організації. Дослідження демонструють, що ефективність інклюзії залежить від типу організаційної моделі: рівень забезпечення ресурсами, кваліфікація персоналу та ступінь інтеграції соціальних послуг корелюють із якістю інклюзивної практики. Нідерландська модель також приділяє увагу стандартизації якості дошкільної освіти та моніторингу результатів, зосереджуючись на поєднанні педагогічної гри та структурованих інтервенцій для розвитку соціальної та когнітивної компетентності дітей¹²⁹.

Бельгія (фламандська та валлонська спільноти)

Національна картина інклюзивної дошкільної освіти Бельгії визначається значним регіональним розподілом повноважень, що дозволяє адаптувати підходи до місцевих потреб, але ускладнює гармонізацію політик. Обидві спільноти розвивають системи мобільних служб підтримки, спрямовані на забезпечення оперативного доступу до фахівців у різних муніципальних контекстах, а також практикують мережеву співпрацю між дитячими закладами

¹²⁸ Giné C., Balcells-Balcells A., Cañadas M., Paniagua G. Early Childhood Inclusion in Spain. *Infants & Young Children*. 2016. Vol. 29, Iss. 3. P. 223–230. DOI: <https://doi.org/10.1097/IYC.000000000000068>.

¹²⁹ Thijs A., van Leeuwen B., Zandbergen M. Inclusive education in the Netherlands : Report. Enschede : SLO (National institute for curriculum development), 2008. 58 p. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Inclusive_Education_Netherlands.pdf.

та спеціалізованими службами. У центрі уваги – поєднання професійної підготовки педагогів із матеріально-технічною підтримкою закладів; національні стандарти якості виступають орієнтиром для місцевих реформ. Реформаторські зусилля спрямовані на упорядкування механізмів фінансової підтримки та вдосконалення координації на рівні муніципалітетів, з метою зменшення регіональних нерівностей у доступі до інклюзивних послуг¹³⁰.

Португалія

Інклюзивна політика в дошкільній освіті Португалії спирається на три взаємопов'язані компоненти: нормативно-політичні ініціативи, підготовку фахівців і механізми фінансування/керівництва на місцях. Практики включають раннє втручання, індивідуалізацію освітніх траєкторій та координацію з місцевими соціальними і медичними службами. Оглядні дослідження та міжнародні оцінки (зокрема OECD) вказують на наявність структур підтримки, але також демонструють керівні прорізи у трансляції центральних політик у практику на місцях. Ключовими напрямками вдосконалення визнаються підвищення якості місцевого менеджменту, целеве спрямування фінансування та розбудова професійних мереж, які забезпечать стійкість інтервенцій у просторі дошкільної освіти¹³¹.

Ірландія

У Ірландії модель AIM (Access and Inclusion Model) є прикладом системної політики, що поєднує універсальні заходи з цільовою підтримкою конкретних випадків фізичних і ментальних труднощів. У межах цієї моделі передбачено пряме фінансування для забезпечення професійної підтримки дітей із додатковими потребами, надання консультаційних послуг і безкоштовних послуг для сімей, а також заходи з розвитку інклюзивної культури в усіх дошкільних закладах. На нормативному рівні керівні документи (Inclusion Charter, Diversity Guidelines) акцентують компетентнісний підхід до підготовки

¹³⁰ New developments / M. K. Lohmander et al. *European Early Childhood Education Research Journal*. 2009. Vol. 17, Iss. 3. P. 407–424. DOI: <https://doi.org/10.1080/13502930903101610>.

¹³¹ Review of Inclusive Education in Portugal / OECD. Paris : OECD Publishing, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1787/a9c95902-en>.

вихователів, важливість партнерства з батьками та системну координацію між освітніми і соціальними інституціями. Ірландський досвід демонструє, що поєднання фінансової підтримки та фахової допомоги може підвищувати ефективність інтеграційних заходів у дошкільний період¹³².

Чеська Республіка

У Чехії інклюзія на законодавчому рівні визнається пріоритетним напрямом, а практичні ініціативи включають розробку методичних посібників для працівників дитсадків, реалізацію проєктів у рамках програм ЄС (наприклад, Erasmus+) та створення «дорожніх карт» для інтеграції дітей із різних соціокультурних груп. У закладах дошкільної освіти застосовується адаптація фізичного та освітнього середовища, розробка спеціальних педагогічних методик і активна робота з родинами. Однак рівень реалізації залежить від локальних ресурсів і кваліфікації персоналу, що зумовлює потребу в більш систематичному підході до підвищення компетентності практиків і в інституційному закріпленні механізмів фінансової підтримки інклюзивних практик.

Румунія

Національні підходи у системі освіти Румунії зорієнтовані на розвиток програм раннього втручання та посилення підготовки педагогічних кадрів для роботи з дітьми, що мають поведінкові чи розвиткові труднощі. Ініціативи включають співпрацю між дошкільними закладами, місцевими службами та міжнародними партнерами для розробки протоколів підтримки та програм соціально-емоційного розвитку. Практичні інтервенції часто спрямовані на сімейно-орієнтовану роботу та спільне створення супровідних протоколів разом із батьками. Незважаючи на наявні проєкти та позитивні приклади, загальними викликами залишаються обмеженість фінансових ресурсів, нерівномірне

¹³² Access and Inclusion Model (AIM) Rules 2024/25. *Early Childhood Ireland*. 2024. URL: https://www.earlychildhoodireland.ie/aim-rules-2024-25/?utm_source.

охоплення послугами й потреба в системній інтеграції національних стандартів інклюзії¹³³.

Угорщина та сусідні країни Центрально-Східної Європи

Регіональна множинність підходів демонструє поєднання локально ініційованих педагогічних практик із державними програмами підтримки та проектами ЄС/Erasmus. Основні акценти робляться на підвищенні кваліфікації вихователів, формуванні інклюзивного мислення та розширенні доступу до спеціалістів. Водночас країни регіону стикаються зі спільними проблемами: нестабільність фінансування, розриви між політикою і практичною реалізацією, а також необхідність адаптації міжнародних рекомендацій до національних контекстів. У кількох країнах (зокрема Хорватії) спостерігається прогрес у пріоритетному доступі дітей із інклюзивними потребами до дошкільної освіти, але фінансова доступність та довгострокова сталкість програм залишаються предметом політичного й наукового обговорення¹³⁴.

Варто також відзначити, що європейські держави значну увагу приділяють питанням підготовки педагогічних кадрів для роботи в інклюзивному середовищі. Освітняни проходять регулярне підвищення кваліфікації, де вивчають методики адаптації програм, психологічної підтримки дітей, а також співпраці з батьками. Особливу роль відіграє формування у вихователів інклюзивного мислення – здатності бачити в кожній дитині потенціал, а не проблему. У багатьох країнах діють національні програми фінансування інклюзивних закладів, що забезпечують закупівлю необхідних матеріалів, обладнання та залучення фахівців. Завдяки цьому діти з особливими освітніми потребами мають змогу навчатися в комфортних умовах поруч зі своїми ровесниками.

¹³³ Carr-Fanning K., Rihtman T. Inclusive early childhood education: exploring co-creation and the process of empowerment within participatory research and practice. *Education*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/educ.2025.1474975>.

¹³⁴ Tamás K. Inkluzív nevelés az óvodában : óvodapedagógusok együttneveléssel kapcsolatos nézeteinek változása az integrációs, inklúziós folyamat során : doktori (PhD) disszertáció tézisei / Tamás Katalin ; Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Budapest, 2017. 30 c. URL: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/62513/3/tamas_katalin_tezisfuzet_magyar.pdf.

Україна, інтегруючись у європейський освітній простір, поступово переймає елементи цих практик, адаптуючи їх до національних реалій. Законодавчі ініціативи останніх років спрямовані на розбудову системи інклюзивної освіти, проте ключовим завданням залишається формування культури прийняття, довіри та взаємоповаги в суспільстві. Вивчення досвіду ЄС дає можливість визначити ефективні шляхи удосконалення української дошкільної освіти: підготовку педагогів нового покоління, створення безпечних і доступних освітніх просторів, розширення співпраці між державними інституціями, громадами та родинами. Саме через впровадження інклюзивних підходів у дошкільному віці можна закласти підвалини для рівноправного суспільства, де кожна дитина має можливість розвиватися в атмосфері любові, підтримки та поваги.

Отже, узагальнюючи європейський досвід, можна стверджувати, що інклюзивна дошкільна освіта в країнах ЄС не лише забезпечує рівний доступ дітей до якісних освітніх послуг, а й формує засади довгострокового соціального розвитку та суспільної згуртованості. Європейська практика доводить, що інклюзія у ранньому віці є системною і багатовимірною, адже поєднує педагогічні, соціальні, медичні та правові механізми, спрямовані на підтримку кожної дитини відповідно до її потенціалу й потреб. Саме тому дошкільна ланка розглядається як найбільш сприятливий період для впровадження ефективних моделей раннього втручання, комплексної підтримки та профілактики вторинних труднощів розвитку, що підтверджується дослідженнями Європейської агенції з особливих освітніх потреб та інклюзивної освіти.

На рівні практик це проявляється у широкому використанні індивідуальних освітніх планів, адаптованих навчальних програм, створенні мультидисциплінарних команд фахівців і забезпеченні неперервного моніторингу розвитку дитини. Європейські країни наголошують на тому, що якісна інклюзивна дошкільна освіта неможлива без відповідної професійної підготовки педагогів, їхньої здатності працювати в команді та взаємодіяти з родинами, а також без гнучких організаційних моделей, які дозволяють швидко реагувати на

індивідуальні потреби дітей. У цьому контексті важливо, що нормативно-правові документи ЄС, включно з Європейською рамкою якості для дошкільної освіти і догляду, формують єдині принципи, які забезпечують узгодженість політики та практики в усіх країнах-членах.

Таким чином, інклюзивна дошкільна освіта в ЄС постає не лише як педагогічна технологія чи набір інституційних рішень, а як цілісна філософія освітнього простору, що визнає цінність різноманіття та спрямована на створення максимально сприятливих умов для розвитку кожної дитини. Європейська модель інклюзії демонструє, що ранній дошкільний період є базовим для формування соціального капіталу, толерантності, відкритості та рівності, а отже – стратегічним вкладом у майбутнє суспільства.

3.2. Інклюзивний безпечний освітній простір у системі дошкільної освіти України: воєнні виклики та трансформаційний потенціал

Інклюзивна освіта у XXI столітті розглядається як ключовий маркер демократичності освітньої політики та зрілості інституційного розвитку держави. У міжнародному науковому дискурсі інклюзія визначається не лише як механізм інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до загального освітнього середовища, а також як системна трансформація освітньої архітектури, що забезпечує усунення бар'єрів, гнучкість середовища та рівність можливостей¹³⁵. Зокрема, у програмному документі UNESCO Policy Guidelines on Inclusion in Education підкреслюється, що інклюзія є процесом реагування на різноманітність потреб усіх здобувачів освіти шляхом зменшення виключення з навчання та участі в освітньому процесі¹³⁶. Подібну позицію обґрунтовує М. Аінсков, який розглядає інклюзію як безперервний процес вдосконалення

¹³⁵ Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proshvalennya-nacionalnoyi-strategiyi-iz-stvorennya-bezbaryernogo-prostoru-v-ukrayini-na-period-do-t140421>.

¹³⁶ Policy Guidelines on Inclusion in Education / UNESCO. 2009. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>.

освітніх практик і культур¹³⁷. Аналітичні звіти OECD також наголошують на взаємозв'язку інклюзивності та якості освітніх систем¹³⁸.

Водночас у вітчизняному науковому дискурсі проблема інклюзивної дошкільної освіти набуває все більшої теоретичної та прикладної розробки. Українські дослідники підкреслюють, що впровадження інклюзії у закладах дошкільної освіти потребує системної перебудови організації освітнього процесу, психолого-педагогічного супроводу та підготовки кадрів. Зокрема, Л. Мацук та О. Кузенко зазначають, що інклюзивна модель у дошкільній передбачає створення адаптованого освітнього середовища, орієнтованого на індивідуальні можливості дитини, а не на її обмеження¹³⁹. У працях українських науковців наголошується на необхідності поєднання нормативно-правових змін із розвитком професійної культури педагогів та формуванням міждисциплінарної команди супроводу¹⁴⁰. Дослідження історичних та концептуальних передумов інклюзивного навчання в Україні засвідчують поступовий перехід від сегрегованої до інтегрованої моделі підтримки, що відповідає європейським орієнтирам освітньої політики¹⁴¹.

У межах європейської політики раннього дитинства¹⁴² (Early Childhood Education and Care – ECCE) інклюзивність трактується як комплексний принцип, що поєднує доступність, якість, міжвідомчу координацію та соціальну справедливість. Дослідження Європейської агенції з питань спеціальної та інклюзивної освіти підкреслюють, що саме дошкільний рівень є критичним для запобігання освітній нерівності в подальших освітніх траєкторіях та формування основ соціальної інтеграції. Раннє втручання та створення підтримувального

¹³⁷ Ainscow M. Promoting Inclusion and Equity in Education. London : Routledge, 2020. URL: <https://surl.li/ruxuff>.

¹³⁸ Education at a Glance 2024. OECD Indicators / OECD. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2024_c00cad36-en.html.

¹³⁹ Мацук Л., Кузенко О. Психолого-педагогічні дослідження актуальних проблем впровадження дошкільної інклюзивної освіти в Україні. *Молодь і ринок*. 2020. № 2 (181). С. 99–106. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.211900>.

¹⁴⁰ Practical implementation of inclusive preschool education in Ukraine / T. S. Kalinina et al. *Review of Education*. 2022. Vol. 10, Iss. 1, e3311. DOI: <https://doi.org/10.1002/rev3.3311>.

¹⁴¹ Шевченко В. М. Історичні передумови та розвиток інклюзивного навчання в умовах сучасних викликів. *Інклюзія і суспільство*. 2024. № 3. С. 89–97. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-3-12>.

¹⁴² Inclusive Early Childhood Education / European Agency. URL: <https://www.european-agency.org/activities/inclusive-early-childhood-education>.

середовища розглядаються як стратегічні інструменти зменшення довгострокових соціальних ризиків. Подібні висновки містяться й у працях українських дослідників, які доводять, що дошкільний рівень є базовим етапом формування інклюзивної культури суспільства та попередження вторинної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

У теорії публічного управління інклюзивність дедалі частіше аналізується крізь призму інституційної стійкості (institutional resilience) – спроможності системи зберігати функціональність через адаптацію структур та управлінських механізмів до зовнішніх шоків¹⁴³. У працях, присвячених теорії стійкості соціальних систем, підкреслюється, що адаптивність є результатом не лише ресурсної забезпеченості, а й гнучкості управління та міжсекторальної координації. Українські дослідники у сфері освітнього управління наголошують, що розвиток інклюзивного середовища є індикатором ефективності освітньої політики та рівня інституційної зрілості держави. Після 2022 року ця концептуальна рамка стала особливо актуальною для України, оскільки освітня система функціонує в умовах повномасштабної війни, масової міграції, територіальної диференціації безпеки та ресурсних обмежень.

У цьому контексті інклюзивний безпечний освітній простір у системі дошкільної освіти слід розглядати як багатовимірний феномен, що поєднує правозахисний, педагогічний, управлінський і безпековий компоненти. Він формується на перетині реформ децентралізації, європейської інтеграції та повоєнного відновлення, а його розвиток відображає не лише стан освітньої політики, а й гуманістичні орієнтири держави, що корелюють із міжнародними зобов'язаннями України у сфері прав людини та інклюзивної освіти.

В умовах війни поняття інклюзивності набуває додаткового змісту. Освітній простір перестає бути лише середовищем розвитку – він стає елементом соціальної стабілізації, психологічної підтримки та відновлення довіри до державних інституцій. Саме тому інклюзивний безпечний освітній простір слід

¹⁴³ European Agency for Special Needs and Inclusive Education (EASNIE). URL: <https://www.european-agency.org/>.

аналізувати кризь призму трьох взаємопов'язаних теоретичних підходів: теорія стійкості, теорія управління та концепція інклюзивної освіти.

1. Інституційна стійкість і адаптивна модернізація

У наукових дослідженнях освітніх систем поняття адаптивної модернізації використовується для опису ситуацій, коли реформа відбувається не шляхом планової еволюції, а під впливом кризових чинників. У таких умовах система змушена одночасно зберігати базові функції та трансформувати структуру.

Для дошкільної освіти України війна стала каталізатором саме такої адаптивної модернізації. Збереження довоєнного рівня охоплення дітей з ООП свідчить про те, що система змогла утримати свою функціональну цілісність, попри територіальні втрати та демографічні зрушення.

Теорія стійкості (Resilience theory), яка активно застосовується у дослідженнях публічного управління та освітніх систем, виходить із того, що здатність системи до самозбереження визначається не відсутністю шоків, а спроможністю трансформуватися у відповідь на них. У цьому сенсі українська система дошкільної освіти демонструє ознаки адаптивної модернізації.

Збереження майже довоєнного рівня охоплення дітей з ООП (61 082 особи станом на 2025 рік) свідчить не про інерційність, а про активну перебудову мережі¹⁴⁴. Система не просто підтримує функціонування – вона змінює структуру груп, перерозподіляє ресурси, коригує управлінські рішення залежно від безпекової ситуації.

Такий процес можна визначити як структурну адаптацію, коли зберігається базова функція (доступність освіти), але змінюється просторовий, кадровий та організаційний формат її реалізації.

2. Теорія управління: роль управління та координації

У межах теорії управління (Governance theory) освітня система розглядається як мережа взаємодії багатьох суб'єктів. Йдеться про центральні органи влади, регіональні адміністрації, органи місцевого самоврядування,

¹⁴⁴ Моніторинг щодо створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2025. 27 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/01/inklyuziya_do_2025_stanom-na-01.11.pdf.

професійні спільноти, громадські організації та сім'ї. Ефективність інклюзивної політики визначається як нормативною базою, так і якістю горизонтальної та вертикальної координації.

В українському контексті децентралізація створила передумови для більш автономного реагування громад на виклики війни, що трансформувалося у розвиток інклюзивних практик на місцевому рівні.

Показовим є сільський вимір інклюзії: 76,2 % дітей в інклюзивних групах сільських закладів становлять діти з ООП, а в тилових сільських громадах цей показник сягає 85,7 %¹⁴⁵. Це означає, що саме на рівні громад формується реальний зміст інклюзивної політики.

Управлінська спроможність громад визначає, чи стане інклюзія формальним елементом звітності, чи перетвориться на дієвий механізм підтримки дитини.

3. Інклюзивність у парадигмі прав людини

Правозахисний підхід до інклюзії ґрунтується на Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Конвенції про права дитини. У цьому підході освіта розглядається як фундаментальне право, а не як соціальна послуга, що надається за можливості.

Трансформація співвідношення спеціальних та інклюзивних груп відображає поступове впровадження саме цієї парадигми – переходу від сегрегованої моделі до моделі інтегрованої підтримки. Сучасна європейська модель інклюзивної освіти базується на правозахисному підході, відповідно до якого освіта є невід'ємним правом кожної дитини незалежно від її фізичних, когнітивних чи соціальних особливостей. У цьому контексті скорочення спеціальних груп та розширення інклюзивних відображає не лише структурну оптимізацію, а зміну філософії системи.

¹⁴⁵ Моніторинг щодо створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2025. 27 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/01/inklyuziya_do_2025_stanom-na-01.11.pdf.

Перехід від сегрегації до інтеграції означає трансформацію самої освітньої культури – від моделі «адаптації дитини до середовища» до моделі «адаптації середовища до потреб дитини».

У міжнародній літературі останніх років інклюзивна освіта розглядається як системний підхід, що враховує вплив стресових подій на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток дитини. У країнах, які пережили або переживають (як-от Україна) воєнні конфлікти, інтеграція такого підходу в дошкільну освіту розглядається як інструмент довгострокового соціального відновлення.

Для України цей підхід набуває особливої актуальності, оскільки значна частина дітей має травматичний досвід війни, переміщення, втрати або перманентного перебування в небезпечних умовах.

Воєнні події створюють додатковий психоемоційний вимір інклюзії. Діти з особливими освітніми потребами часто є більш вразливими до наслідків стресу, переміщення та втрати соціального оточення. У міжнародній практиці освіта, що враховує травматичний досвід, розглядається як обов'язковий компонент освітньої політики в умовах криз.

Для українського дошкілля це означає:

- підвищення ролі психологічної служби;
- інтеграцію в освітній процес методики емоційної регуляції;
- підготовку педагогів до роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід.

У 2024 році ДНУ «ІОА» було проведено моніторингове дослідження «Організація інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти»¹⁴⁶ з метою дослідити як здійснено організацію інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Усього дослідженням були охоплені 2 000 закладів. Респонденти: керівники закладів ДО (1 829), вихователі-методисти (895), вихователі (3 311), асистенти вихователя (1 339) та батько /

¹⁴⁶ Організація інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. 66 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/inklyuziya_do_2024.pdf.

мати (особа, яка їх заміняє) вихованця (2 319). Загалом кількість учасників становила 9 693 особи.

Для здійснення аналізу дослідники виділили 5 груп показників / індикаторів. Це сприяло формуванню об'єктивної оцінки означеної теми. Індикатори охоплювали кілька напрямів: індикатори загальних напрямів; індикатори напрямку «Організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу (ППС) дітей з особливими освітніми потребами»; індикатори напрямку «Організація вихователями інклюзивного освітнього середовища в групі»; індикатори напрямку «Матеріально-технічне забезпечення організації інклюзивного освітнього середовища»; індикатори напрямку «Потреби закладу освіти для якісної організації інклюзивного освітнього середовища».

Відповідно до групування індикаторів, дослідження встановило, що інклюзивні групи створені у 85,3 % закладів, що потрапили у вибірку; асистента вихователя мають 66,2 % інклюзивних груп. У 8,2 % вихованців з особливими освітніми потребами є індивідуальний асистент. За результатами дослідження встановлено, що у більшості закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) організовано очну форму навчання (82,3 %), тоді як змішаний формат застосовується у 7,5 % закладів, а дистанційні та інші форми – у незначної частки. Водночас рівень створення розумно пристосованого освітнього середовища залишається нерівномірним: повністю воно забезпечене у 22,8 % закладів, частково – у 38,7 %.

Команди психолого-педагогічного супроводу функціонують у 86,4 % закладів освіти, причому в переважній більшості з них (93,2 %) розроблено індивідуальні програми розвитку для кожної дитини з ООП. Взаємодія з інклюзивно-ресурсними центрами має здебільшого системний характер (78,6 %), хоча у п'ятій частині закладів вона є епізодичною. Важливо, що у 90,1 % закладів команди супроводу регулярно надають методичну підтримку педагогічним працівникам, а у 88,5 % – здійснюють постійну консультативну роботу з батьками.

Разом із тим аналіз кадрового потенціалу свідчить про наявність суттєвих професійних потреб: лише 26,6 % вихователів повною мірою володіють методиками організації інклюзивного навчання, тоді як більшість (62,9 %) потребують додаткового підвищення кваліфікації. Частина педагогів перебуває на етапі опанування відповідних компетентностей або лише планує навчання.

Матеріально-технічне забезпечення корекційно-розвиткової роботи також залишається недостатнім: повністю забезпечені необхідними засобами лише 23,8 % закладів, тоді як 67,6 % мають часткове забезпечення. Подібна ситуація спостерігається і щодо створення безбар'єрного освітнього простору: повністю він сформований лише у 7,6 % закладів, частково – у 37,5 %, тоді як значна частка установ перебуває на етапі планування відповідних змін.

Узагальнення результатів дозволяє констатувати наявність значного спектра потреб закладів освіти у забезпеченні якісного інклюзивного середовища. Найбільш актуальною визначено потребу в оновленні матеріально-технічної бази та забезпеченні відповідними засобами навчання і виховання. Водночас високий запит спостерігається на підвищення кваліфікації педагогів, зокрема щодо організації освітнього процесу з урахуванням різних типів особливих освітніх потреб і рівнів підтримки (83,7 %).

Окремої уваги потребує формування практичних навичок педагогів у роботі з поведінковими проявами дітей з ООП: 83,2 % респондентів визначили пріоритетною потребу в навчанні методам корекції небажаної поведінки, надання психологічної підтримки та розвитку адаптивних навичок.

У сучасних дослідженнях освітньої політики просторовий аналіз використовується для виявлення територіальних диспропорцій та ризиків освітньої нерівності. В умовах війни територіальний фактор стає визначальним для функціонування мережі.

Різний рівень безпеки регіонів формує неоднакові умови для реалізації інклюзивної політики, що вимагає диференційованих управлінських стратегій.

Територіальна асиметрія розвитку інклюзивної мережі – одна з ключових характеристик сучасного етапу реформування. Якщо у тилкових регіонах

інклюзивні групи становлять 41,6 % від загальної кількості, то у фронтних – лише 4,6 %. Цей чинник формує ризик довготривалих освітніх нерівностей.

У довгостроковій перспективі така нерівномірність може вплинути на освітні траєкторії дітей з ООП, і тому потребує цілеспрямованої політики вирівнювання.

Отже, інклюзивний безпечний освітній простір у системі дошкільної освіти України є багатовимірним ящиком, що поєднує:

- інституційну стійкість;
- адаптивну модернізацію;
- управлінську координацію;
- правозахисну філософію;
- психоемоційну підтримку;
- територіальну диференціацію.

Його формування в умовах війни свідчить про здатність системи не лише реагувати на виклики, а й зберігати стратегічну орієнтацію на європейські стандарти інклюзивності.

Інклюзивний безпечний освітній простір у системі дошкільної освіти України в умовах воєнної трансформації постає не лише як сукупність організаційних рішень або статистичних показників, а як глибинний прояв ціннісного вибору суспільства. Саме через здатність забезпечити право найуразливішої дитини на розвиток і підтримку вимірюється зрілість освітньої системи та відповідальність держави. Воєнні виклики виявили структурні слабкості, але водночас продемонстрували потенціал адаптивності, трансформаційної послідовності. Інклюзія у дошкільній стала маркером стійкості – простором, де поєднуються безпека і довіра, професійність і турбота, локальна ініціатива і державна політика. У цьому сенсі інклюзивний компонент реформування дошкільної освіти є не лише напрямом модернізації, а символом гуманістичної орієнтації освітньої політики України, її європейської інтеграції та стратегічного планування майбутнього, що починається з підтримки кожної дитини.

ВИСНОВКИ

Здійснюючи аналіз науково-педагогічної літератури щодо визначення стратегічних напрямів розвитку системи дошкільної освіти України в контексті європейської інтеграції та поглиблення статистичних методів дослідження перебігу реформування, автори дійшли наступних висновків.

Освітній процес у закладах дошкільної освіти України, як перша сходинка до школи, потребує глибокого переосмислення і адаптації до вимог Нової української школи з акцентом на індивідуальний підхід, ігрову діяльність та інтеграцію освітніх технологій. Отже, спостерігається потреба в узгодженні освітніх підходів між дошкільною і початковою ланками освіти, аби забезпечити м'який перехід для дітей без втрати мотивації чи перевантаження.

У Європейському Союзі дошкільна освіта (Early Childhood Education and Care – ECCE) сьогодні розглядається як частина економічної стратегії і давно переросла роль лише соціальної послуги для родин. Вона інтегрована в економічну політику, зокрема у стратегії Europe 2020, European Pillar of Social Rights, Barcelona Targets (оновлені у 2022), Council Recommendation on High-Quality ECCE (2019). ЄС розглядає ранню освіту як інвестицію з високим економічним поверненням, що впливає на конкурентоспроможність, зайнятість та соціальну сталість. Тому ранній розвиток визначається як фундамент майбутніх когнітивних і соціальних навичок.

Відмічено, що нормативна база реформування дошкільної освіти в Україні активно формується, більшість положень базового закону знайшли своє відображення у проєктах підзаконних актів, які конкретизують зміст положень закону, визначають принципи, завдання та основні підходи до його реалізації в практичній площині. Крім того, нормативно-правова база дошкільної освіти України демонструє позитивні зрушення в напрямі модернізації та наближення до європейських стандартів.

Спостерігається деталізація та технологізація управлінських процедур, зокрема у сферах зарахування дітей, організації інклюзивного навчання,

дистанційної освіти. Зокрема, визначаються механізми зарахування дітей до державних, комунальних закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти, переведення вихованців з одного закладу освіти до іншого закладу освіти для здобуття дошкільної освіти, відрахування вихованців із закладів освіти тощо.

До актуальних завдань щодо оновлення нормативно-правової бази дошкільної освіти для її подальшого реформування можна віднести: прискорення розробки та затвердження нормативів щодо безпеки, цифрової гігієни, охорони здоров'я та цивільного захисту. Комплексне оновлення нормативної бази є необхідною умовою для створення справді якісного та доступного дошкільного освітнього середовища в Україні.

Збір оперативних релевантних даних набуває ключового значення для прийняття ефективних управлінських рішень. Аналіз методики та механізмів збору статистичної інформації у сфері дошкільної освіти в країнах ЄС дозволяє зробити низку концептуальних узагальнень. Сучасна статистика ЕСЕС в європейському просторі є складною багаторівневою системою, в основі якої лежить поєднання міжнародно узгоджених стандартів (UOE, ISCED, структура освітніх індикаторів) та національних механізмів збору й обробки даних. UOE-колекція, яку спільно адмініструють ЮНЕСКО-УІС, ОЕСР і Євростат, забезпечує базову методологічну рамку, що визначає понятійний апарат, перелік змінних, принципи класифікації програм дошкільної освіти та процедури валідації даних.

Країни ЄС у більшості випадків спираються на адміністративні дані, які формуються закладами дошкільної освіти та органами управління. Однак просте збирання звітності не є достатнім: усередині країн створюються інтегровані інформаційні системи, впроваджуються єдині реєстри закладів і персоналу, розробляються стандартизовані електронні форми, що забезпечують своєчасність і повноту даних. Ці національні системи «підключаються» до міжнародної рамки через адаптацію показників до форматів UOE, а також через участь у структурних опитуваннях Eurydice й аналітичних програмах ОЕСР.

Важливою особливістю є перехід від суто кількісних показників до комплексної системи індикаторів якості ЕСЕС, що охоплюють умови доступу, кадровий потенціал, зміст програм, управління й моніторинг. Європейські документи, зокрема рекомендації Ради ЄС щодо високоякісних систем ЕСЕС та звіти «Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe», відіграють роль концептуальних орієнтирів, які визначають, які дані вважаються пріоритетними для збору й аналізу.

Для України, яка інтегрується з європейським освітнім простором, детальне вивчення цих підходів має не лише теоретичне, а й практичне значення. Порівняння показує, що українська статистика дошкільної освіти вже має основу у вигляді регулярної звітності Держстату та відкритих даних щодо мережі й контингенту закладів. Водночас існують істотні резерви для вдосконалення: від уточнення класифікації програм згідно з ISCED і розширення набору індикаторів до розвитку електронних інформаційних систем та інтеграції відомчих джерел даних.

Отже, досвід країн ЄС свідчить, що побудова сучасної системи статистики дошкільної освіти потребує системного підходу, який поєднує методологічну узгодженість з міжнародними стандартами, інституційну координацію між різними органами влади, технологічну модернізацію інфраструктури збору даних та орієнтацію на потреби політики, практики та досліджень.

Традиційні джерела офіційної статистики (що оновлюються щороку) є недостатньо гнучкими для відстеження динамічних змін у системі освіти, зокрема, й дошкільної під час воєнного стану.

Використання «великих даних» (Big Data), альтернативних джерел (у т. ч. анкетування, інтерв'ю, спостереження тощо) та інформаційно-аналітичних систем, таких як ПАК «АІКОМ», є актуальним підходом для збору даних у реальному часі.

МОН системно працює над забезпеченням збору даних, що підтверджується завданнями в Оперативному плані на 2024–2025 роки та включенням цієї діяльності до Стратегічного плану до 2027 року.

Виявлено проблему обмеженого доступу до офіційної звітності, особливо в регіонах, що перебувають у фронтівій або деокупованій зоні, де інфраструктура частково зруйнована, а адміністративні процедури ускладнені.

В Україні відсутній уніфікований перелік освітніх індикаторів для дошкільної освіти, хоча подібний документ вже функціонує у сфері загальної середньої освіти (84 індикатори відповідно до наказу МОН).

Аналіз форм статистичної звітності (зокрема, Форма № 85-К) показав, що ці форми лише частково охоплюють дані, які збираються відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Євростату, проте багато важливих параметрів відсутні або не уніфіковані.

Існує розрив між національною та європейською статистичною практикою в таких питаннях, як: інтенсивність участі дітей у дошкільній освіті, деталізація вікових і гендерних груп, облік педагогічного персоналу за рівнями МСКО та статусом зайнятості.

Українська статистика не дозволяє в повному обсязі проводити міждержавні порівняння та оцінювати ефективність політик у сфері дошкільної освіти на регіональному та національному рівнях.

Доступність дошкільної освіти. Європейський Союз вважає, що зменшення соціальної нерівності – це не менш важливе завдання, яке вирішує дошкільна освіта. ЄС наголошує, що дошкільня компенсує стартові нерівності дітей з різним соціально-економічним статусом. До механізмів, які забезпечують вирішення цих завдань, належать:

- доступність для всіх (universal access);
- раннє виявлення труднощів розвитку;
- підтримка дітей мігрантів та вразливих груп;
- інтеграція соціальних, освітніх і медичних послуг.

Натомість, попри існуючі законодавчі гарантії, в Україні існують проблеми з доступом до якісної дошкільної освіти, особливо в сільських та віддалених районах.

Реалії воєнного стану суттєво трансформували функціонування дошкільної освіти, зокрема в частині доступності, організації освітнього процесу та управлінських рішень. Частина закладів дошкільної освіти призупинила роботу, частина працює дистанційно або в гібридному форматі, адаптуючись до умов безпеки.

Якість освітніх послуг. Якісна дошкільна освіта є одним із ключових пріоритетів державної політики України в сфері освіти, що відповідає міжнародним підходам і визнається чинником розвитку людського потенціалу.

Велика увага приділяється якості дошкільних послуг як фактору конкурентоспроможності держави й у країнах ЄС. Наприклад, європейські уряди визнають, що держави з якісною системою дошкілля (Фінляндія, Швеція, Нідерланди) мають найвищі показники інноваційності, освіченості населення та продуктивності праці.

Інвестиції в перші роки життя формують довгострокові ефекти:

- більше людей отримують вищу освіту,
- менше витрат на корекційне навчання,
- кращий стан здоров'я,
- більше економічної активності в дорослому віці.

В Україні спостерігається потреба вдосконалення система оцінювання якості дошкільної освіти, упровадження сучасних методик та підходів до навчання і виховання дітей.

Упровадження інноваційних освітніх технологій. В українській системі дошкільної освіти відзначається позитивна динаміка у впровадженні інноваційних освітніх технологій, проте зберігаються осередки формалізму та педагогічної пасивності, що стримують реформування.

Ігрова діяльність, як основа розвитку дитини дошкільного віку, часто недостатньо використовується для формування життєвих компетентностей, що свідчить про необхідність оновлення змісту та форм освітньої роботи.

Натомість, у Європейському Союзі побутує думка, що дошкільна освіта робить значний внесок у розвиток компетентностей, важливих для економіки

знань. ЄС орієнтує дошкілля на формування Ключових компетенції для навчання протягом усього життя (Key Competences for Lifelong Learning), серед яких:

- комунікація рідною та іноземними мовами;
- математична і цифрова грамотність;
- соціальні й громадянські компетентності;
- креативність, ініціативність, вміння вчитися.

Таким чином, дошкілля не просто готує дитину до школи – воно формує основи навчальності (learnability), що є ключовою характеристикою сучасного працівника.

Професійний розвиток педагогів. Зафіксована необхідність забезпечення систематичного підвищення кваліфікації педагогічних працівників, упровадження сучасних форм навчання та обміну досвідом. Крім того, для педагогів і керівників закладів дошкільної освіти інклюзивний безпечний простір виступає професійним викликом і водночас ресурсом професійного зростання, оскільки потребує переосмислення традиційних ролей, оновлення педагогічного інструментарію, розвитку міждисциплінарної взаємодії з фахівцями супроводу та посилення партнерства з батьками. На макрорівні така трансформація закладає фундамент для суспільства, орієнтованого на гуманізм, соціальну згуртованість, взаємну підтримку та культуру миру, де різноманітність визнається цінністю, права людини – безумовною нормою, а освіта – ключовим механізмом попередження соціальної ізоляції, маргіналізації та конфліктів у майбутньому.

Інклюзивна освіта. Формування інклюзивного безпечного освітнього простору – це не окремий напрям реформ в Україні, а системна умова їх успішності, яка пронизує всі рівні функціонування дошкільної освіти: від державної політики, нормативно-правового забезпечення та управлінських рішень до організації внутрішнього середовища закладу, професійних практик педагогів і щоденної взаємодії з дітьми та батьками. Йдеться не лише про створення фізично безпечних умов чи забезпечення доступності приміщень, а про цілісну трансформацію освітнього середовища, в якому поважаються

гідність кожної дитини, враховуються її індивідуальні освітні потреби, життєвий досвід і культурний контекст, а різноманітність сприймається не як проблема, а як ресурс розвитку спільноти.

Інклюзія і доступність як частина людського капіталу, в країнах Європейського Союзу такої є наріжним каменем системи дошкільної освіти. В ЄС інклюзивність – не соціальна допомога, а економічно доцільна політика, оскільки:

- збільшує участь у ринку праці батьків дітей з ООП,
- дозволяє більшій кількості дітей реалізувати свій потенціал,
- знижує довгострокові витрати на спеціальні сервіси, соціальну допомогу і медицину.

Кожне євро, інвестоване в інклюзивне дошкільля, повертається суспільству у вигляді зменшення подальших витрат та зростання продуктивності.

Українська ж інклюзивна освіта в дошкільлі потребує розширення можливостей для дітей з особливими освітніми потребами, забезпечення необхідних умов та ресурсів для їх повноцінного розвитку.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами проведеного наукового дослідження підготовлено рекомендації для формування доказової освітньої політики.

1. Освітній процес у закладах дошкільної освіти.

1. Забезпечити нормативно-методичну підтримку для формування нової освітньої культури в ЗДО – з урахуванням кліпового мислення дітей, цифрових звичок і потреб у свободі вибору діяльності.

Врахувати міжнародний досвід, зокрема щодо мультикультурної освіти, педагогіки ненасильства та інклюзивного підходу до організації освітнього процесу.

2. Продовжити оновлення нормативно-правових актів у сфері дошкільної освіти з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства та проведення широкого громадського обговорення щодо всіх ключових документів.

3. Продовжити гармонізацію понятійного апарату нормативно-правової бази дошкільної освіти із міжнародними стандартами (OECD, UNICEF).

4. Запровадити нормативне регулювання кризового реагування в дошкільній освіті чіткими регламентами нормативної відповідності.

5. Особливої уваги потребує залучення батьків і формування партнерських відносин «заклад – сім'я». Рекомендується розширювати практики батьківської участі, проводити просвітницькі програми з питань інклюзивності та дитячої безпеки, розвивати консультативні та підтримувальні сервіси для родин. У контексті воєнних викликів важливим стає інформування батьків про ризики, процедури безпеки, правила поведінки в надзвичайних ситуаціях та можливості психологічної підтримки.

2. Збір оперативних релевантних даних набуває ключового значення для прийняття ефективних управлінських рішень.

1. Розширити використання оперативних релевантних даних на всіх рівнях управління дошкільною освітою, особливо у регіонах фронтової, деокупованої та опорної зон.

2. Підтримати розвиток та інтеграцію цифрових інструментів для збору і обробки даних (зокрема ПАК «АІКОМ»), забезпечити пролонговане навчання персоналу щодо їх використання.

3. Створити гнучку модель регулярного збору даних, що дозволяє враховувати специфіку кожної безпекової зони (тилова, опорна, деокупована, фронтова), зокрема за критеріями доступу до укриттів, кількості дітей з ООП, наявності інклюзивних груп тощо.

4. Забезпечити відкритий доступ до агрегованих деперсоніфікованих даних, що дозволить залучати експертну спільноту до аналізу стану дошкільної освіти.

5. На рівні Міністерства освіти і науки України – затвердити методологію збору релевантних даних з урахуванням сучасних викликів, забезпечивши уніфікацію підходів до збору, обробки та аналізу інформації.

6. У фронтових і деокупованих регіонах – забезпечити збір даних у партнерстві з місцевими органами влади, міжнародними організаціями та громадськими структурами, які можуть оперативнo збирати інформацію там, де централізовані системи тимчасово не працюють.

7. Удосконалення української системи статистики дошкільної освіти. Потребує подальшого розвитку гармонізація національної класифікації освітніх програм із міжнародною класифікацією ISCED 2011, особливо у частині віднесення різних форм дошкільної освіти та догляду до підрівнів ISCED 010 і ISCED 020. Це передбачає перегляд нормативно-правової бази, навчальних програм і статистичних форм звітності з метою чіткого відображення освітнього компонента програм, вікових рамок, тривалості й умов відвідування. Такий крок дозволить забезпечити коректну участь України в УОЕ-колекції та міжнародних порівняннях, зробити українські дані співмірними з даними країн ЄС.

8. Розвиток інтегрованих освітніх інформаційних систем, які мають стати основним інструментом збору адміністративних даних про заклади дошкільної освіти, вихованців і персонал. На основі європейського досвіду доцільно переходити від фрагментованої паперової та змішаної звітності до єдиної

електронної платформи, що забезпечуватиме уніфіковані формати даних, можливість автоматизованого формування статистичних таблиць, оперативність оновлення та зменшення звітного навантаження на заклади. Важливо, щоб така система була інтегрована з іншими державними реєстрами (населення, фінансів, соціального захисту), що створить передумови для багатовимірного аналізу й міжгалузевих досліджень.

9. Розширення набору індикаторів статистики дошкільної освіти в бік якості, інклюзивності та доступності. На основі рекомендацій ЄС та досвіду країн ЄС доцільно системно збирати дані щодо гарантованого права на місце в ЕСЕС, тривалості й гнучкості режимів відвідування, участі дітей з особливими освітніми потребами, рівня кваліфікації педагогічного персоналу, наявності систем професійного розвитку та оцінювання якості. Частина цієї інформації може збиратися в межах адміністративної звітності, інша – через спеціальні моніторингові дослідження та опитування батьків, педагогів і керівників закладів.

10. Удосконалення фінансової статистики дошкільної освіти з урахуванням вимог ОЕСР до розподілу видатків за рівнями освіти й джерелами фінансування. Необхідно забезпечити можливість виділення видатків на програми ISCED 0 в системі національних рахунків освіти, включно з обліком приватних видатків домогосподарств, субсидій на оплату послуг приватних закладів, місцевих програм підтримки сімей з дітьми дошкільного віку. Це створить підґрунтя для більш глибокого аналізу ефективності використання ресурсів і порівняння з країнами ЄС.

11. Розвиток культури відкритих даних та аналітичного використання статистики дошкільної освіти. Практика ЄС демонструє, що публікація детальних статистичних таблиць, інтерактивних панелей і метаданих сприяє прозорості освітньої політики, підвищує довіру до офіційної статистики та стимулює проведення незалежних досліджень. Для України доцільно поглиблювати інтеграцію між порталом Держстату, галузевими ресурсами МОН і тематичними панелями, подібними до існуючих дашбордів щодо освіти.

12. Вагоме значення має інституційний розвиток: підготовка фахівців зі статистики освіти та освітньої аналітики, розвиток методичних центрів, участь України у міжнародних робочих групах з питань освітньої статистики та індикаторів. Досвід країн ЄС свідчить, що стійкість та якість статистичної системи значною мірою визначаються людським і організаційним потенціалом, наявністю стабільних каналів комунікації між виробниками й користувачами даних, а також вбудованими механізмами постійного методологічного оновлення.

13. Розробити та затвердити перелік індикаторів якості дошкільної освіти, узгоджених з міжнародними стандартами (ОЕСР, Євростат, ЮНЕСКО), з урахуванням вже наявного досвіду у сфері ЗЗСО.

14. Модифікувати Форму № 85-К, включивши:

- розширений віковий розподіл педагогічних працівників;
- облік рівнів дошкільної освіти за класифікацією ISCED 2011 (МСКО 01 та МСКО 02);
- дані про інтенсивність участі дітей (повний/неповний день);
- статус зайнятості педагогічного персоналу (повна/неповна ставка);
- показники за гендерною ознакою.

15. Інтегрувати українську статистику дошкільної освіти до міжнародних баз даних (Eurostat, UIS), що дозволить забезпечити участь у порівняльних дослідженнях і рейтингах.

16. Забезпечити відкритість та доступність освітньої статистики для усіх стейкхолдерів – органів управління освітою, науковців, громадськості.

17. Запровадити навчальні заходи для управлінців освіти щодо інтерпретації та використання статистичних індикаторів як інструменту для прийняття рішень та оцінювання ефективності освітньої політики.

3. Доступність дошкільної освіти.

1. Формування інклюзивного безпечного освітнього простору в Україні має розглядатися не як окремий напрям державної освітньої політики, а як комплексна системоутворювальна передумова успішності всіх реформ у сфері

дошкільної освіти. З огляду на європейські стандарти, національні виклики та стратегічний курс України на гуманізацію та модернізацію освіти, доцільно визначити кілька взаємопов'язаних напрямів державних і управлінських дій.

2. Необхідним є укріплення нормативно-правового підґрунтя, яке забезпечуватиме реалізацію принципів інклюзивності та безпеки на всіх рівнях. Це передбачає перегляд та уточнення державних стандартів дошкільної освіти, розроблення оновлених вимог до організації інклюзивного середовища, визначення чітких критеріїв доступності та безпечності, у тому числі з урахуванням викликів воєнного часу. Доцільно передбачити в державних документах механізми моніторингу дотримання стандартів та відповідальності за їх невиконання.

3. Важливим кроком є розбудова доступної та безпечної інфраструктури закладів дошкільної освіти. Потребує системного оновлення матеріально-технічна база садочків, облаштування укриттів, забезпечення фізичної доступності для дітей з різними потребами, створення універсального середовища, що сприяє розвитку автономності, мобільності та позитивної соціальної взаємодії. Окремого акценту заслуговує створення ресурсних кімнат, інклюзивних і сенсорних просторів, зон емоційного розвантаження та умов для інтегрованого перебування дітей різних категорій.

4. Ключовою передумовою розвитку інклюзивного безпечного освітнього середовища є підготовка педагогічних працівників та підвищення їх професійної компетентності. Необхідно удосконалити програми підготовки вихователів, асистентів вихователя, практичних психологів, логопедів і фахівців супроводу, посилити практикоорієнтований компонент та включити модулі з психолого-педагогічної підтримки дітей, інклюзивної методики, роботи з дітьми з порушеннями розвитку, ненасильницької комунікації, кризового реагування та травмоорієнтованого підходу. Доцільно ширше застосовувати систему безперервного професійного розвитку, супервізію та професійні спільноти педагогів.

5. Формування інклюзивного безпечного освітнього простору неможливе без налагодження мультидисциплінарної та міжвідомчої взаємодії. Слід забезпечити ефективну співпрацю закладів дошкільної освіти з інклюзивно-ресурсними центрами, соціальними службами, медичними установами та органами місцевого самоврядування. Потрібно створити механізми, які дають можливість оперативного обміну інформацією щодо індивідуальних освітніх потреб дітей, планування комплексного супроводу та реалізації спільних заходів, спрямованих на розвиток і соціалізацію дітей.

6. З огляду на децентралізацію та різні стартові можливості громад, важливо сформувавши адресну державну підтримку територіальних громад у створенні інклюзивних безпечних освітніх середовищ. Це може включати фінансування інфраструктурних проєктів, підвищення кваліфікації педагогів, програм розвитку ресурсних центрів та інші форми підтримки, орієнтовані на забезпечення рівного доступу дітей до якісного дошкільного середовища незалежно від місця проживання.

7. Формування інклюзивного безпечного середовища потребує також розвитку культури недискримінації та гуманістичних цінностей у суспільстві. Необхідно впроваджувати інформаційні кампанії, програми з формування толерантності, міжкультурної взаємодії, протидії булінгу та насильству. Заклади дошкільної освіти повинні стати майданчиками, де повага до різноманітності та культура миру є невід'ємною частиною щоденної практики.

8. Реалізація зазначених рекомендацій забезпечить системне формування інклюзивного безпечного освітнього простору в Україні, що стане фундаментом для стійких освітніх змін, підвищення якості дошкільної освіти, розвитку людського капіталу та побудови суспільства, орієнтованого на гуманізм, солідарність і рівні можливості для всіх дітей.

4. Якість освітніх послуг.

Доцільно посилити систему моніторингу та оцінювання якості інклюзивного безпечного освітнього простору. На державному та місцевому рівнях варто впровадити індикатори, які відображають рівень доступності,

безпеки, психологічного комфорту, інклюзивності та професійної готовності педагогів. Потрібно забезпечити регулярний збір якісних і кількісних даних, використання результатів моніторингу для коригування політики, управлінських рішень та освітніх практик.

5. Упровадження інноваційних освітніх технологій.

1. Запровадити на рівні державної політики системну підтримку впровадження інноваційних форм організації освітнього процесу у ЗДО, зокрема: освітні ситуації, проектна діяльність, інтегровані заняття, дослідницькі ігри тощо.

2. Забезпечити наступність між дошкільною та початковою освітою через єдині цінності, методи та підходи до розвитку ключових компетентностей, закріплені в Базовому компоненті дошкільної освіти та Державному стандарті початкової школи.

3. Посилити партнерство з батьками, інформуючи їх про сучасні підходи в освіті дошкільників та залучаючи до спільного створення розвивального середовища вдома і в ЗДО.

6. Професійний розвиток педагогів.

Організувати підвищення кваліфікації педагогів ЗДО з акцентом на інтегративність змісту, ігрові методики, вікову психологію та методи м'якого переходу до шкільного навчання.

7. Інклюзивна освіта.

1. Забезпечити реальний механізм фінансування інклюзивної дошкільної освіти.

2. Вжити заходів для забезпечення дітей з ООП індивідуальними асистентами (у разі необхідності відповідно до висновків ІРЦ).

3. Продовжити роботу щодо формування розумно пристосованого середовища в закладах ДО.

4. Під час проходження курсів з підвищення кваліфікації педагогічними працівниками закладів ДО акцентувати увагу на володінні методиками організації інклюзивного навчання; організації освітнього процесу дітей з ООП

з урахуванням категорій (типів) особливих освітніх потреб (труднощів) та рівнів підтримки; володінню навичками зменшення проявів небажаної поведінки дитини з ООП, навчанні вихователів особистісно-орієнтованим методикам навчання, виховання та розвитку і технологіям оцінювання результатів навчання дітей з ООП.

5. Звернути увагу на стан із забезпеченням засобами для проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з ООП у закладах ДО, також методичними матеріалами для організації роботи з дітьми з ООП.

6. Активізувати роботу щодо створення безбар'єрного простору для перебування, навчання, виховання та розвитку дітей з ООП у закладах ДО.